

folklór archívum

Hoppál Mihály – Vass Katalin
Mosósulykok és díszítményeik

9

1978

Csere - MTA Népr. Kut. Oszp. 7375

FOLKLÓR ARCHÍVUM

FOLKLÓR ARCHÍVUM

9.

Szerkesztő: HOPPÁL MIHÁLY

MTA NÉPRAJZI KUTATÓ CSOPORT

NÉPRAJZI MÚZEUM

Budapest, 1978

FOLKLÓR ARCHIVUM
kézirat gyanánt

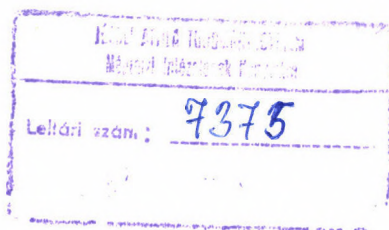
Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Néprajzi Kutatócsoportja

Rövidítése: FA

Accepted abbreviation: FA

Szerkesztőség: MTA Néprajzi Kutatócsoport
FOLKLÓR OSZTÁLY
1250 BUDAPEST Pf. 29.

Készült a MTA KESZ Sokszorosító üzemében

HU ISSN 0133-3771

789530 MTA KESZ Sokszorosító. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

ELŐSZÓ

A múlt század közepe óta fejlődnek, gyarapodnak azok a gyűjtemények, amelyek azt a célt tűzték maguk elé, hogy összegyűjtsék, megőrizték és bemutassák a magyar parasztság kultúrájának tárgyi anyagát. Legnagyobb néprajzi gyűjteményünk, a Néprajzi Múzeum szervezetileg csak 1872-ben jött létre, első gyűjteményei azonban korábbi évekből valók. A múzeumi gyűjtemények, minél nagyobbakká fejlődnek, csak kisebb mennyiségben kerülhetnek a közönség elé, s talán még korlátozottabbak a tudományos feldolgozás lehetőségei. Azt a sajnálatos tényt rögzíthetjük tehát, hogy hatalmas gyűjtemények, nemzedékek nagy és áldozatos munkájának az eredményei, csak részben, hiányosan és lassan tudják betölteni azt a fontos hivatásukat, amelyért voltaképpen múzeumba kerültek. Ez mondható el arról a gyűjteményről is, amelynek eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert példányai kerülnek most az olvasó elé. Ismét teszünk egy lépést előre azon az úton, amelynek a célja a múzeumi gyűjtemények feltárása, hozzáférhetővé tétele. Jelentős lépés ennek a kis gyűjteménynek a közzététele azért is, mert két legnagyobb néprajzi intézményünk jó együttműködését is példázza. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportja és a Néprajzi Múzeum a múltban is valósított már meg közös feladatokat, az együttműködés tehát akár hagyományosnak is mondható. Új, közös vállalkozásunk egész szakterületünk érdekeit szolgálja, ennél azonban sokkal fontosabb, hogy érdekében áll egész művelődésügyünknek.

ifj. Kodolányi János

HOPPÁL MIHÁLY — VASS KATALIN

MOSÓSULYKOK ÉS DÍSZÍTMÉNYEIK

Lektorálta

ISTVÁNOVITS MÁRTON

A rajzokat készítette: VASS KATALIN

A bevezetőt írta: HOPPÁL MIHÁLY

BEVEZETÉS

A szerelmi ajándékok jelképrendszere

HOPPÁL MIHÁLY

A FOLKLÓR ARCHÍVUM az eredeti célkitűzésnek megfelelően a szövegek kiadása mellett, a nép művészete egyes tárgycsoportjai díszítmény kincséből is közre kíván adni egy-egy kötetre valót. Ez alkalommal egy ilyen gyűjteményt kap kézhez az érdeklődő olvasó.

A mosósulyok a régi paraszti életforma azon tárgyainak körébe tartozik, amely egyszerre kétféle szerepet tölt be a mindennapi életben. Az egyik funkciója az, hogy munkaeszköz – amikor a pataokban mostak az asszonyok, akkor használták, sőt még néhol napjainkban is használják –, a másik szerepkörben pedig szerelmi ajándék volt.

A szerelmi ajándékok azok a tárgyak, amelyeket a legények adtak leányoknak (pl. mángorló, mosósulyok, kapatisztító, faragott guzsaly), vagy a leányok udvarlójuknak (pl. hímzett zsebkendő vagy ing). Néprajzi szakirodalmunk – leszámítva egy-két régebbi és néhány újabban napvilágot látott kivételt – alig fordított figyelmet ezekre az igazán gazdagon díszített tárgyakra. S ha meg is jelentek a népművészeti kiadványok lapjain, a legtöbbször csak néhány darabot reprodukáltak, különlegesen szép és dús faragásuk miatt. Kevés gondot fordítottak arra, hogy a tárgyakat közelről láthassák és arra, hogy a díszítménykincs jelképeit tüzetesebben megvizsgálják.

A hagyományos paraszti kultúra egyik jellemző vonása az, hogy ugyanazt a tartalmat többféle „nyelven” is kifejezhette. Szemiotikai értelemben használva a szót: ugyanazt az üzenetet több kód nyelvére lefordítva mondták el. Ez általában egyes kutató szerint az archaikus kultúrák egyik tipológiai jellemzője, vagyis a kódok sokfélesége, s azoknak egyidőben való használata. Az egyes kultúrákat az különbözteti meg egymástól, hogy mikor, melyik „nyelvezetet”, vagyis kódot, mint a kultúra egyik alrendszerét használja és milyen közlemények továbbítására. Ugyanis a szavak, a tárgyak, a mozgások, (pl. gesztusok, tánc) „nyelve” közül egynek mindig kitüntetett szerepe van az adott pillanatban, noha mint azt sok példa bizonyítja, képesek ugyanazt a jelentés-tartalmat kifejezni. Természetesen vannak olyan „közlemények”, amelyek igazán csak egy meghatározott módon vagy nyelven fejezhetők ki.

E rövid bevezetőnek az a célja, hogy bizonyítsa, vannak olyan közlemények, amelyek megfogalmazást nyernek vagy nyertek a szóbeli népköltészetben éppenúgy, mint a népi díszítőművészetben. Másfelől pedig feltételezzük, hogy egyes szépen díszített tárgyakon megtalálható jelek szavakban is megfogalmazható jelentést hordoznak. Kézen-

fekvő kiindulásul annak feltételezése, hogy a különböző kulturális jelrendszerek a beszélt nyelvhez hasonlóan működnek, ahhoz hasonlóan.

A magyar népművészet kutatói világosan látták ezt korábban is. Már az első nagy néprajzi összefoglalásban, A MAGYARSÁG NÉPRAJZA-ban ez állt: „A térben és időben hatalmas kiterjedésű és rendkívül változatos, szinte áttekinthetetlen díszítőmódok és díszítménykészletek alkotóelemei sokkal kevesebb számúak, mint ahogy futólagos széttekintés után gondolnók. A kép hasonlít a nyelvhez, ahol a legkisebb alkotóelemek, a hangok száma aránylag csekély, de a kis számú hangsor néhány tagjának, hangjának helyzeti variálása útján száz nyelv sok százezer szava megjeleníthető... Egykor az epikus hagyományokat is áttekinthetetlen és megjárhatatlan őserdőnek gondolták, de a fáradhatatlan kutatás, összehasonlítás aránylag kevés számú, s mindenesetre áttekinthető típusokba foglalta az óriási anyagot s nagyrészt rendbeszedte motívumait. A távolabbi jövőben így lesz ez a tárgyi díszítményekkel is.” (Viski Károly: *Díszítőművészet. A magyarság néprajza*, II. k. 332. old. Bp. 1942³.)

Még tovább vitte ezt a gondolatsort Lükő Gábor, ugyanebben az időben írt és rendkívül sok értékes gondolatot tartalmazó könyvében: „A népművészettel, népköltéssel és népzenevel kapcsolatban egyaránt három kérdés merül fel bennünk, — s ezek a nyelv analógiájára, jelentéstani, mondattani és hangtani természetűek. A művészet jelentése képes: szimbólikus, egyetemes, de mindig a jel (szó vagy kép) eredeti, egyetlen jelentésén épül. Ennek a kettőnek a viszonyát kell vizsgálnunk, ha meg akarunk ismerkedni népünk jelképrendszerével. A jelképek viszonyításának módja a művészet mondattani problémája, technikai kidolgozásuk pedig a nyelv hangtani problémáival rokon. Az idegen nyelveket nem ismerhetjük meg pusztán hangtanukból. Meg kell barátkoznunk mondattanukkal és jelentéstanukkal is, ha érteni akarunk belőlük.” (Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Bp. 1942. 5–6. old.)

Az előbbiekként lényegében teljesen megegyező gondolatok megfogalmazásáig jutottak a mai kutatók közül is néhányan: „... több olyan tárggyal találkoztam — írja Kós Károly az erdélyi anyag alapján —, melyek ajándékba, emlékül, jelkép gyanánt házilag készültek. A népi társadalmi élet e sajátos tárgyi megnyilatkozási formáinak legfőbb tulajdonsága a személyes vonatkozás és az, hogy mindenki „*mondani akar*” valamit. Többségük az életkor jelentős eseményeihez kapcsolódik. A hímes guzsaly, mángorló, sulyok és kapatisztító az ifjú legény komoly szándékáról beszél, a virágos zsebkendő a lány viszonzásáról. ... A társadalmi kapcsolatok, a legfőbb élmények, szerelem és halál népművészete ez, a közösségi illem és konvencionális jelbeszéd kötöttségei között.” (Kós Károly: *Szerelem és halál a szilágysági népművészetben*. in: *Népelet és néphagyomány*. Budapest, 1972. 210. old.) — Hasonlóképpen jel-nyelvről ír Hofer Tamás és Fél Edit a magyar népművészet egyik legutóbb készült mintaszerű összefoglalásában: „A szép tárgyak bonyolult rendszere egy-egy faluban így egyfajta rituális nyelvezetként fogható fel.” (Hofer Tamás — Fél Edit: *Magyar népművészet*. Bp. 1975. 14. old.) — Ezeket a véleményeket egyrészt azért idéztük ilyen hosszasan, mert teljes mértékig egyetértünk velük. Másrészt pedig azért, mert ezek bizonyítják, hogy minden szemiotikai belemagyarázás nélkül, a tények józan szemlélete és megértése is elvezette a nem-szemiotikus kutatókat a jelelmélettel rimelő gondolatok megfogalmazásához, különösen a népi kultúra azon területein, ahol ezek a jelenségek a leginkább szembeszökőek. Jellegzetesen ilyen terület a népi kultúrában az ún. szerelmi ajándékok tárgycsoportja.

Mielőtt tovább mennénk, itt egy rövid kitérőt kell tenni, arról, hogy különbség van népművészeti tárgyaknak a társadalmi funkciója és jelentése között. Az, hogy „szerelmi ajándék” tehát nem a jelentése ezeknek a „szépen díszített” tárgyaknak, hanem a közösség életében betöltött szerepe. Hasonló a helyzet, mint ahogy az „asztal”-nak nem az a jelentése, hogy „esznek rajta”, vagy a „víz”-nek nem jelentése, hogy „megiszszák”. Nem szabad összekeverni a szemantikai szint és a pragmatikai szint jelenségeit, vagyis a jelek által közvetített üzenetet, a jelek felhasználására vonatkozó megjegyzésekkel. A szerelmi ajándékok által közvetített „értelmes üzenet” egy vizuális jelekből álló „grafikai mondat” szintjén keresendő. S hogy továbbra is a nyelvészeti hasonlatnál maradjunk – a mángorlókon és a sulykokon megtalálható jelek (pl. körök, rozetták, szívek, tulipánok, életfák, cserepes virágok, levelek, indák) a mondat „szavainak” szerepét töltik be.

Mi lehet ezek után az az értelmes közlemény, amit egy szerelmi ajándék „mondani akar”? A „szerelmi gondolat körben mozogva elgondolhatjuk, hogy nincs olyan túl sok választási lehetőség a lényegre tekintve – noha, mint a népdalok példája mutatja, ezerféle módon lehet megfogalmazni ugyanazt az érzést. Ilyenféle tartalmat tételezhetünk fel: pl. „én szeretlek téged” vagy „én szeretnélek téged...”. Ezekben a proposíciókban benne van a szerelemhez szükséges két legfontosabb elem: a férfi és a nő, vagy én és te. Feltételezhetjük tehát, hogy e két elem együttese valamiképpen a grafikai jelek között is meg kell jelenjen.

Hagyjuk most el a hipotéziseket, a szóbeli és logikai előfeltevéseket, s forduljunk a tárgyak, pontosabban a tárgyakon látható jelek felé. Átvizsgálva több száz mángorlót és mosó-sulykot feltűnt, hogy a sokféle díszítő motívum közül kettő: a tulipán és a szív igen gyakran együtt szerepelnek ugyanazon a tárgyon (lásd a motívum-mutatót). Ebből arra kell következtetnünk, hogy e két „szimbólum” – a népművészet kutatás hagyományos elnevezését használva – összetartozásukkal értelmes közlemény hordozói kell hogy legyenek. A tulipánról, mint virágról, virágszálról a népdalok alapján a kutatás már kimutatta, hogy a leányt szimbolizálja. Ha ez így van, akkor fel kell, hogy tételezzük, a szív jelenti a fiút.

A népművészet kutatói előtt álló feladat, hogy összeállítsák a díszítőmotívumok szótárát. Aztán pedig meg kell vizsgálni, hogy a motívumok – jobban mondva a szóértékű egyedi jelek – sorában valóban ott találjuk-e a tulipánt és a szívet. Kós Károlyra hivatkozhatunk újra, aki összeállította a szilágysági Désházán gyűjtött anyag alapján a fára faragott jelek szótárát (vö.: Kós 1972:213). A felsorolásban szerepel: a szív, a hármas szilvamac, a hármas „tulipánt”, és a tulipánt szilvamacokkal. Az ábrázolás érdekessége, hogy a szív-et, amikor a „tulipánt”-tal együtt, egymásba rajzolva vésték, akkor e motívum neve „tulipánt szilvamacokkal” lett és nem tulipán szívvel. A *tulipánt* elnevezés – tehát egy *t* betűvel több, mint a virág neve – pedig két egymásnak fordított S-ből kialakított jelet (S) jelöl. Valódi szimbólumnak tekinthető ez a jel, ami csak távolról hasonlít a virágra. Ugyanez a két motívum együttesen előfordul egy kalotaszegi kapun is – mintegy jelezve, hogy nemcsak szerelmi ajándékokon fordulhat elő ez a két jel így együtt.

Malonyai Dezső Kalotaszeg népművészetéről szóló kötetében bemutatja „Mihályt Ákos, Magyar-Valkói tiszteletes tékájának a ládájának füstött díszítései”-t, melyeket

„Régi példák után föstött őmaga”. Az egyes motívumok alá odaírta azok nevét: szekfűs, rózsás, stb. — s végül az egyik világosan szívet ábrázoló kép alá pedig, hogy „tökös”.

Ezt az elnevezést akkor érthetjük meg valójában, ha magyarázat helyett figyelmesen megnézzük a zágrábi múzeum egyik faragványát. A képen nyilvánvalóan egy ember-pár látható: egy nő nagy hassal és egy férfi, lába között egy „szív”-vel. Ez a „szív” hegyével felfelé áll, éppenúgy, mint amikor a „tulipánt”-tal egyberajzolták. A délszláv ábrázolás hazai párhuzamát megtaláltuk a pécsi Janus Pannonius Múzeum mosósulyok gyűjteményében (10. sz. kép). Ugyanott egy másik sulykon két háromszögből induló életfa és egy-egy szív található. (9. sz. kép, a délszláv ábrázolás a 96. képen).

A jelrendszerek kutatói megállapították, hogy a különböző kultúrákban a hasonlóságon alapuló jelek használata, egyáltalán létrehozása és megértése, különböző szabványok alkalmazásán alapul. Vagyis a képek esetében is bizonyos kulturálisan adott „előfeltevések” birtokában kommunikálunk, hozunk létre népművészeti alkotásokat, figurális és ornamentális díszítményeket. Ezek a „preszuppozíciók” előre meghatározzák, hogy mi a helyes és mi nem. Miről beszélhetünk a képek nyelvén, s miről nem!

Ez a kérdés-sorozat átvezet egy másik igen fontos probléma-csoporthoz, amely igen szorosan kapcsolódik témánkhoz. Nevezetesen azoknak a kulturálisan beidegződött, elfogadott hiedelmeinknek a rendszeréről van szó, amelyek teljesen átszövik az adott közösség mindennapi cselekvéseit. Ilyen jellegzetes, erősen ellenőrzött területe a mindennapi viselkedésnek a legtöbb ismert kultúrában, a szexuális tabuk, a szexuális szimbólumok képi ábrázolásának területe. Találón állapította meg egy klasszikusnak számító angol kutató egyik művében az obszcenitás fogalmáról szólva, hogy mai beidegzettségeink igájában teljesen torzított képünk van az ilyen jelek eredeti használatáról. Éppen bizonyos mértékig tabu jellegük miatt nehéz jelentésük felismerése, bár nem ez a döntő kérdés, hiszen éppen az a lényeg, hogy — mint Sumner írja — „a népszokás bármit helyessé tehet ... Nem létezik semmiféle ’természetes’ és általános ösztön, amelylyel ha valami összeütközésbe kerül, akkor obszcénként határozható meg. Kiderül, hogy az általunk obszcénnek ítélt dolgokat más helyen, más időben nem tartották azoknak, aminthogy mi sem tartjuk annak a fedetlen arcot, kezét, lábat”, (W. G. Sumner: *Népszokások*. Bp. 1978. 656. old.)

A népművészet mind szóban, mind képben — „a szó-képekben” — mindig bátrabb és szókimondóbb volt, mint azt ma gondolnók. Bizonyára több oka volt ennek, de az egyik közülük minden bizonnyal a természethez való közelség, a „természetes szimbólumok” kézenfekvő használata, méghozzá éppen a hasonlóságon alapuló — vagy a jelelmélet más szavával élve — az ikonikus jelek formájában, mint amilyen a szív és a tulipán is.

Vizsgálódásaink ez alkalommal egy aránylag kis terjedelmű tárgycsoport, a szerelmi ajándékként is használt sulykok díszítményeire terjedt ki. Megállapíthattuk, hogy a tulipán és szív együttes előfordulása a „szerelmi”-üzenetet hordozott, vagyis e két jel kapcsolata értelmes üzenetet közvetített. Más szavakkal úgy is mondhatjuk a kép-nyelv nyelvtana szerint „grammatikailag” helyesen megformált, „jól formált” — most már logikai értelemben véve is „jól-formált” — jelkapcsolatról van szó.

Felvetődhet a kérdés, hogy a lírai-szerelmi kontextuson kívül vajon előfordulhat-e még e két jel ilyen állandó vagy gyakori kapcsolata. Egy környezettől aránylag független jelhasználat ugyanis arra engedne következtetni, hogy e két jel kapcsolatának rendszer-

építő szerepe lehet. S valóban a különféle népművészeti kiadványokban igen nagy számban találhatók a legkülönbébb tárgyakon, a tulipán és a szív, ahol az ábrázoláson mindig összeköttetésben állnak egymással. Az a tény, hogy nincs anyaghoz kötve e két jel együttes előfordulása, azt bizonyítja, hogy fontos, mondhatni központi szerepet tölthettek be abban az előfeltevés rendszerben, amely a képi ábrázolások mögött állt. Az a tény, hogy a tulipán és szív megjelennek a festett templomi famennyezeteken, régi hímzéseken, pásztorok saruból készített sótartóin és borotvatokokon, karikásostoron, kályhacsempén, továbbá az, hogy e két jel együttese váltakozik az életfa-ábrázolással (sokszor kontaminálódik azzal) újra, meg újra felveti a további és távolabbi összehasonlítások szükségességét. S egyben az is nyilvánvaló, hogy az elemzésünk során kikövetkeztetett „szerelmi tevékenység” gondolatkör nem esik messze az „élet-fájától”.

A párhuzamok összehasonlító célzatú gyűjtését tovább lehet folytatni kiszélesítve a kört a magyar anyagon túlra is: a velünk szomszédos népek körére is. Eddigi vizsgálódásaink eredményeként elmondhatjuk, hogy minden velünk szomszédos nemzet népművészetében találunk olyan tárgyakat, amelyeknek díszítményei többé-kevésbé jó párhuzamai a tulipán-szív jelkapcsolatnak. Mindezek azt mutatják, hogy nem valamiféle magyar „etnikus sajátosság”-ról van szó, hanem általánosabb „természeti jelképek” használatáról.

Ugyanakkor még érdekesebb lesz a kép, ha nemcsak a velünk közvetlen szomszédos népek, de a tőlünk távol élő népek anyagát is megnézzük. Új színekkel gazdagodik, s egyben bonyolódik a kép, hiszen nagyszerű példák egész sorát is lehet egymás mellé állítani, a távoli Szibéria különböző népeinek (kirgizek, kazahok) népművészeti anyagából, s ehhez jön még a kaukázusiak jónéhány megdöbbentő hasonlóságú példája. Ezek az adatok még nincsenek kellőképpen kiaknázva s még nyomatékosabban arra figyelmeztetik a kutatót, hogy lehet és kell is ilyen összehasonlításokat végezni a felhasznált „természeti jelképek” univerzális jellege ellenére vagy éppen azok miatt. Ez ad biztos alapot megfigyelésének munkájához, ahhoz, hogy megértsük a jelek jelentését.

Az összehasonlító kutatást a jelenből a múlt irányába is ki lehet terjeszteni. Amint ismeretes, a szemiotikában is lehetséges egyfelől szinkron, másfelől pedig diakron megközelítés. A távolkeleti népek recens anyagának vizsgálata már önmagában is egyfajta diakroniát hoz magával, mégjobban elmélyíthetjük kutatásainkat, ha a régészeti anyaghoz fordulunk.

Hasonlóan a távoli – állítólag se velünk, se őseinkkel soha kapcsolatban nem állt – népek „tulipán és szív” motívumaihoz a népvándorlás és a honfoglaláskori régészeti anyagban is nagyszerű párhuzamokat lehet találni. Van egy késő húnnak meghatározott övveret, amely teljesen ugyanazt az *életfával* is kiegészített kompozíciót ábrázolja, mint amit megtaláltunk a magyar szerelmi ajándékokon – vagyis egy „tulipánt”-ot és benne hegyével fölfelé egy „szív” (vö. 95. sz. rajz). A sort itt is lehetne folytatni a nagyszentmiklósi kincs ábrázolásával, egyes tarsoly-lemezek ornamentikájával, vagy régi bizánci szövetek mustráival, de mindezek túl messzire vezetnének.

Az egyes kultúrákat az teszi rendkívül időállóvá – a bevezetőben említett többféle kód használatán kívül –, hogy egyszerre, pontosabban váltakozva alkalmazza az analóg és a digitális típusú kódolást. Az írás és a beszéd, a kutatók szerint digitálisan kódolt, míg a képek (és az érzelmek) analógiás módon kódoltak bennünk. A különböző módon

„átírt” szövegek tehát át, meg átalakíthatók az egyik nyelvről a másikra: a népművészet műfajai, másszóval kódjai az emberekben összefonódva egymást áthatva éltek és élnek, csak a kutatás „szedte szét” őket.

A TÁRGYAK ADATAI

(Ahol külön nem jelöljük, ott az utolsó előtti oszlop számai a Néprajzi Múzeum leltári számait jelölik.)

1. Somogy megye	--	--
2. Somogy megye	--	--
3. Zengővárkony, Baranya m.	134 425	1868
4. Ormánság, Baranya m.	134 421	1883
5. Hosszúhetény, Baranya m.	134 200	1886
6. Vajszló, Baranya m.	66. 83. 1.	
7. Szaporca, Baranya m.	140 793	
8. Ormánság, Baranya m.	134 424	
9. Tésenfa, Baranya m. (Pécs Janus Pannonius Múz. – 70. 65. 189. l. – 1903)		
10. Tormás, Baranya m. (Pécs Janus Pannonius Múz. 70. 65. 188. l.)		
11. Terehegy, Baranya m.	68. 95. 1.	1924
12. Zaláta, Baranya m.	54. 67. 41.	
13. Kemse, Baranya m.	134 426	
14. Gerjen, Tolna m.	68. 128. 58.	
15. Decs, Tolna m.	130 076	1889
16. Decs, Tolna m.	130 076	1896
17. A gyűjtés helye ismeretlen (Magán tul.)		1884
18. Ercsény, Fejér m.	5203	1850
19. Pázmánd, Fejér m.	64. 36. 73	1915
20. Szeremle, Pest m.	60. 28. 15.	1877
21. Szeremle, Pest m.	40835	1896
22. Tököl, Pest m.	10587	
23. Tököl, Pest m.	10584	
24. Tököl, Pest megye	10586	
25. Tököl, Pest megye	10586	
26. Martos (Martovce, Csehszlovákia) Ikvai Nándor, gyűjt.		1923
27. Martos, Komárom megye		1923
28. Martos, Komárom megye	136235	1924
29. Krakorán, Nyitra megye	92 49	
30.	142 147	1895
31.	142 147	1895
32.	15390	
33.		
34. Bajka, Bars megye	15080	1872
35. Bajka, Bars megye	15323	1872
36. Bozók, Hont megye	100 841	1867
37. Alsómcilslye, Zólyom megye	83076	

38.	15355	
39. Gyetva, Zólyom megye	15356	
40. Selmechánya, Hont megye	89201	
41. Rimaszombat, Gömör megye	5308	
42. Buják, Nógrád megye	134 422	
43. Gyurkó Pál munkája		1936
44. Mikófalva, Heves megye	130 789	
45. Miskolc, Borsod megye	59. 3. 4.	
46.		
47.		
48.		
49. Szalonna, Borsod megye	131 319	
50. Kisgyőr, Borsod megye	53. 579. 1.	
51. Kisgyőr, Borsod megye	134 427	1875
52. Áj, Gömör megye — Hoppál M. gyűjt.		1949
53. Kispalád	65. 125. 4.	
54. Kisdobsza	131. 692.	1901
55. Köröstárkány, Bihar megye	98. 987	
56. Kispalád	67. 155. 52	
57. Szolnok-Doboka megye	73. 172. 1.	
58. Oláhlapos, Szolnok-Doboka megye	37 985	
59. Oláhlapos, Szolnok-Doboka megye	37 986	
60. Horgaspataka, Szolnok-Doboka megye	37 981	
61. Diósad	10 410	
62.		
63. Désháza, Szilágymegye	139 099	1924
64. Domonkos	136 423	
65. Besenyő, Beszterce-Naszód m.	11127	
66. Magyarvalkó, Kolozs m.	10021	1867
67. Magyarvalkó, Kolozs m.	10021	1867
68. Magyarvita, Kolozs m.	138375	
69. Magyarvita, Kolozs m.	138375	
70. Magyarvalkó, Kolozs m.	10016	1882
71. Magyarvalkó, Kolozs m.	10016	1882
72. Magyarvalkó, Kolozs m.	10018	1886
73. Magyarvalkó, Kolozs m.	10018	1886
74. Nagymás, Kolozs m.	60. 75. 107	
75. (Ismeretlen helységből)	134 993	1889
76. Kolozs megye (Helynév nélkül)	22144	1896
77. Kolozs megye	22144	1896
78. (Ismeretlen helységből)	127 821	
79. (Ismeretlen helységből)	127 821	
80. Magyarvalkó, Kolozs megye	10024	
81. Kalotaszeg (Helynév nélkül)	60. 22. 8.	
82. (Ismeretlen helységből)	51. 4. 23	1896

83. (Ismeretlen helységből)	51. 4. 23	1896
84. Udvarhely megye (Helynév nélkül)	96973	1806
85. Jegenye, Kolozs megye	60. 65. 94	1898
86. Kalotaszeg (Helynév nélkül)	60. 22. 9.	1906
87. Ülke	95074	1902
88. Gyimesi csángó, Csík megye	37 420	1902
89. Gyimesi csángó, Csík megye
Gágyor Péter gyűjteménye		
90. Gyimesközéplek, Csík megye	70. 60. 19.	1930
91. Makfalva, Maros megye
Hoppál Mihály gyűjteménye		1939
92. Erdély (Helynév nélkül)	132 436	1822
93. Karikásostor féंबरakásos díszítése, Zemplén
Mezey Tamás gyűjteménye		
94A. Guzsalytalp, Szabolcs-Szatmár m.
A nyíregyházi Józsa András Múzeum Kiállításán		
94B. Mángorló „életfás” díszítéssel Ltsz.: 77.35.29.
A miskolci Herman Ottó Múzeumban		
95. Későhún övveret
Közli: Fettich Nándor: Régészeti tanulmányok a késői hún fémművesség történetéhez. Budapest, 1951. vö: a XXII. tábla. — Martinovka, Ukrajna		
96. Férfi és nő ábrázolása a délszláv népművészetben — az eredeti tárgy a zágrábi Múzeum gyűjteményében.
Közli: Moszynsky, K.: Kultúra ludova Slovan. II. kötet. Kultura duchowa. Krakow, 1939. 851. old. 71. ábra		
97. A tulipán-életfa-nő jelképes rajza mángorlón
A szekszárdi Bér-Balogh Ádám Múzeum gyűjteményében
Ltsz.: 66.140.8.		
98. Miháltz Ákos szerint a minta neve: <i>tökös</i>
Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. I. kötet. A kalotaszegi magyar nép művészete. Budapest, 1907. Magyarvalkó. I. kötet. 165 old. 258. kép		
99. Övguzsaly vésett díszítménye
A budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményében.
Ltsz.:		
100. Karcolt díszítés egy baranyai mángorlóról
A pécsi Janus Pannonius Múzeum gyűjteményében
Ltsz.: 51.13.1. — Tésenfa. 1920.
Zentai János gyűjtése.		
101. Mángorló díszítése
A szekszárdi Béri-Balogh Ádám Múzeum gyűjteményében
Ltsz.: 58.8.14.		
102. Morvay Sándor szűrszabó rajzaiból Egerben, az 1886.-ik évből. — Huszka József:
A magyar turáni ornamentika története. Budapest, 1930. 165. old. 275. ábra. 9. sz. rajz.		

MOTÍVUMOK

Tulipán 1, 2, 4, 5, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 26, 29, 33, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 51, 56, 57, 59, 62, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 87, 97

Tulipán és szív együtt 12, 38, 44, 46, 50, 51, 64, 62, 63, 86, 92, 94A, 94B, 95, 98, 99

Szív 1, 2, 8, 9, 10, 11, 13, 20, 21, 26, 27, 32, 36, 37, 39, 49, 53, 59, 79, 93, 96, 98

Egyéb virág motívum 5, 18, 21, 45, 51, 64, 73, 76, 77

Cserép 5, 9, 14, 16, 17, 19, 22, 23, 29, 41, 42, 47, 49, 52, 58, 65, 71, 74, 78

Életfa 1, 2, 5, 6, 9, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 29, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 47, 49, 54, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 68, 70, 71, 77, 80, 81, 82, 86, 93, 95, 96, 97, 99

Nap 3, 10, 12, 15, 16, 17, 22, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 46, 57, 63, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89

Csillag 2, 11, 14, 25, 42, 61, 66, 67, 70, 80

Állatok 4, 11, 22, 37, 43, 58, 68, 73

Hal 16, 17

Monogram 1, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 27, 28, 31, 33, (vagy név) 36, 42, 51, 53, 54, 59, 63, 73, 75, 82, 86, 88

Hosszabb felirat: 3, 4, 5

HELYNÉV – VÁLTOZÁSOK

Csehszlovákia

Áj – Turnianske Podhradie
Alsómislye – Nižná Myšľa
Bajka – Bajka
Bozók – Bzovik
Gyetva – Detva
Krakovány – Krakovany
Martos – Martovce
Rimaszombat – Rimavská Sobota
Selmechánya – Banská Štiavnica

Románia

Besenyő – Viisoara
Désháza – Deja
Diósad – Dioşod
Domokos – Dămăcuşeni
Horgaspataka – Strimbu
Makfalva – Ghindari
Nagyalmás – Almasu
Oláhlápos – Lăpuş

SUMMARY

Symbols of Love in the Hungarian Folk Art

MIHÁLY HOPPÁL

One of the peculiarities of the traditional peasant culture was that it expressed the selfsame contents in several „languages”. To use the word in a semiotic sense: they conveyed the same message translated into the languages of several codes. Such a firmly secured transference, transmitted simultaneously through several channels, of the different contents characteristic of the given culture from one generation to the other is – according to certain investigators – one of the typological traits of the archaic cultures, while the plurality of codes, and their simultaneous use is generally a characteristic of the culture. The different cultures are marked off from one another depending on when and which „languages” (that is, code, as one of the subsystems of the culture) they employ, and for the transmission of what sort of messages.

It can be shown in the material of the present volume that the ornaments have a „language” of their own in the Hungarian folk art. As each people has its own separate language, even so they possess the *sui generis* forms of the non-verbal language. One variety of the non-verbal idioms is, beyond all question, the painted, carved products of object-making folkcraft (the other is the realm of movements, gestures, and dance).

This was clearly perceived by the investigators of the Hungarian folk art. Already the first major ethnographical synthesis, the *MAGYARSÁG NÉPRAJZA* (The Ethnography of the Hungarians) contains this: „The components that enter into the composition of the spatially and temporally immensely farflung and extremely diversified modes of ornamentation and funds of ornamental motifs – so extensive in range as almost to baffle all attempts at classification – are far fewer in number than one would surmise after a cursory aperçu. The picture bears a resemblance to that of language, where the number of the smallest constituent elements, that of the sounds, is comparatively, yet, by dint of the positional variation of the few membre – sounds – of the limited sequence of sounds, the many hundreds of thousands of vocables of a hundred tongues may be evoked... Formerly the epic traditions too were imagined to be as illimitable and untraversable primeval forest, yet, fatigueless research and collation have classed the gigantic material into a relatively small, and, by all accounts, easy-to-survey series of types, and have for the most part disposed of its motifs. That is how ornaments of the folk art too will fare in the more remote future.” (Budapest, 1942).

This sequence of thought is carried still further by Gábor Lükő, in his book written at the same period and containing numerous valuable ideas: „With equal reference to folk art, folk poetry, and folk music, three questions occur to us, – and these, by analogy with language, are of a semantical, syntactical, and phinetical nature. The meaning of art is tralatitious: emblematical, universal, but it is invariably the sign (word or picture) that is original; it is founded on its sole signification. It is the rapport of these two that we must anatomise if we to make ourselves acquainted with the

system of figurations that our people employs. The definition of the figurations in relation to one another forms the syntactical problem of art, while their technical elaboration is kindred with the phonetical problems of language. We cannot familiarise ourselves with foreign languages from their phonetics alone. We must grow familiar with their syntax and semantics as well, if we want to understand them." (Budapest, 1942).

Thoughts essentially in full accord with the former have been conceptualised by several of the investigators of today as well: „... I have encountered several objects – writes Károly Kós, relying upon the strength of the Transylvanian material – which had been made at home, to be bestowed as gifts, as tokens of remembrance, or as symbols. The principal attributes of this sui generis object-bound form, of manifestation of popular social life is the personal connection, and the fact that every one of them „wants to say” something. The majority of them is linked to the significant events of the time of life. The ornamental distaff, the rolling calendar, the bester, and the hoe-cleaner all purport to have sincere intention of the young unmarried man, while the pocket-handkerchief with a floral design, the requital of the girl. ... This is the folk art of custom, of the supreme experiences, of love and death, – within the restrictions imposed by communal propriety and conventional sign language.” (Kós, K.: *Népelet és néphagyomány*. Bukarest, 1972. pp. 210.) – It is likewise semiology that the authors discuss in recently compiled, exemplary synthesis of the Hungarian folk art: „The complex system of fine objects may, consequently, in any one village, be conceived of as a special sort of ritual idiom.” (Hofer, T. – Fél, E.: *Magyar népművészet*. Budapest, 1975. pp. 14.) – These judgements we have cited at such length, first, because we fully agree with them; second, because they attest that, without any „semiotic contamination”, a commonsensical attitude towards, and apprehension of, the facts too has led the non-semioticians to formulate semiological conceptions, especially in those purviews of popular culture where these phenomena are the most prosilient, and to impugn their existence would be folly.

A department of popular culture which is characteristically of this nature is the group of objects of the so-called *love-gifts*. Prescinding for the moment from the regional variations to the girls as love-gifts included: mangle, dollies, the distaff, hoe-cleaning, scoops, and spindle-weights cast of lead. We are not going to discuss now all of them, but will scrutinise the fund of ornaments of only the beaters.

The „meaningful message” transmitted by the love-gifts is to be searched for on the level of a „graphical proposition” comprised of visual signs. And, still lingering over the linguistic model – the signs to be found on these objects and the besters (eg. rondures, rosettes, hearts, tulipe, trees of life, potted flowers, leaves, tendrils) fulfill the function of the „words” of the proposition.

What, then, can be the meaningful communication which a love-gift „wants to say”? Moving in the conceptual sphere of love, we may consider that we have none too many alternatives as regards the essentials – albeit, as the folksong examples have also evinced, the selfsame ideas may be conceptualised in a thousand different ways. We may assume such contents as: eg. „I love you” or „I would love you”. These offers contain the two most essential elements needful to love: the man and the woman, or I

and you. We may therefore assume that the ensemble of these two elements must in some forms appear also amongst the graphical signs.

Let us leave now the hypotheses, the verbal and logical presuppositions, and let us turn towards the objects, or more exactly, the signs perceivable on the objects. After a scrutiny of several hundred rolling calenders and dollies it has attracted notice that of the multifarious decorative motifs two: the tulip and the heart figure, conjunctly on the selfsame object.

That leads us to believe that these two „symbols”, by virtue of their relatedness, may be the vehicles of a meaningful communication. As for the tulip, as a flower, we suspect — also on the strength of our folk-songs — that it signifies the girl; hence we have no option but to presume that the heart denotes the boy; while their conjunctive occurrence may import a content like: boy and girl together; $I + you = togetherness$, that is, I should like to stay with you; in a milder form, „I would love you”. For a love-gift, these are entirely natural, selfevident meaning.

It is a task confronting the investigators of popular art to compile a lexicon of the ornamental motifs. Then it should be examined whether the row of motifs — or rather, of the separate signs having the value of words — really includes the tulip and the heart. Here we present a collection of ornaments in which one can find a number of example supporting this theory.

Our inquiries have covered the ornaments of a comparatively small group of objects, those the rolling calenders and besters, used as love-gifte. We could state that the conjunctive occurrence of the tulip and the heart is the medium of the „amative” message, that is, the combination of these two signs contains some meaningful message. In other terms, we may also describe it by stating that we have to do with „well-formed” sign combinations, are „grammatically” correct in accordance with the grammar of the pictorial language.

The question may now be propounded whether such a constant or frequent combination of these two signs can be met with outside the lyrical-amative context; for, as a matter of fact, this context-free use would indicate that the combination of these two signs possesses, or may possess, a system-building function. And to be sure, in the manifold folk art publications we can find an extremely great number of objects of various species, where the tulip and the heart are, in the representation, invariably interrelated. The fact that conjunctive occurrence of these two signs is not bound to any material attests that they may have performed a significant, one might say, central, mission in the system of presuppositions which lurked behind the pictorial representations. The fact that the tulip and the heart appear on the painted wooden plafond of the church, on old needlework, on salt-holders and razor-cases made of shepherd’s horn, on the ornamental long whipe of Hungarian herdsmen, and on glazed tiles; moreover, that the ensemble of these two signs alternates with (is frequently contaminated by) the effigition of the tree of life — time after time urges on one the necessity of collecting additional comparative material, while inducing us to infer that the conceptual sphere of „amative fecundita” extrapolated in the course of our examination is, in the final analysis, not so far-removed from the „tree of life”.

The collection, with a comparative design, of the parallels we may further continue, extending the limits to include material from beyond the frontiers of Hungary

to encompass those peoples neighbouring with us. As the outcome of our investigations carried out so far, we can state that is the folk art of all the nations neighbouring with us we have encountered objects whose ornaments are more or less fitting equivalents of the sign-combination of tulip and heart. All these evince the point in question is not some kind of Hungarian „ethnic peculiarity”, but the use of more generic „natural symbolism”.

INDEX of DECORATIVE MOTIFS

Tulip 1, 2, 4, 5, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 26, 29, 33, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 51, 56, 57, 59, 62, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 87, 97

Tulip and heart together 12, 38, 44, 46, 50, 64, 62, 63, 86, 92, 94A, 94B, 95, 98, 99

Heart 1, 2, 8, 9, 10, 11, 13, 20, 21, 26, 27, 32, 36, 37, 39, 49, 53, 59, 79, 93, 96, 98

Flower ornaments 5, 18, 21, 45, 51, 64, 73, 76, 77

Tree of Life 1, 2, 5, 6, 9, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 29, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 47, 49, 54, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 68, 70, 71, 77, 80, 81, 82, 56, 93, 95, 96, 97, 99

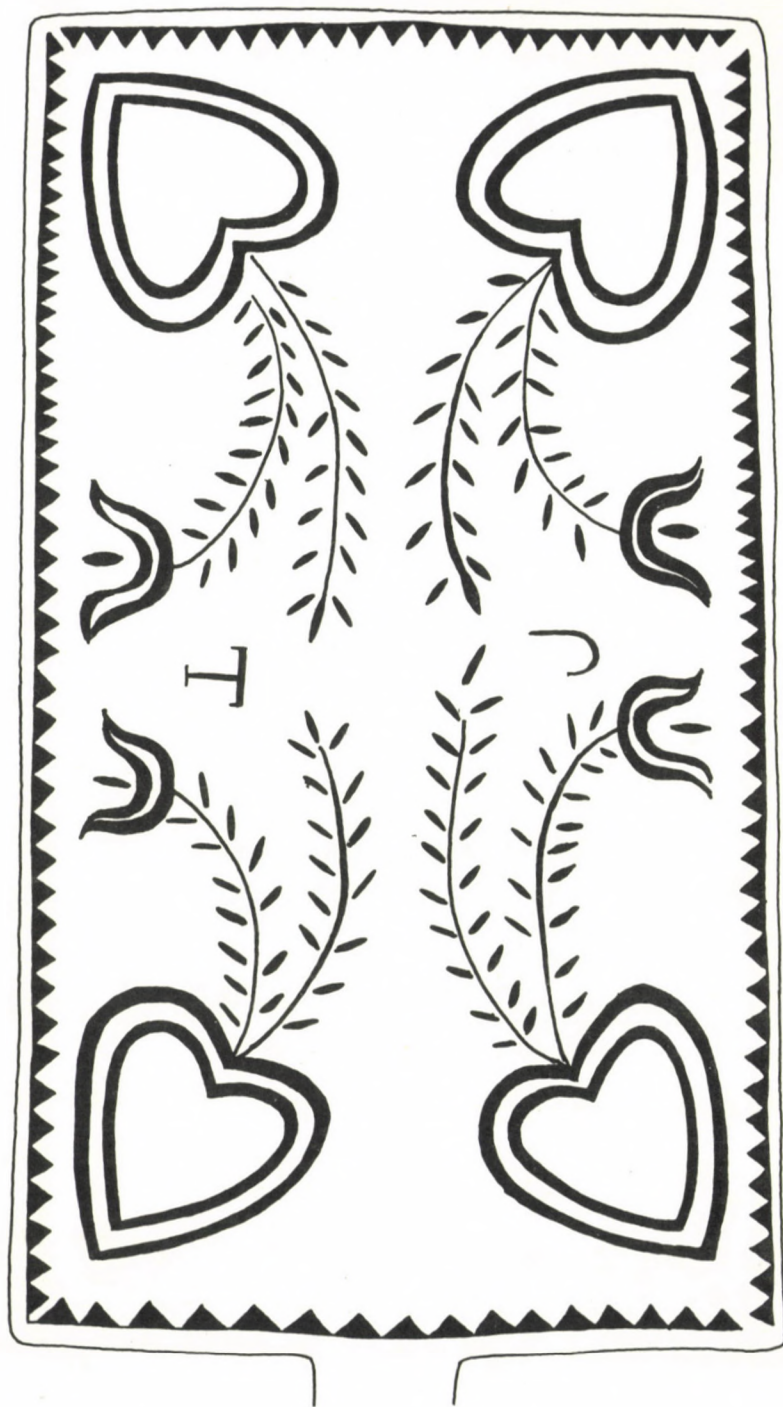
Sun 3, 10, 12, 15, 16, 17, 22, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 46, 57, 63, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89

Star 2, 11, 14, 25, 42, 61, 66, 67, 70, 80

Animals 4, 11, 22, 37, 43, 58, 68, 73

Fish 16, 17

Names 1, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 27, 28, 31, 33, 36, 45, 51, 53, 54, 59, 63, 73, 75, 82, 86, 88

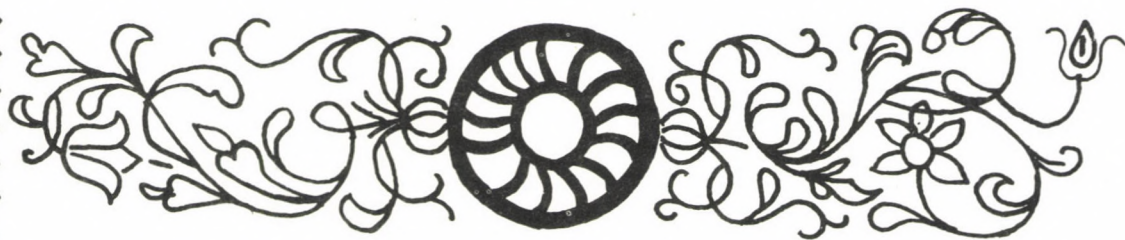

DAVID EVĀNAK EMLĒKÜL

NN ŪM PŌ KĒSZÍTETTE

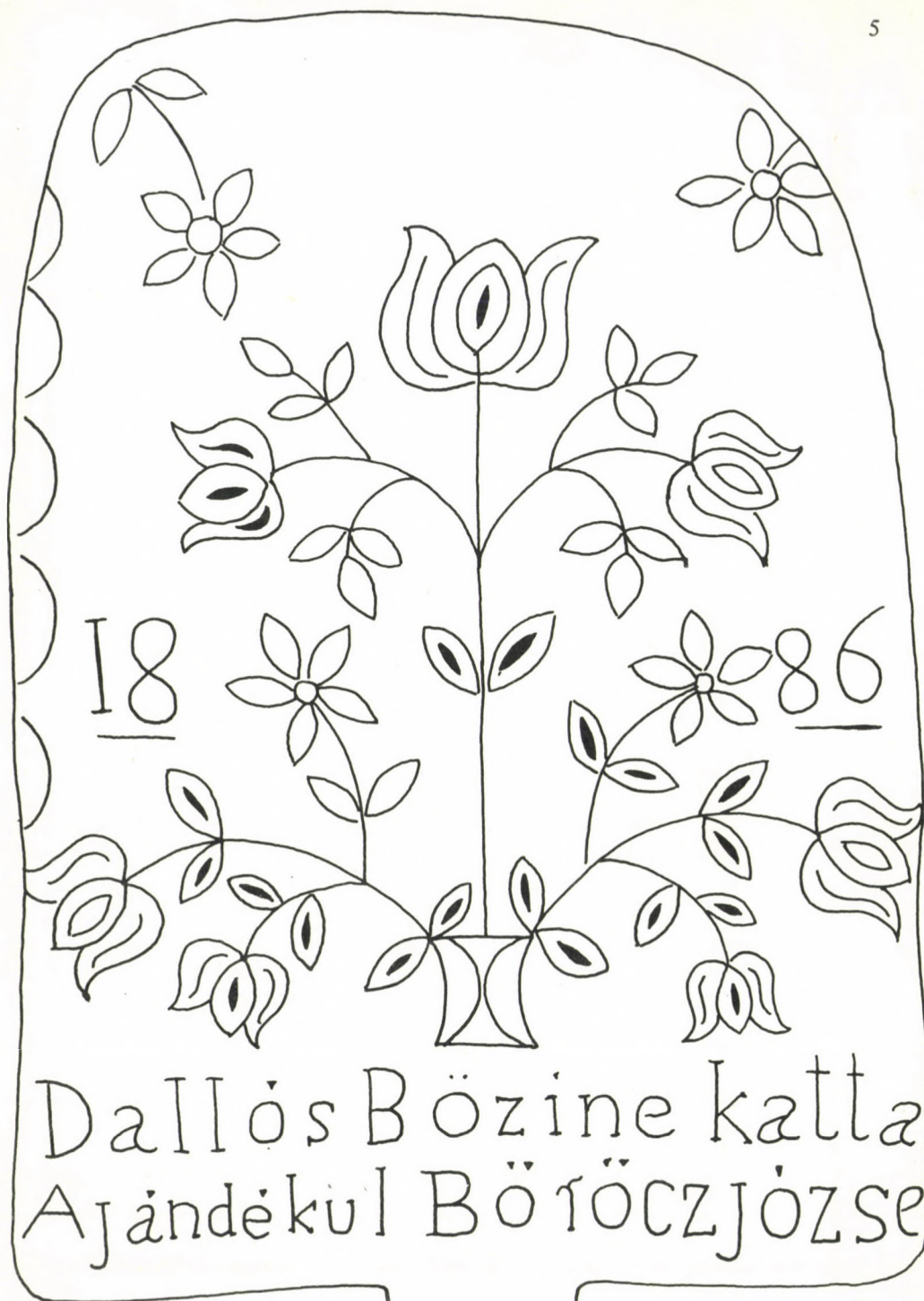
1 8 6 8 DIK ĒVBEN

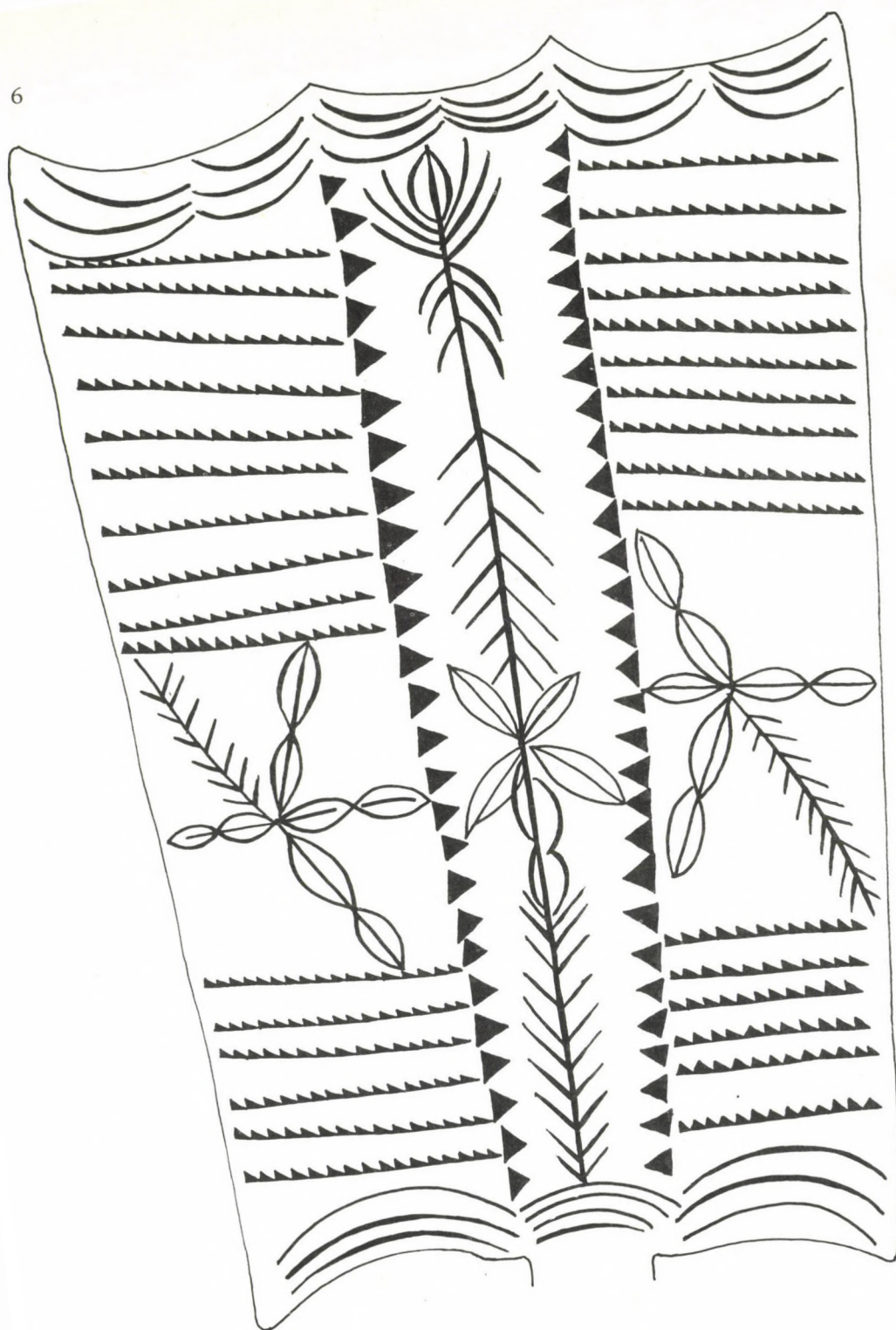

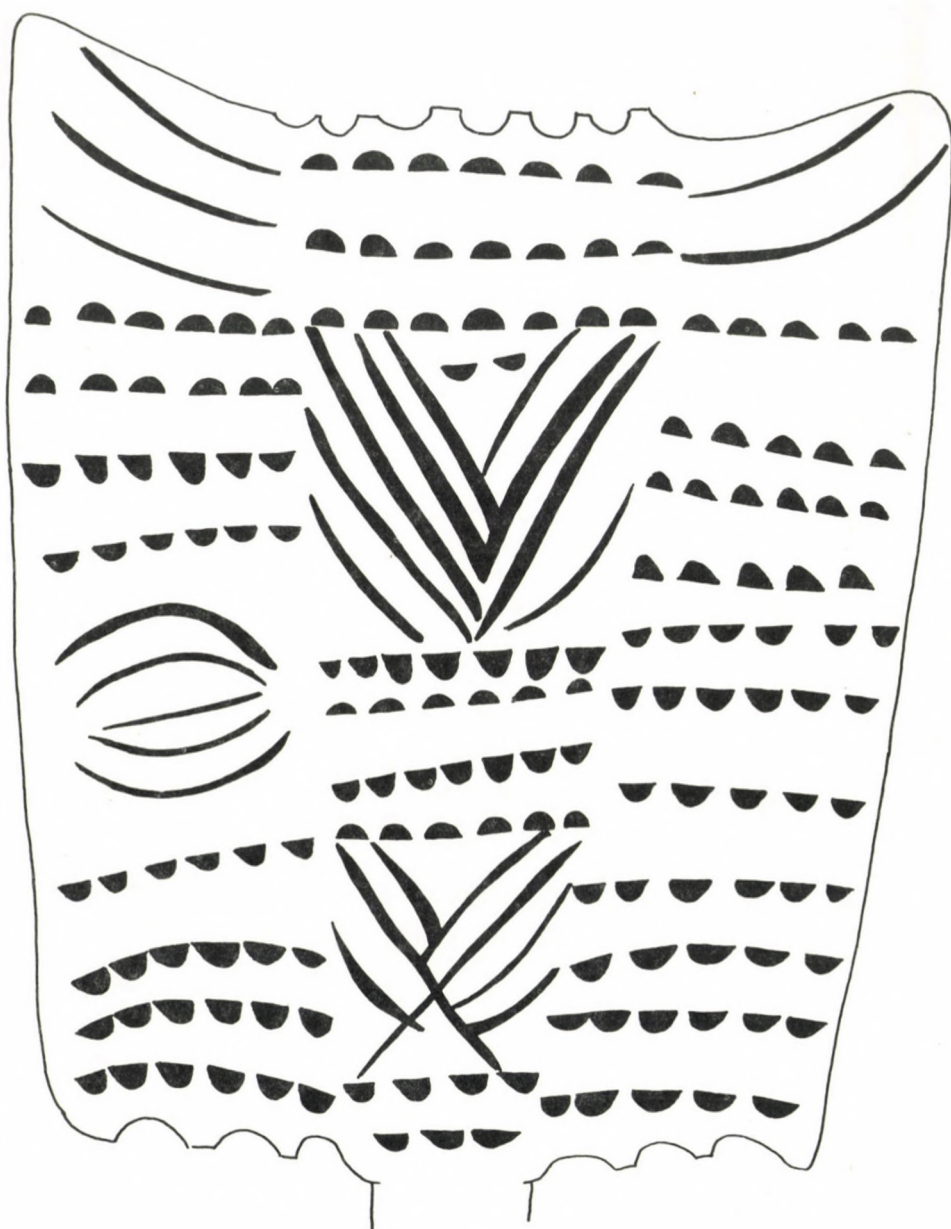
JANUĀR HÓ 2DĪKNAPJĀN

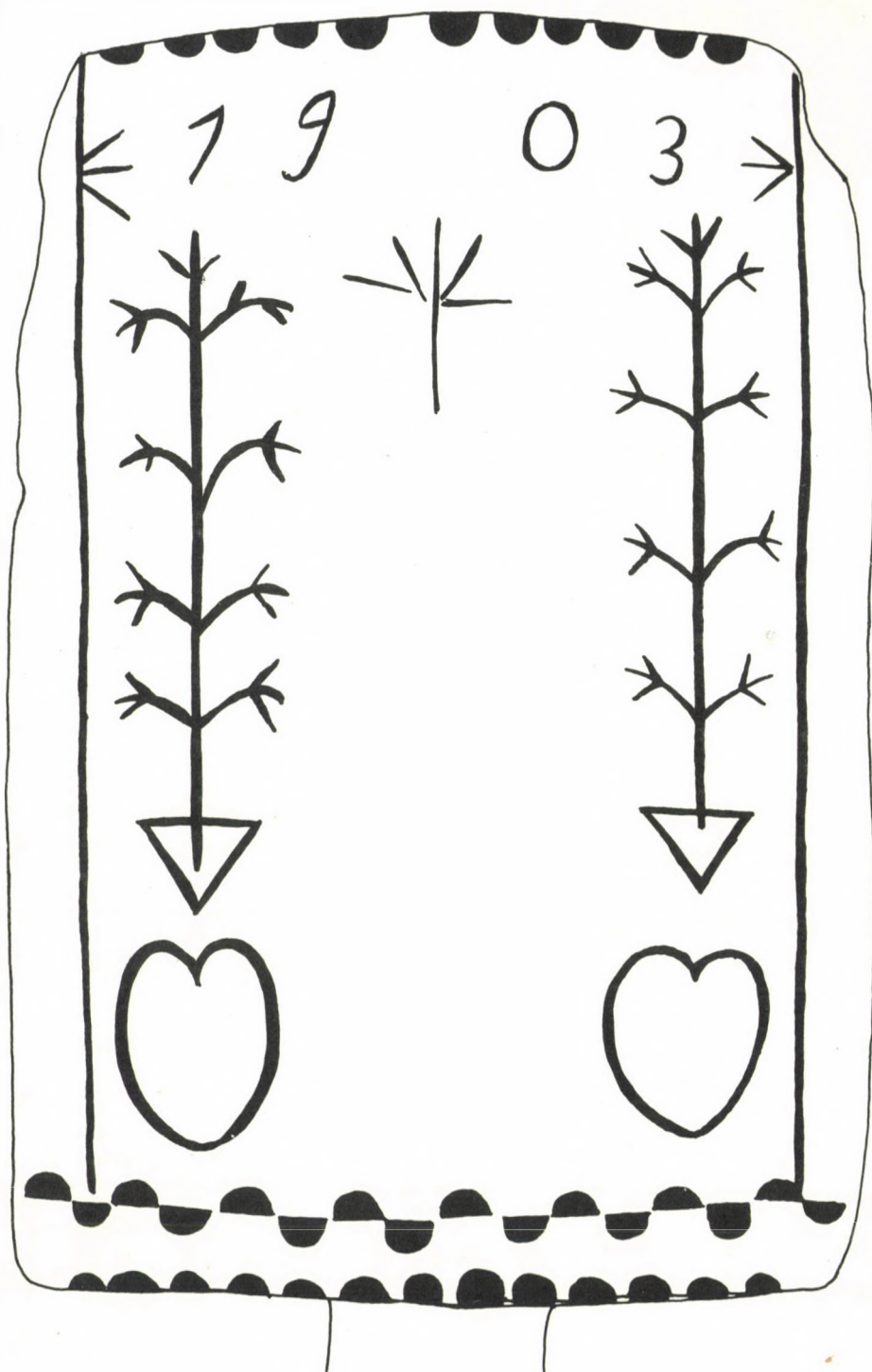

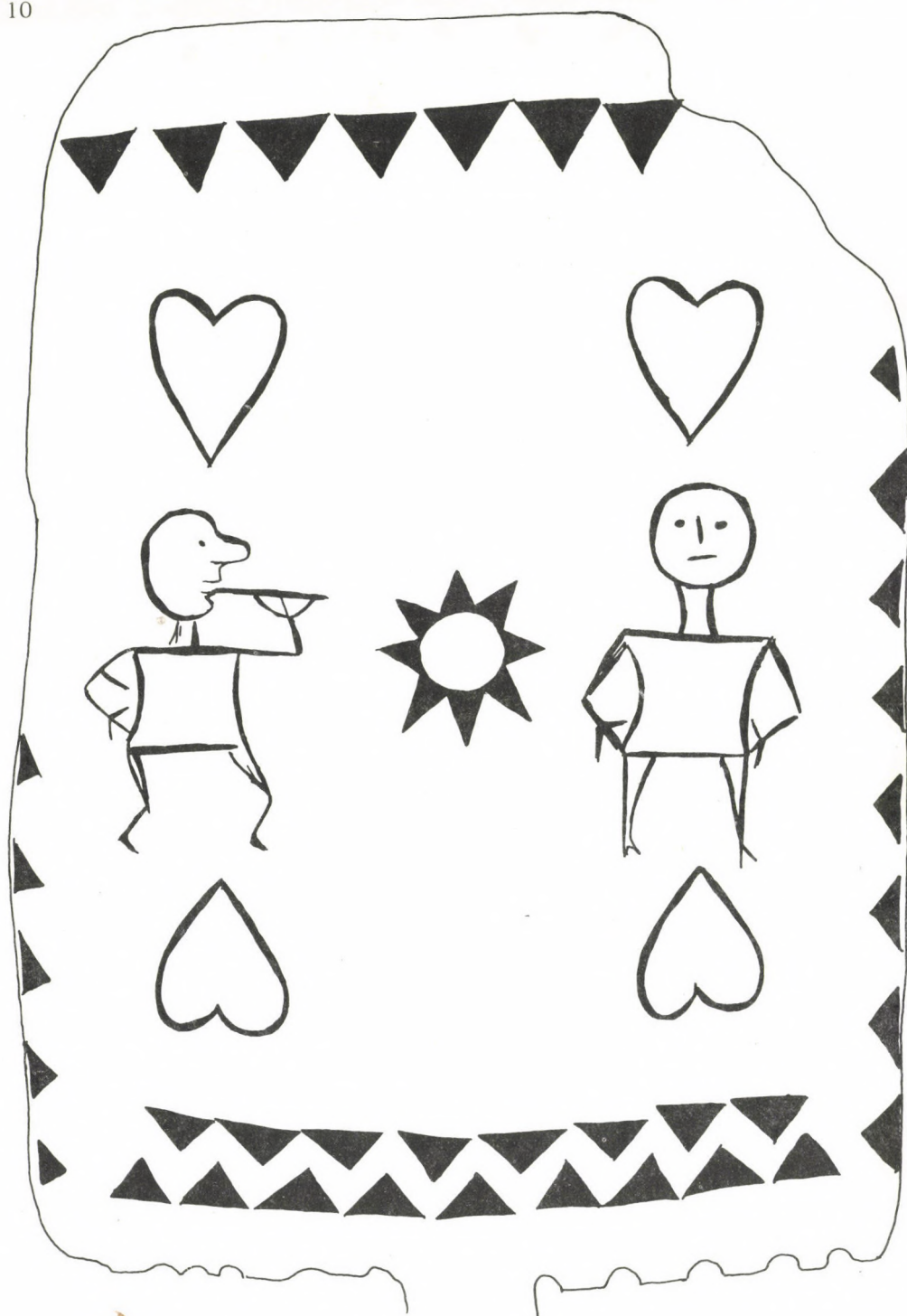

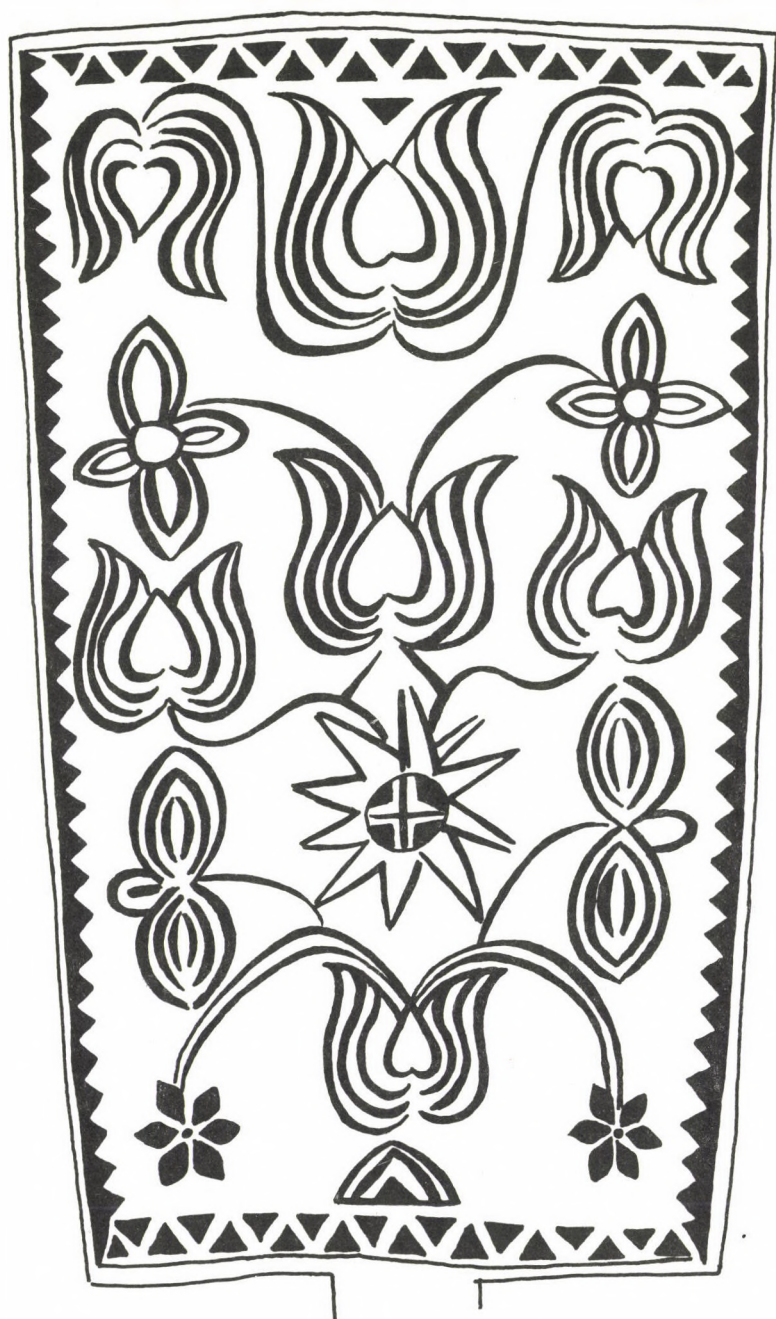

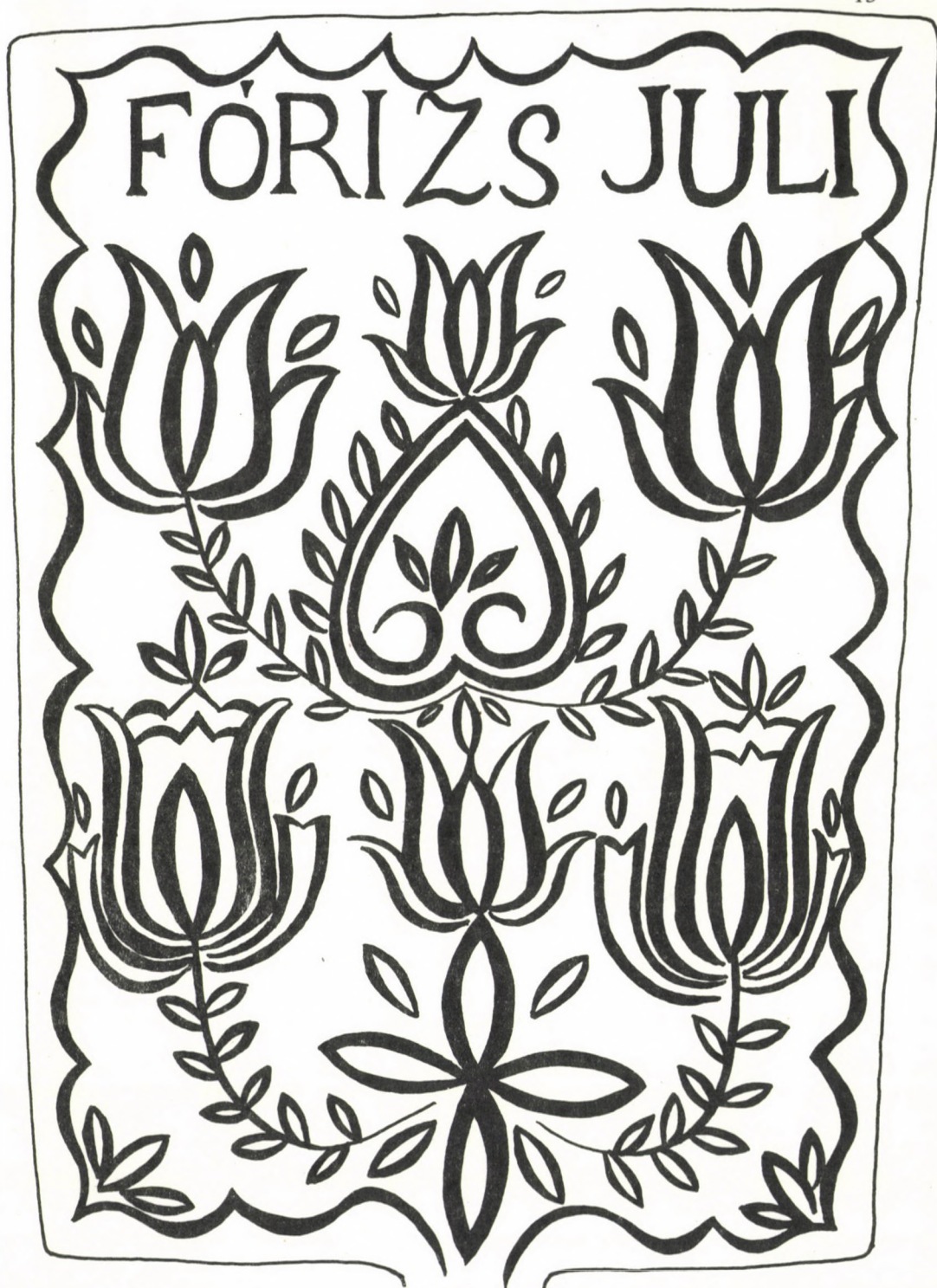

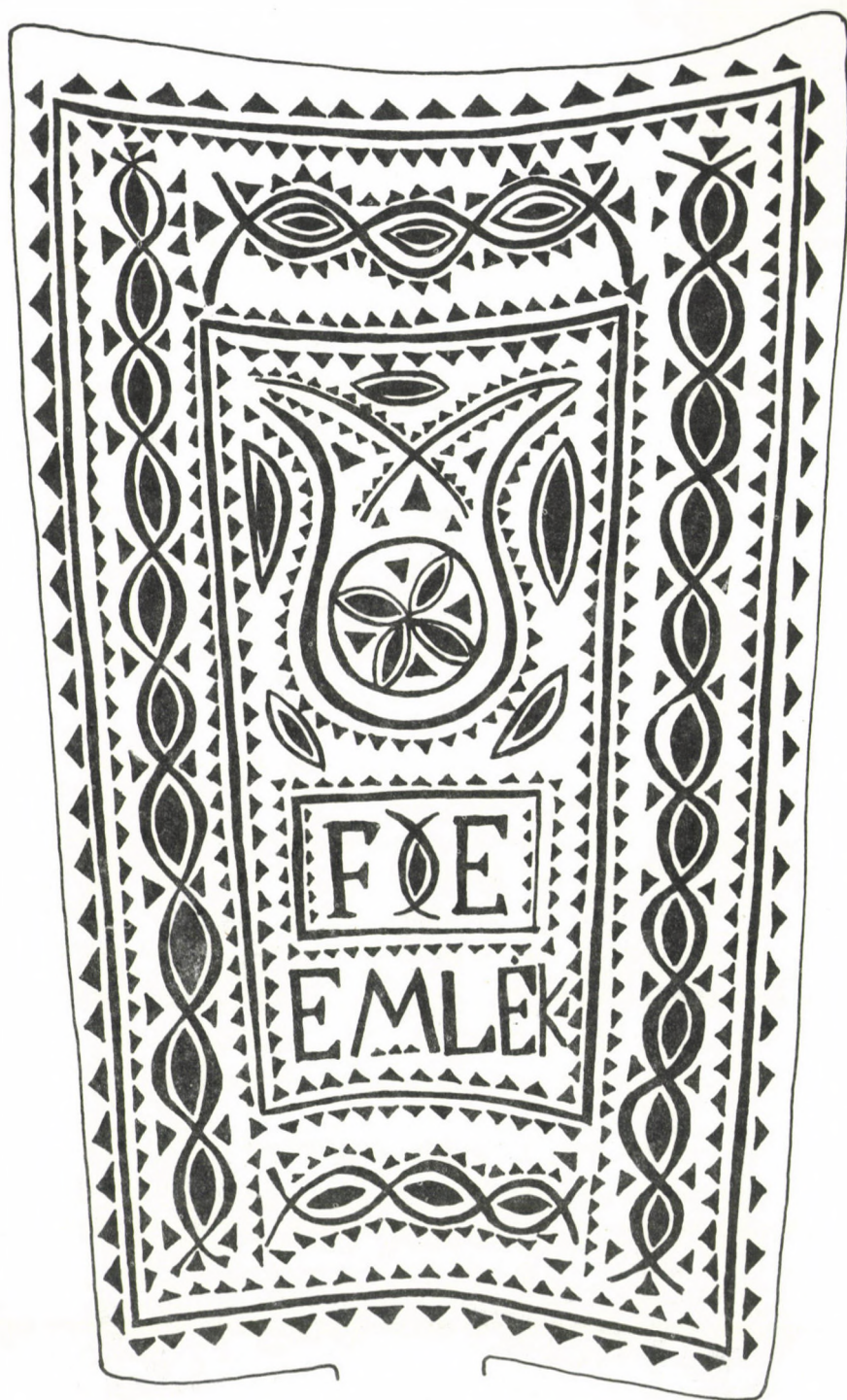

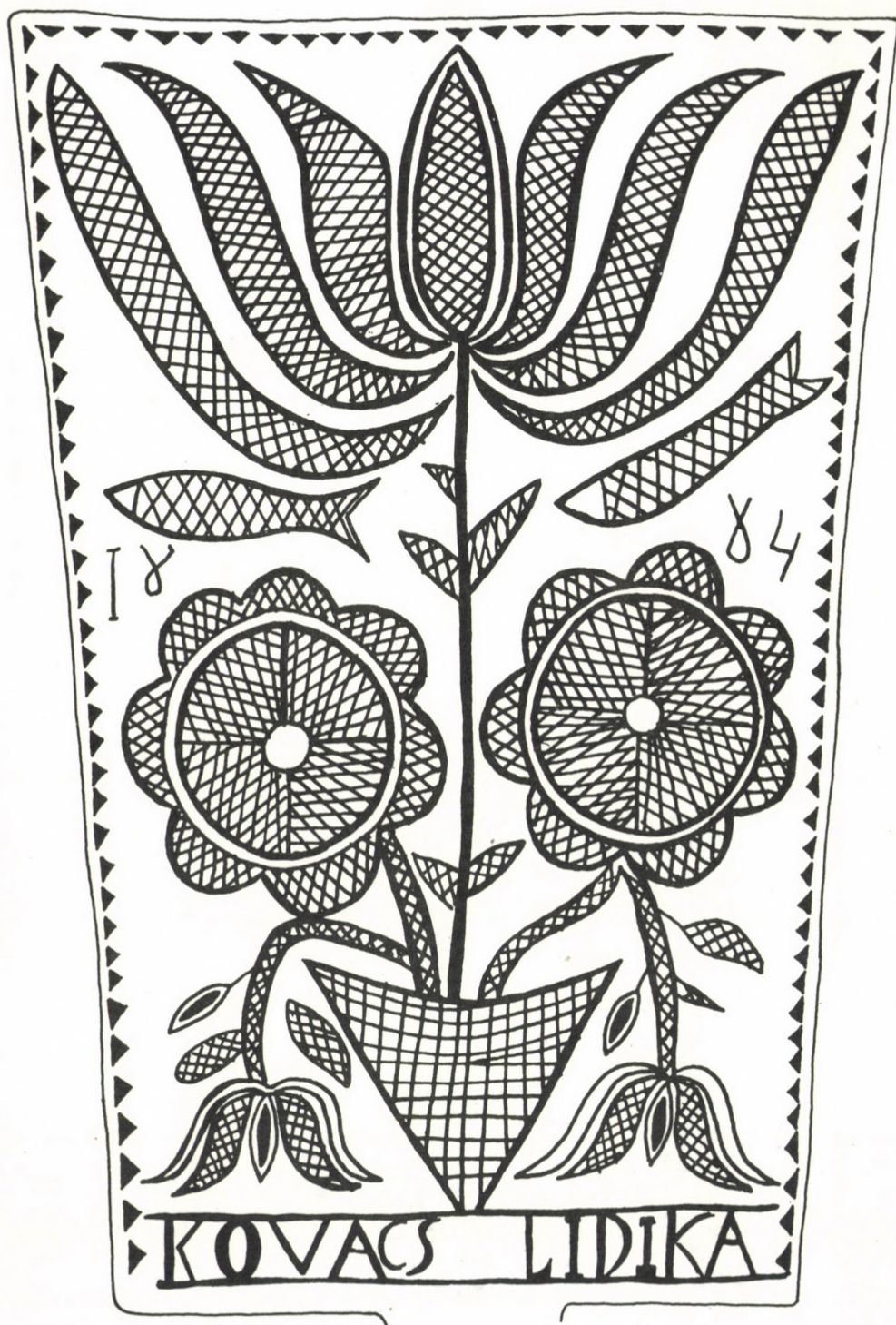

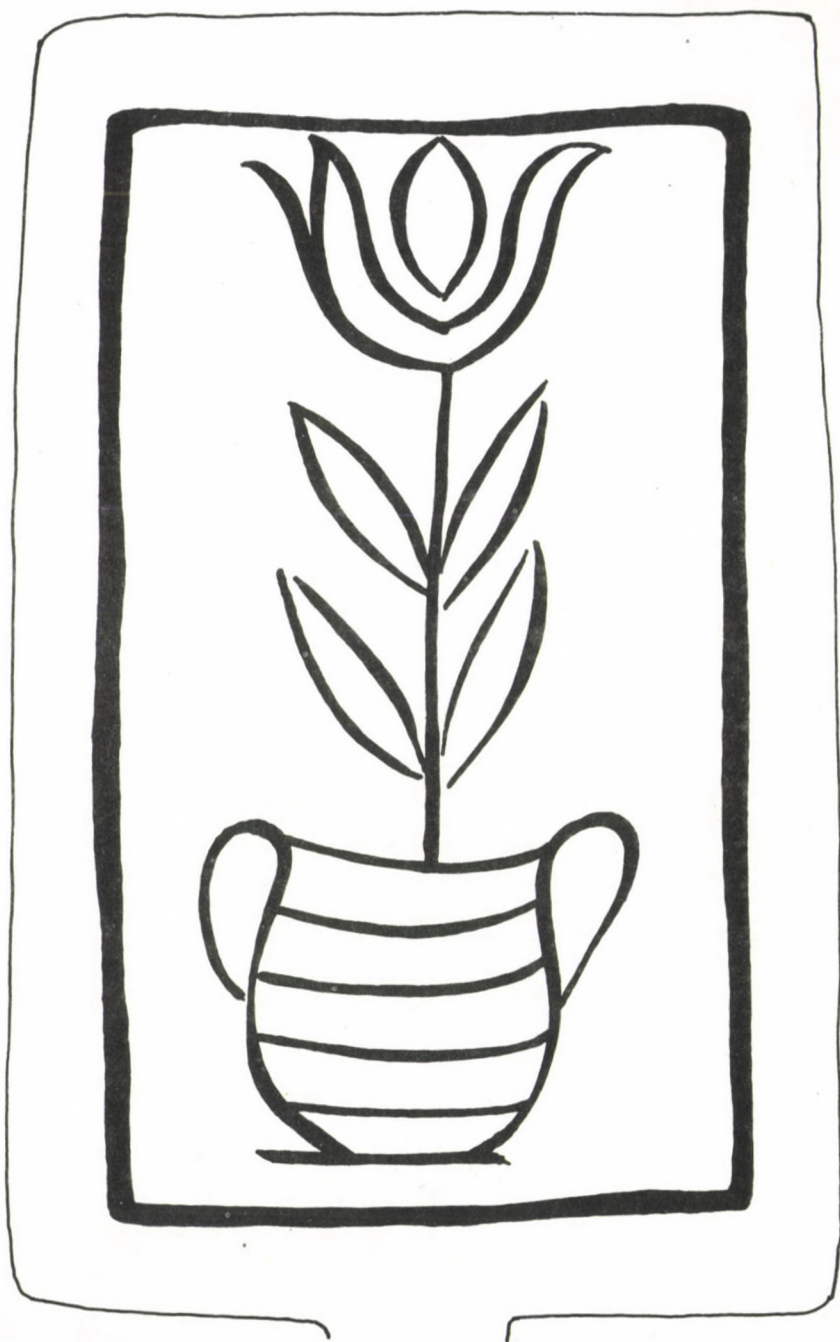

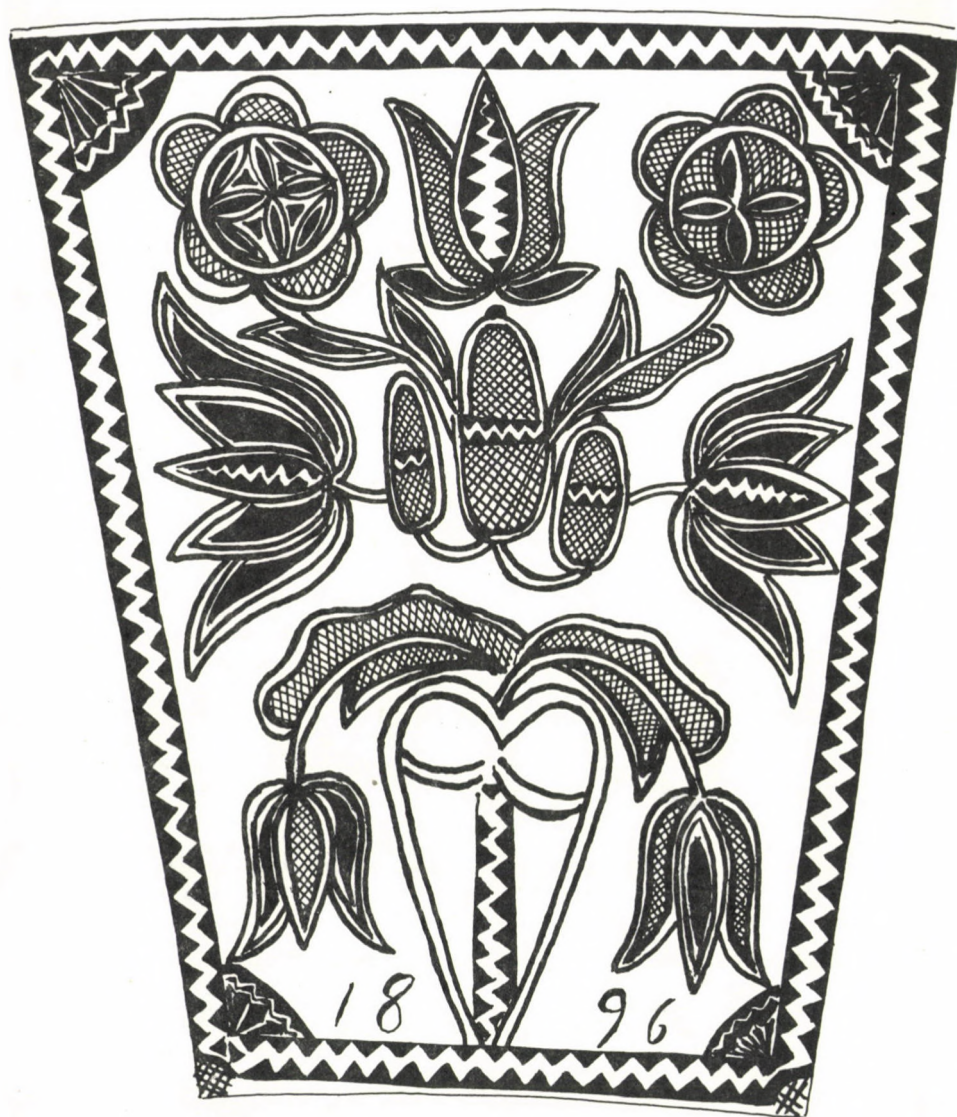

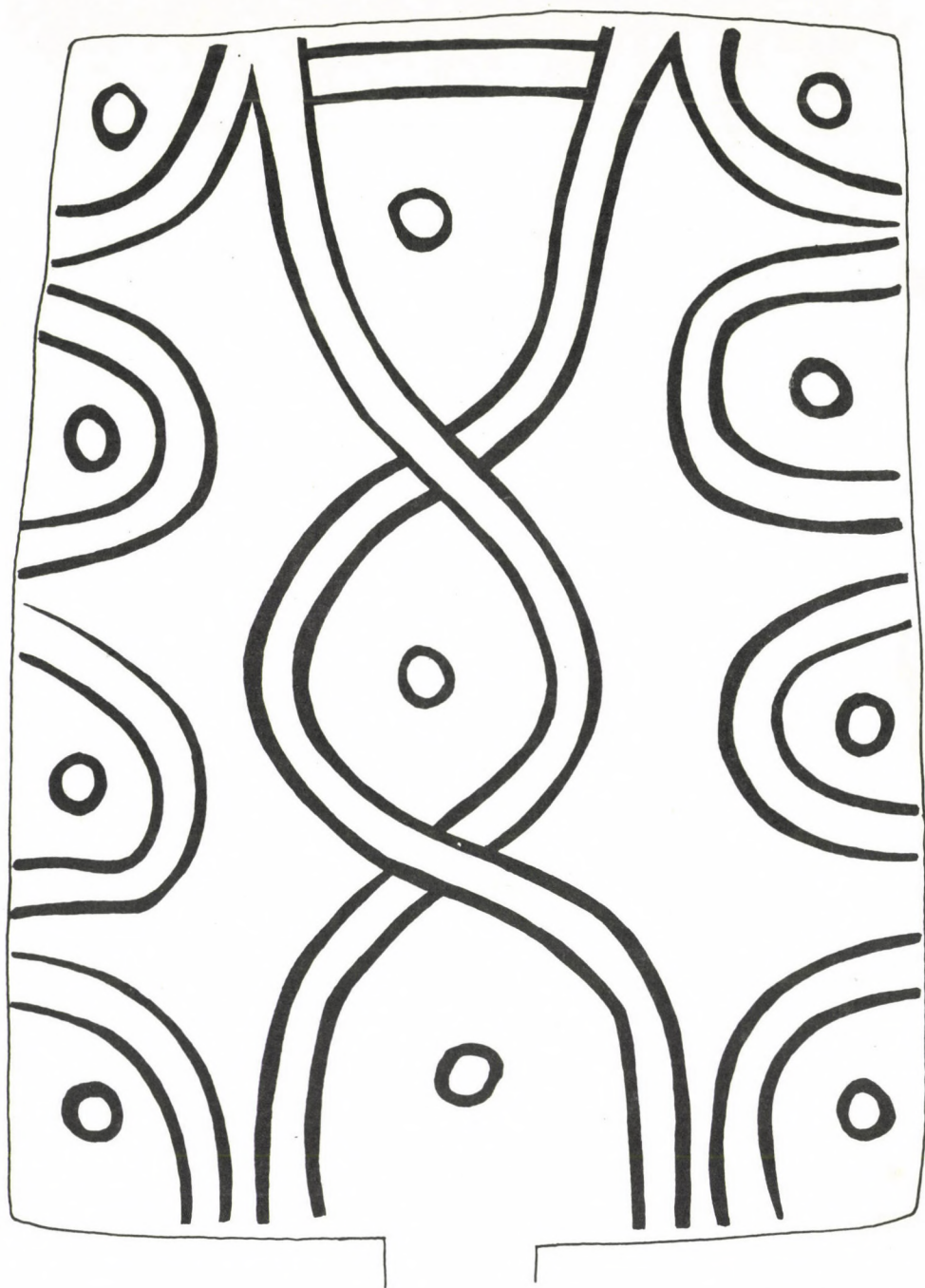

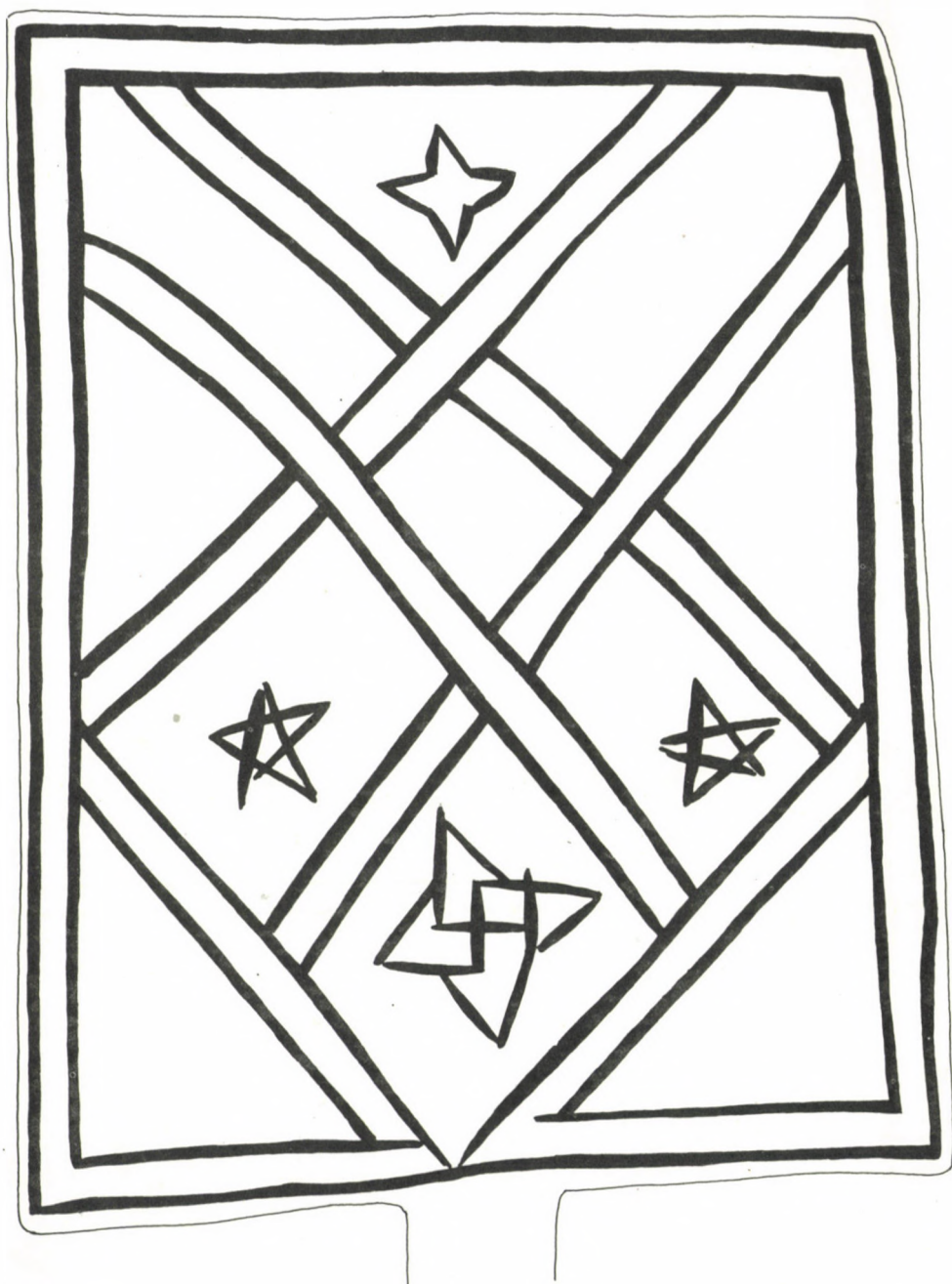

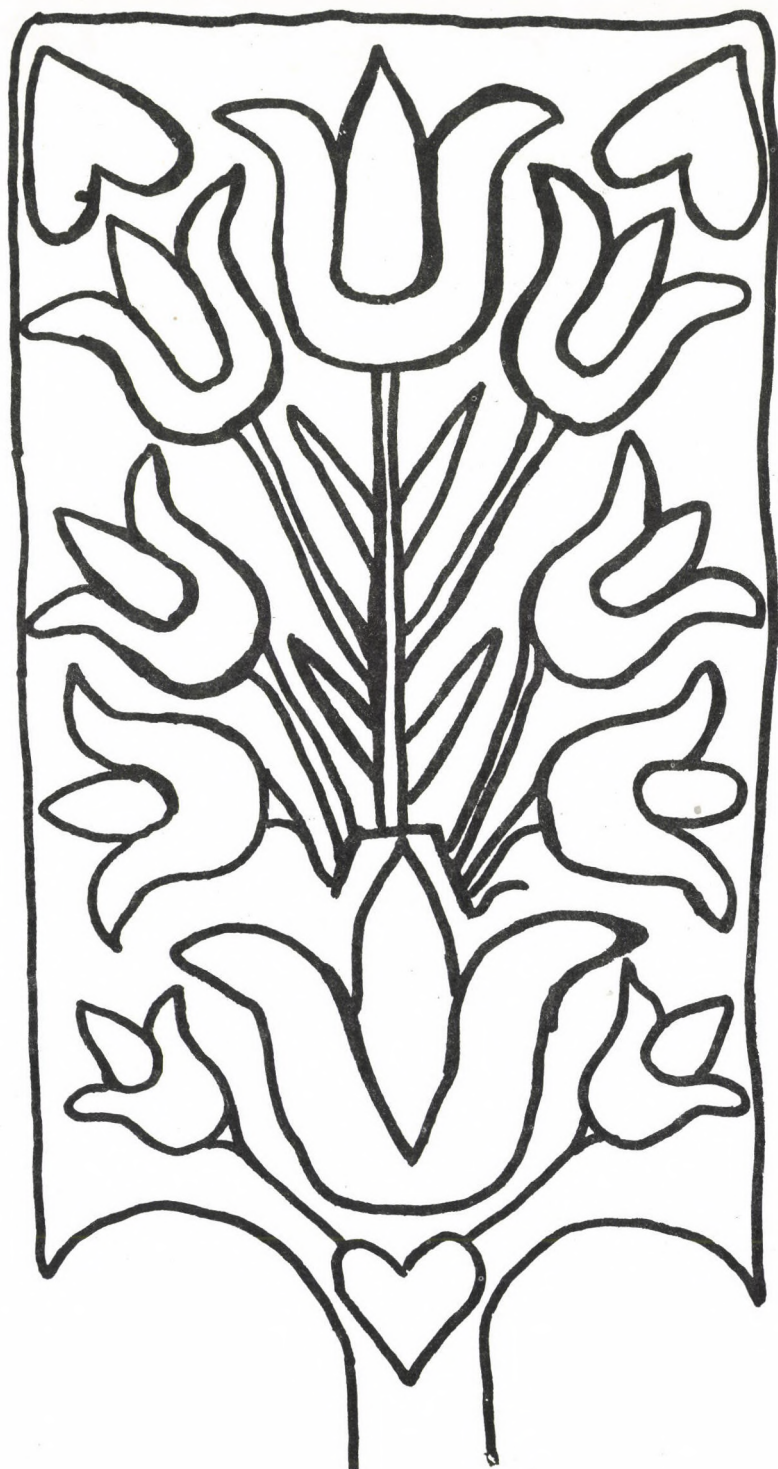

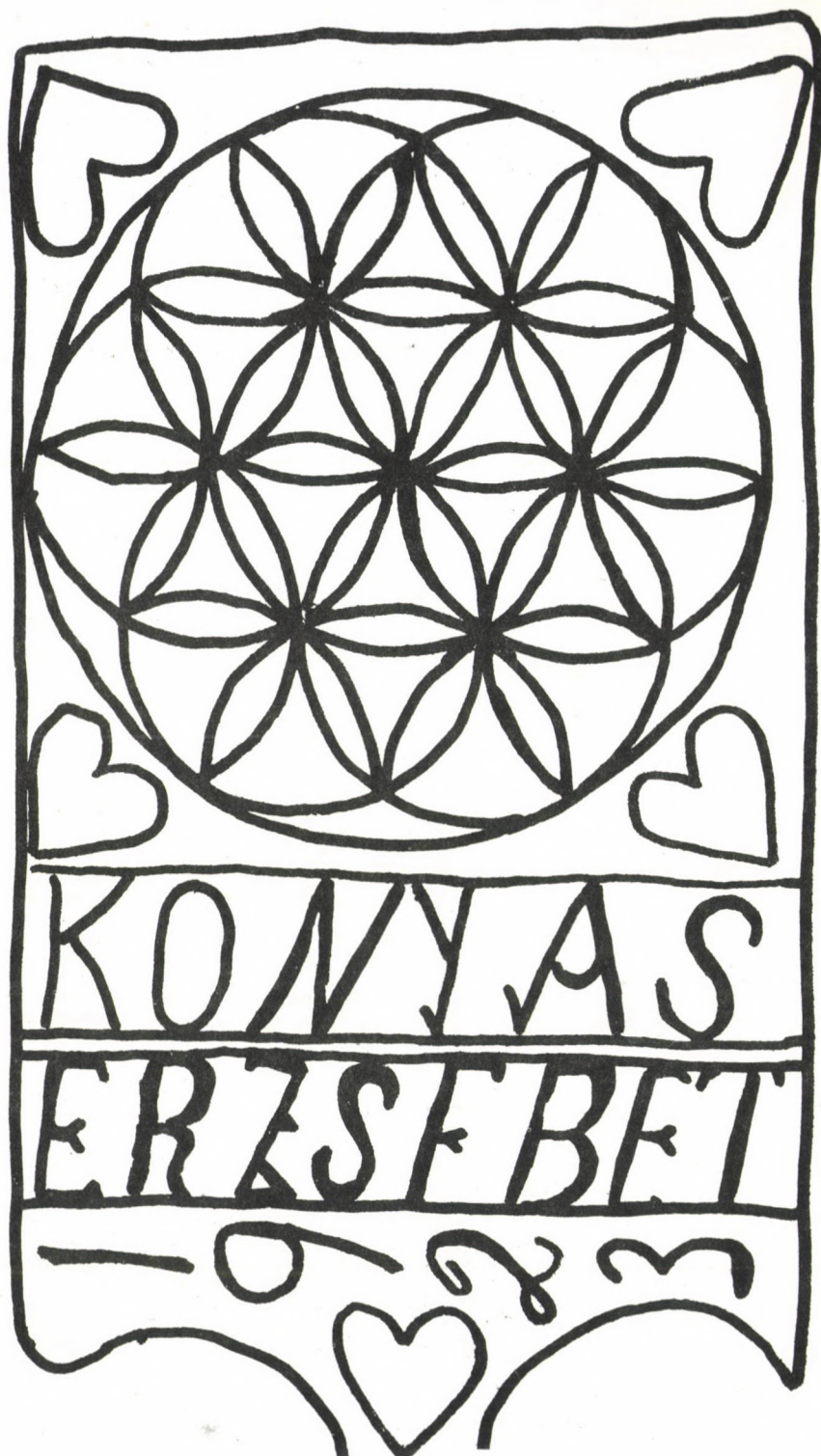

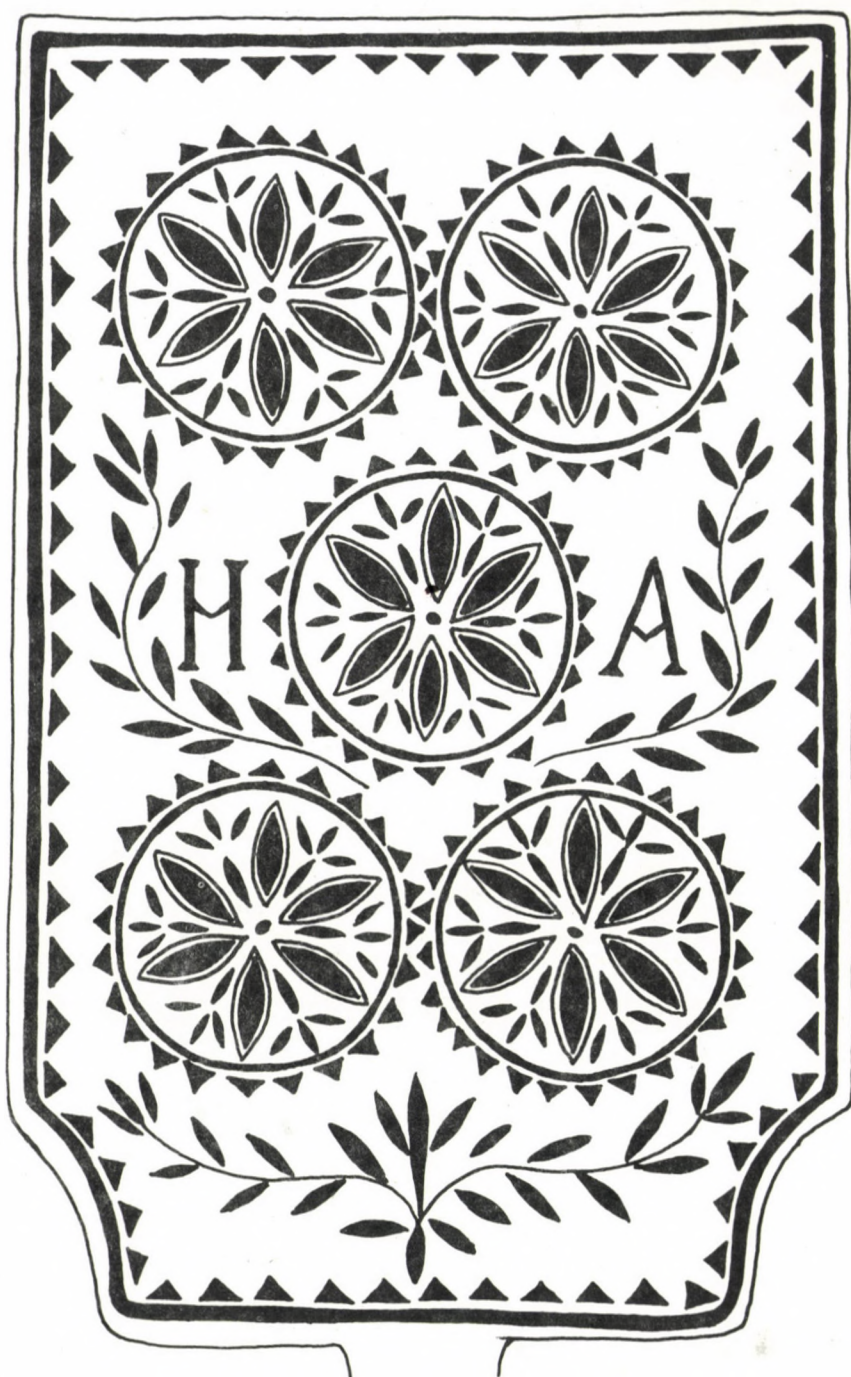

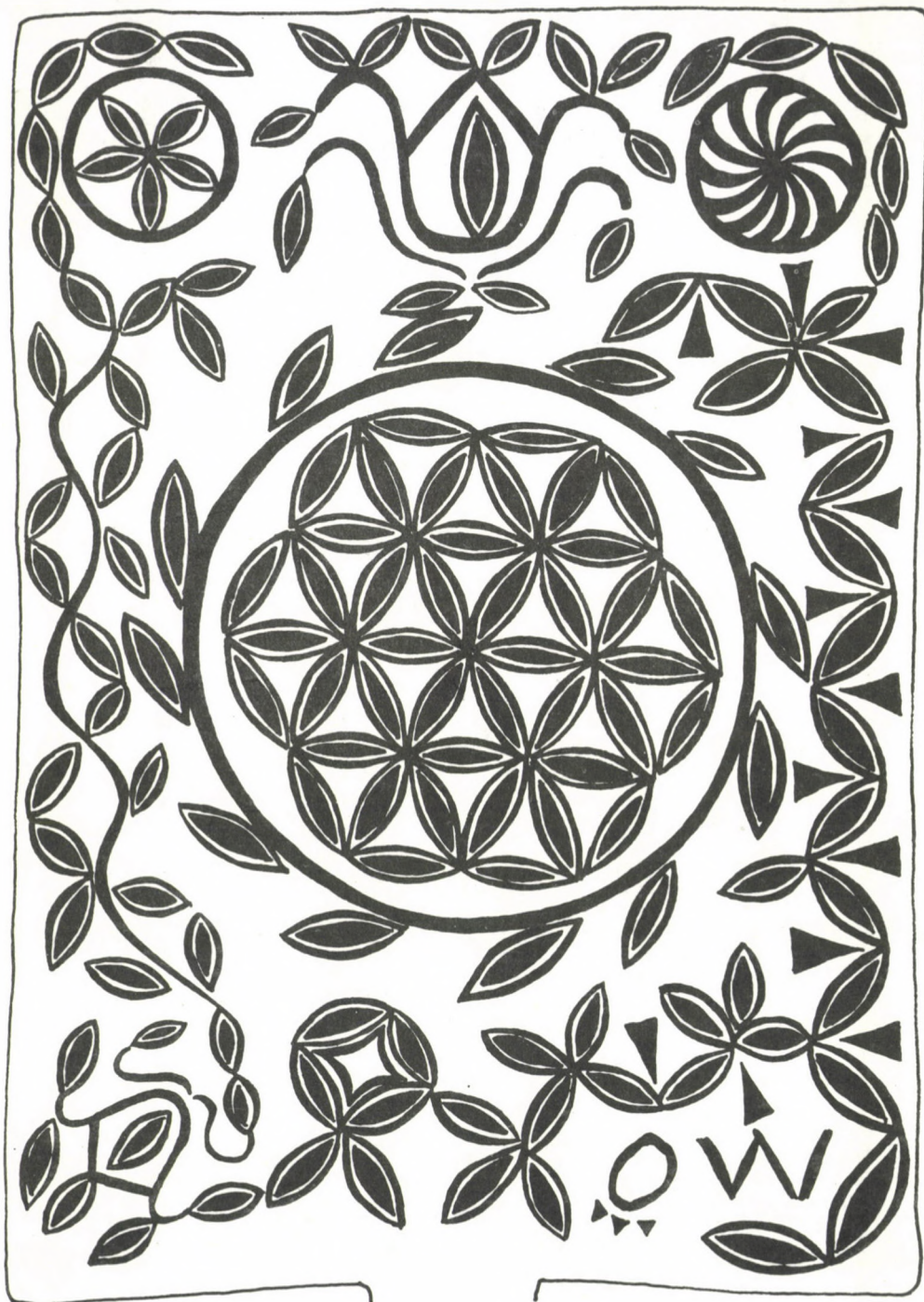

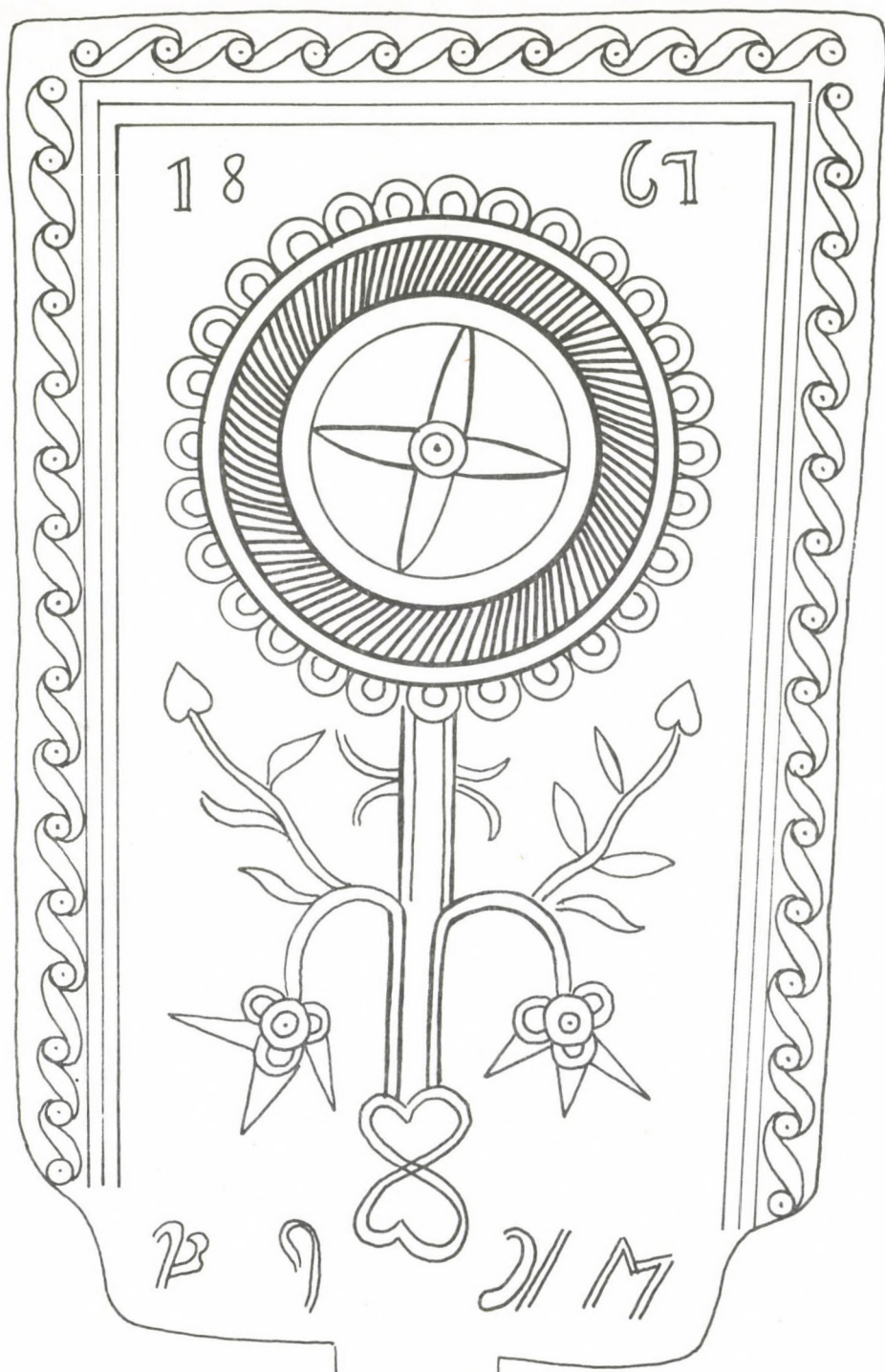

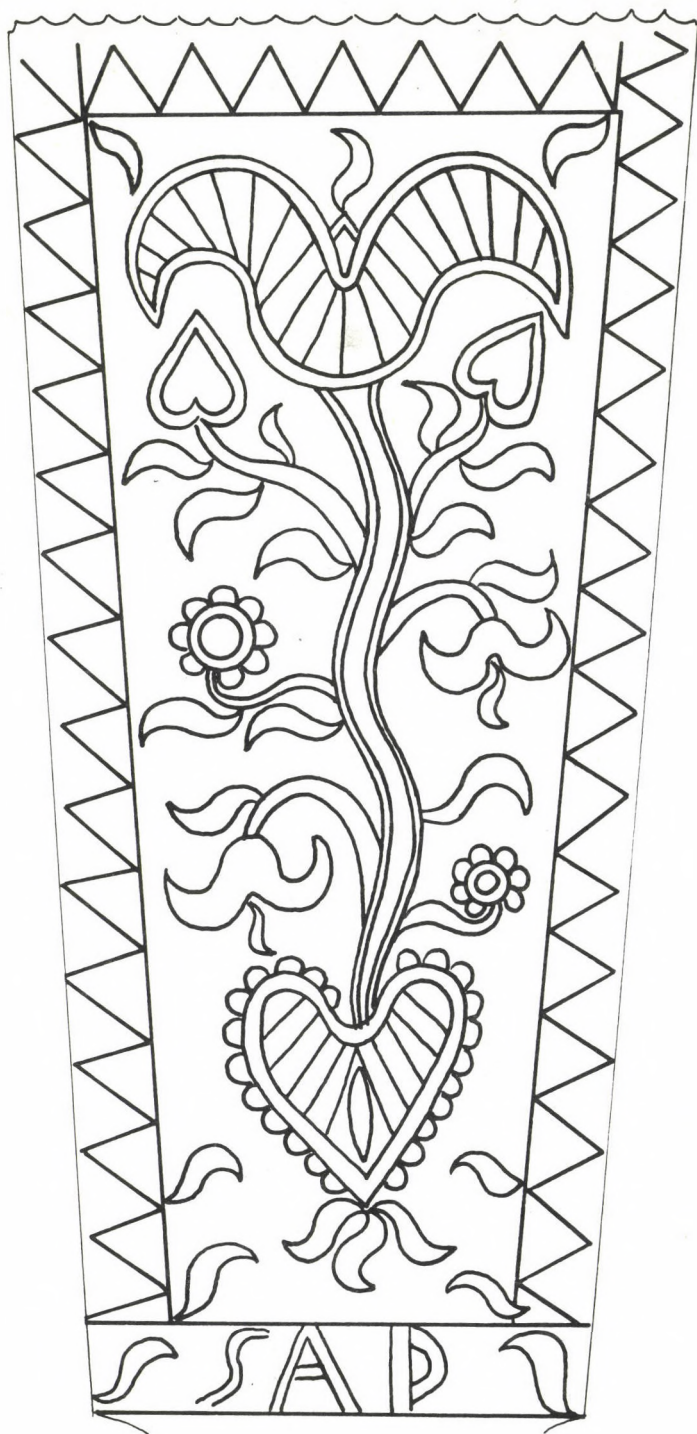

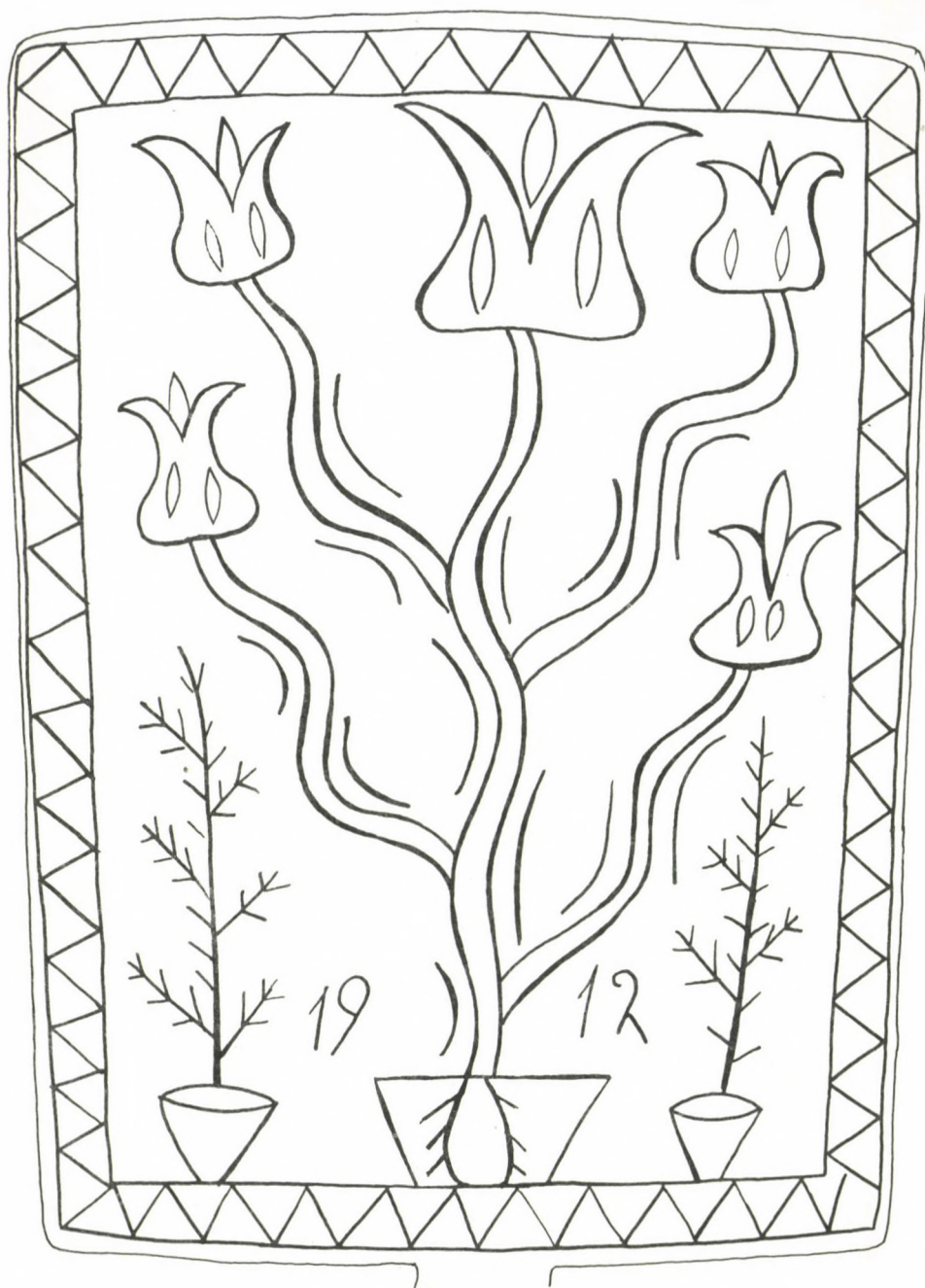

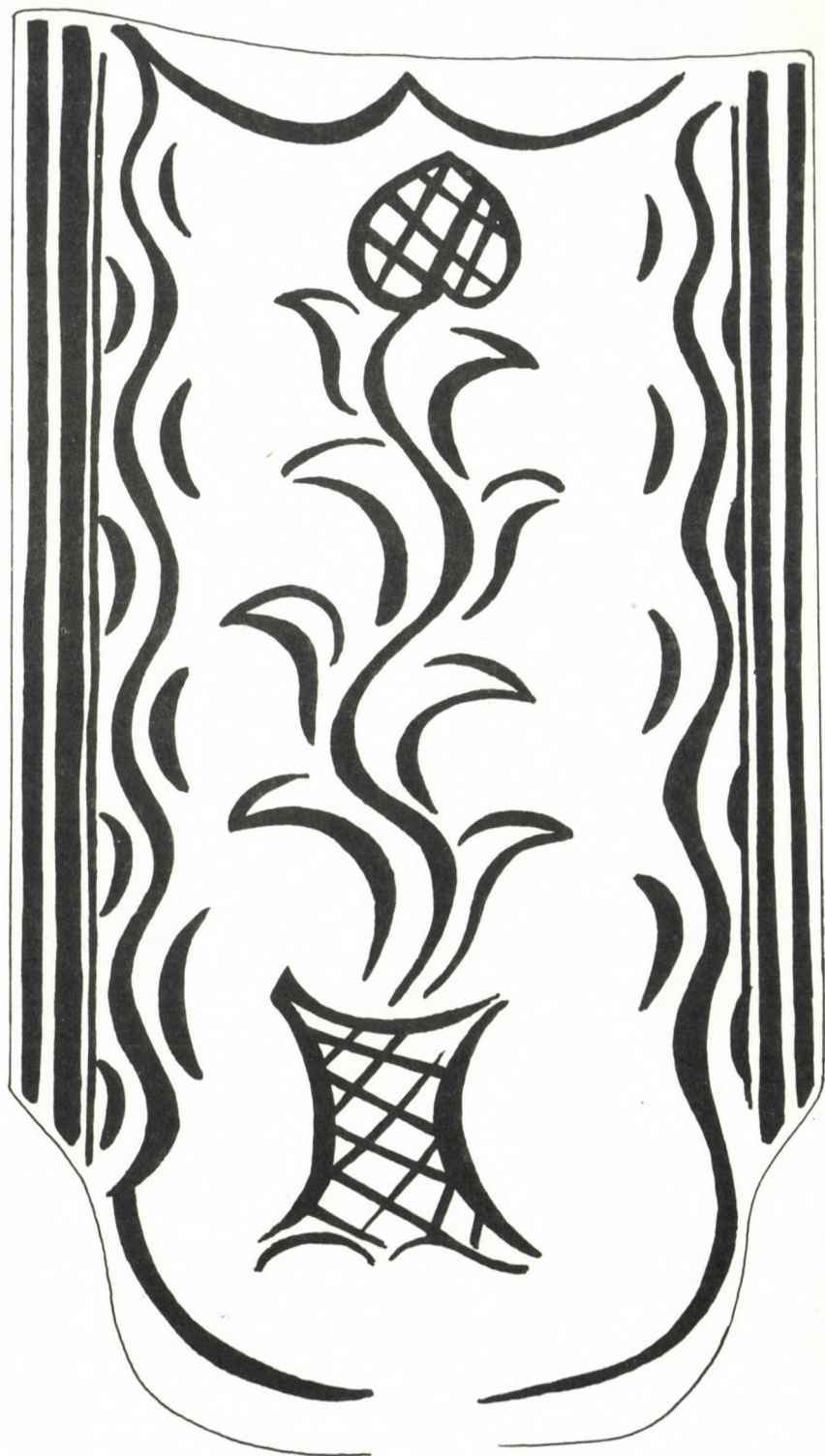

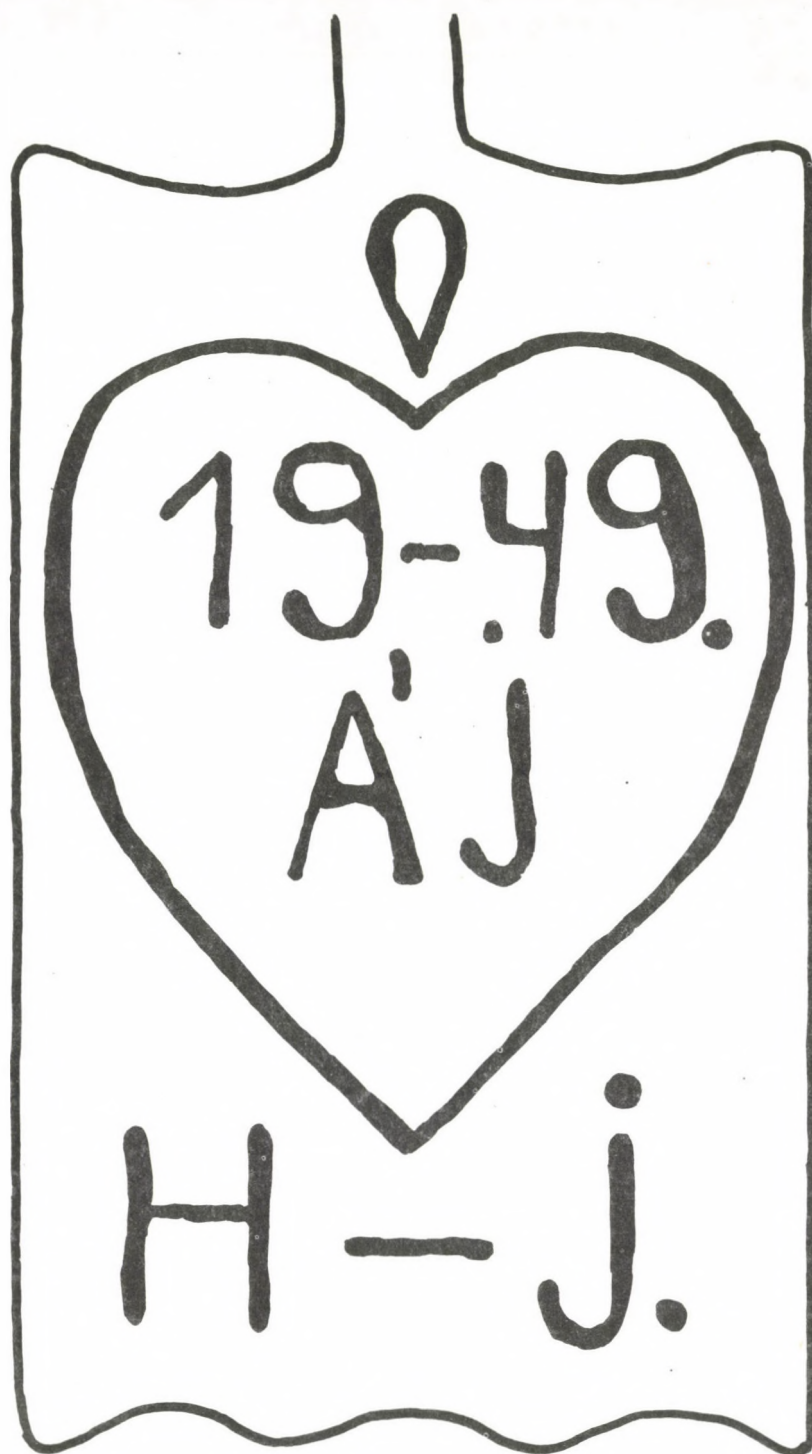

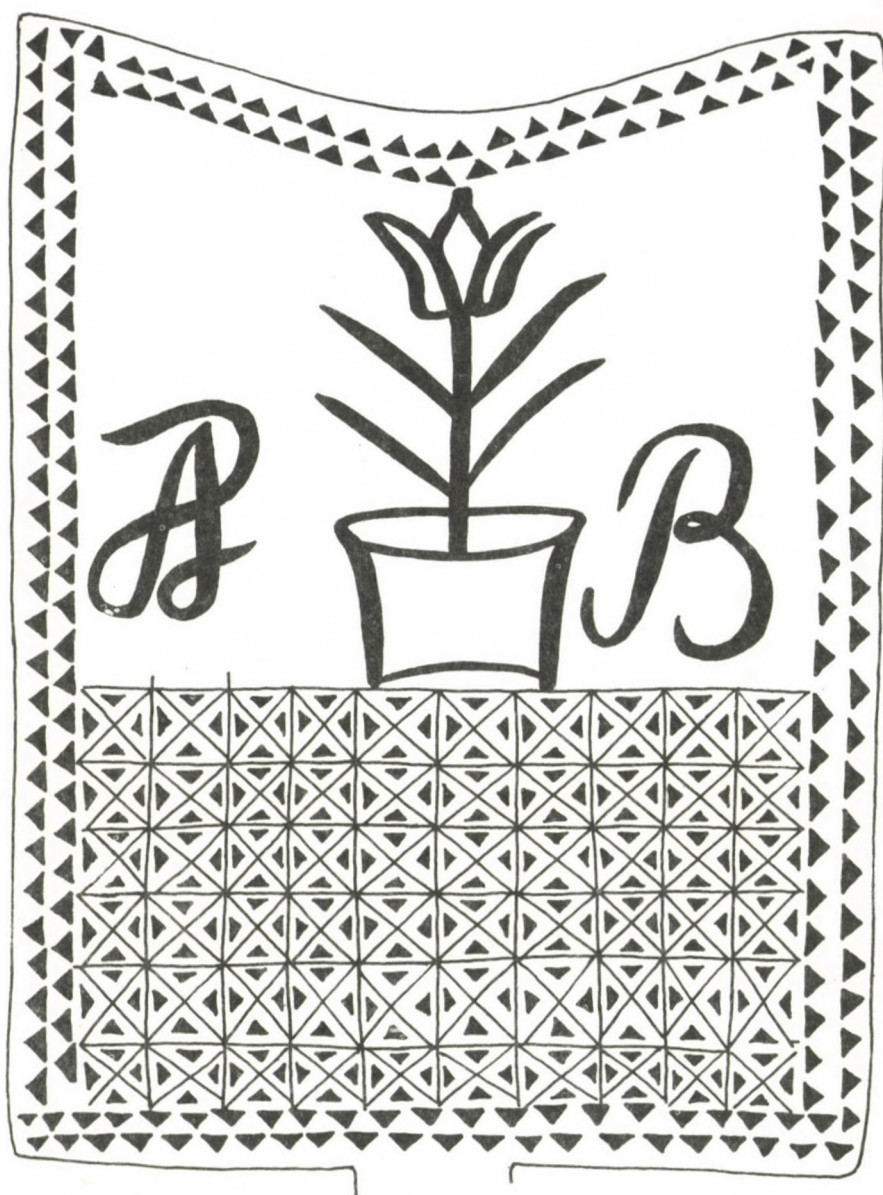

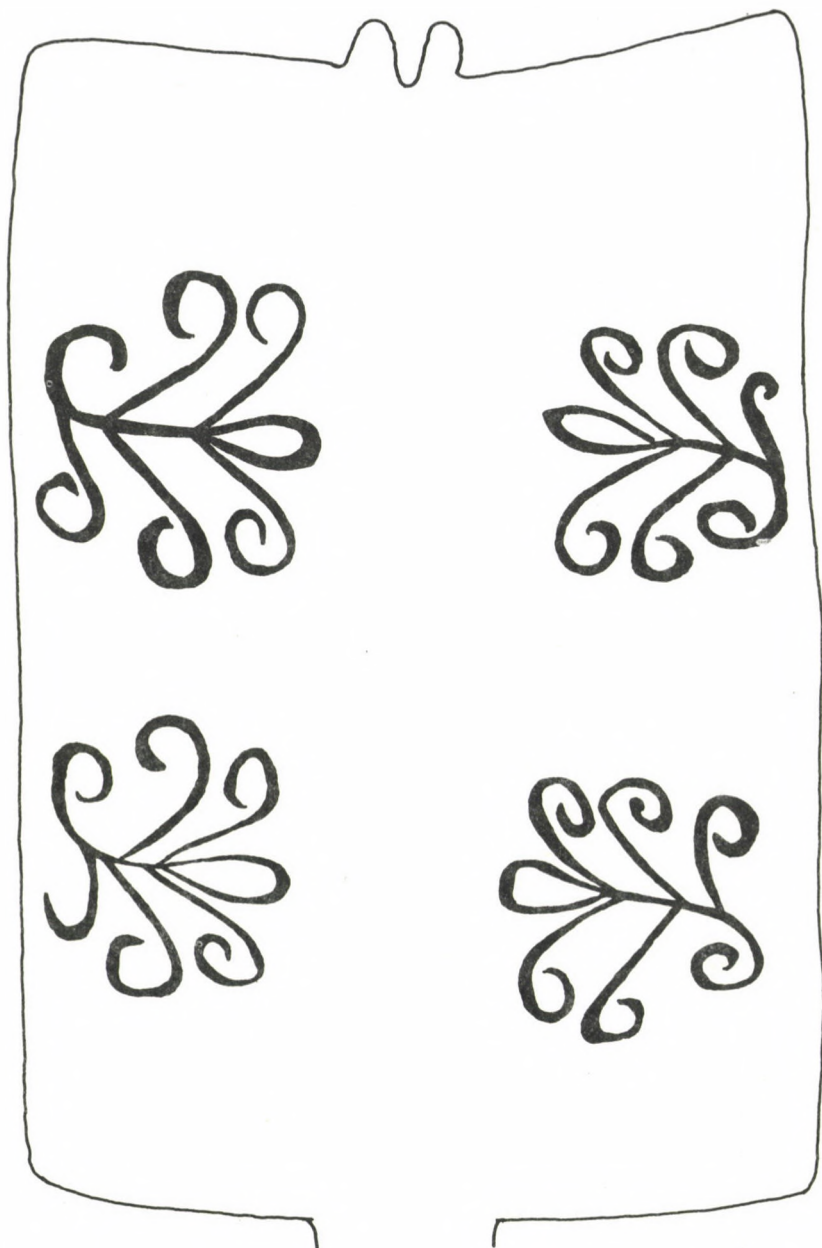

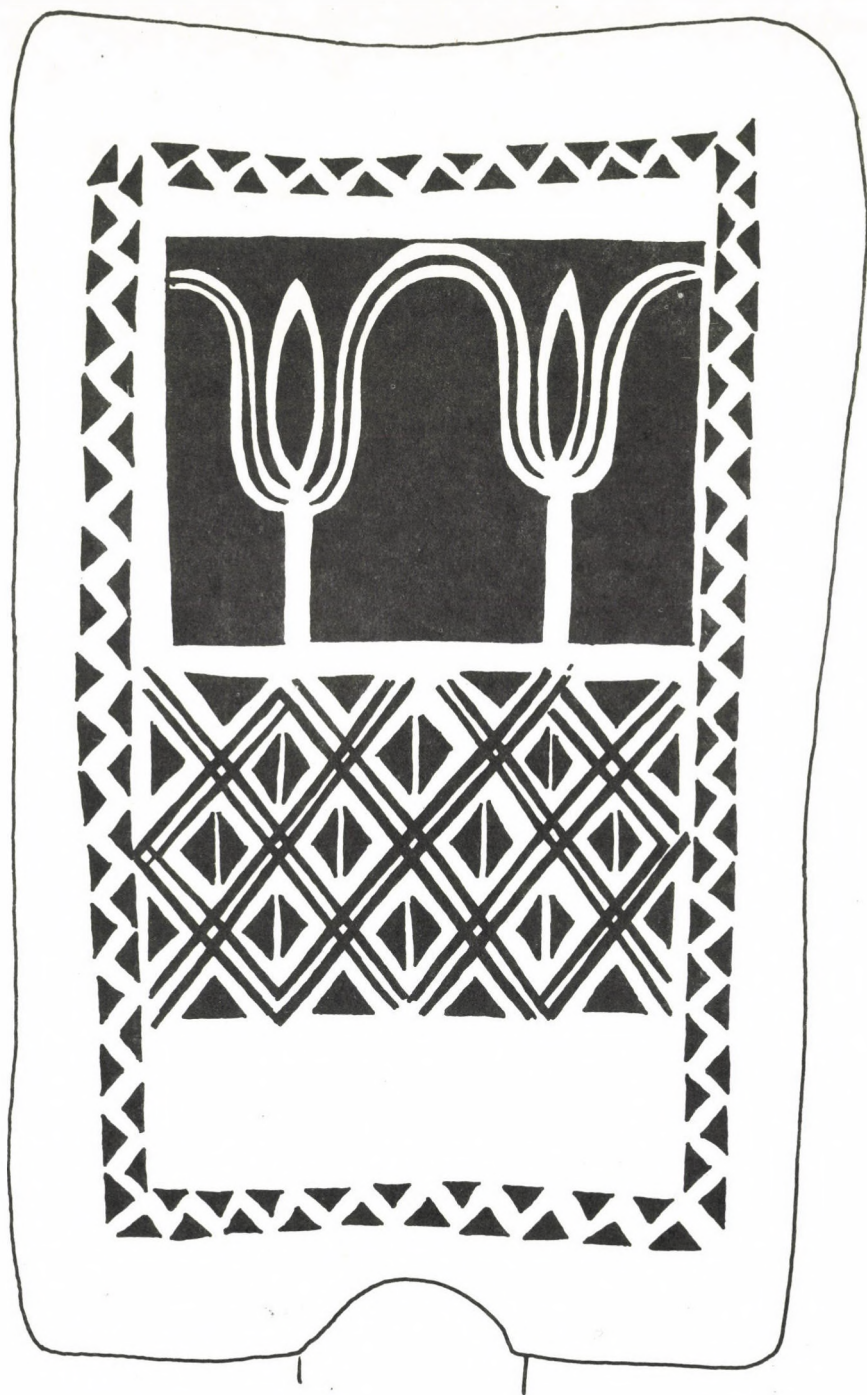

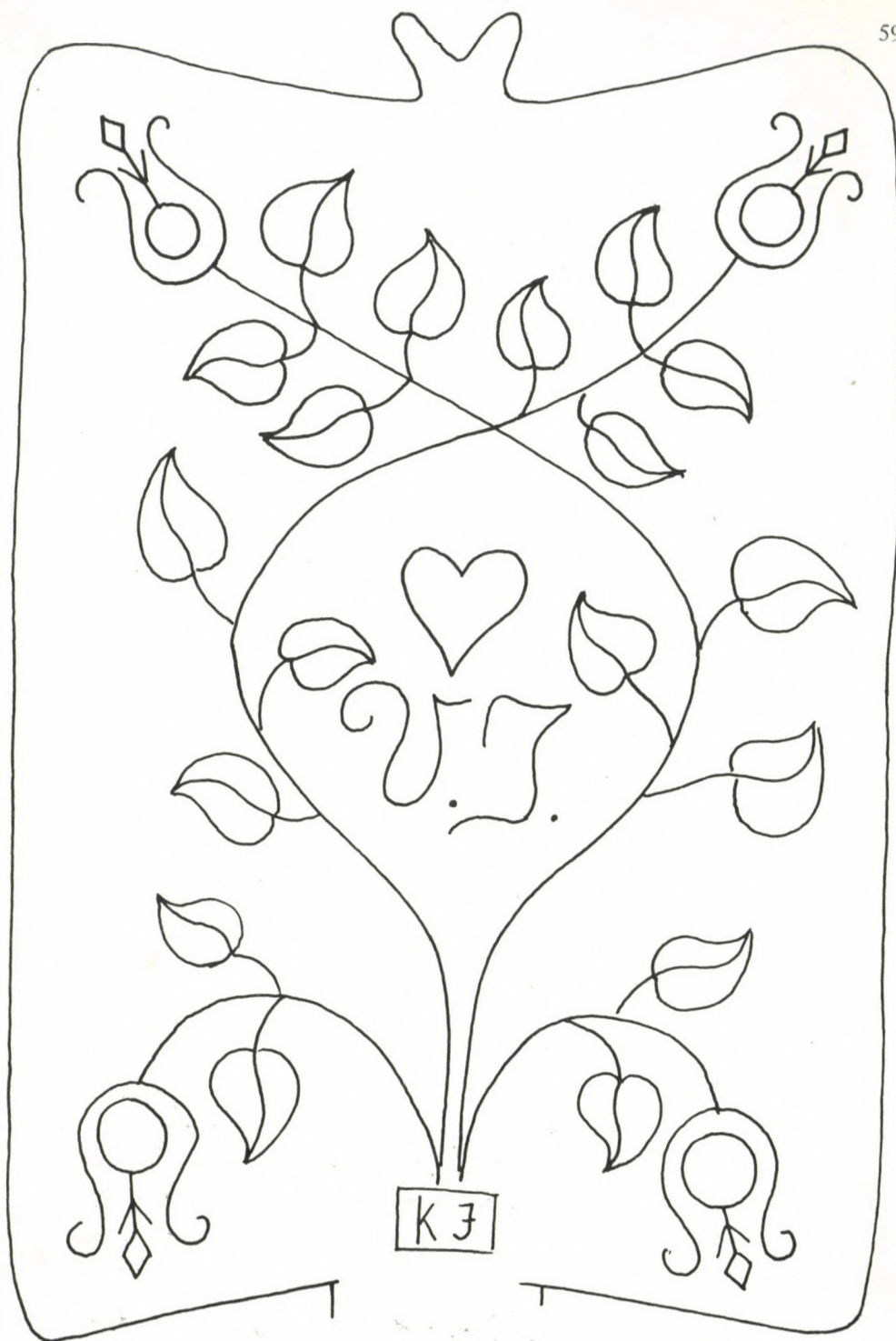

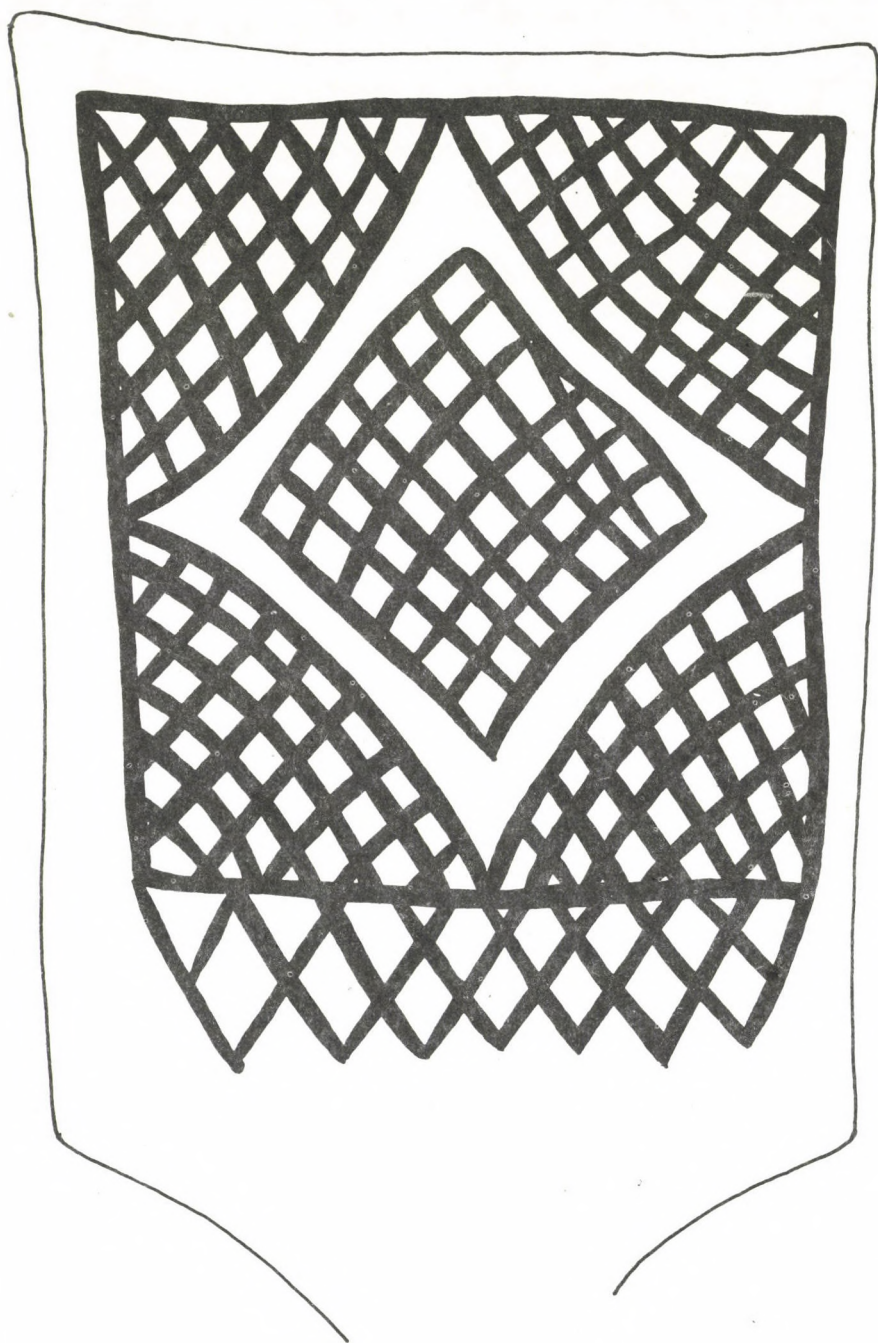

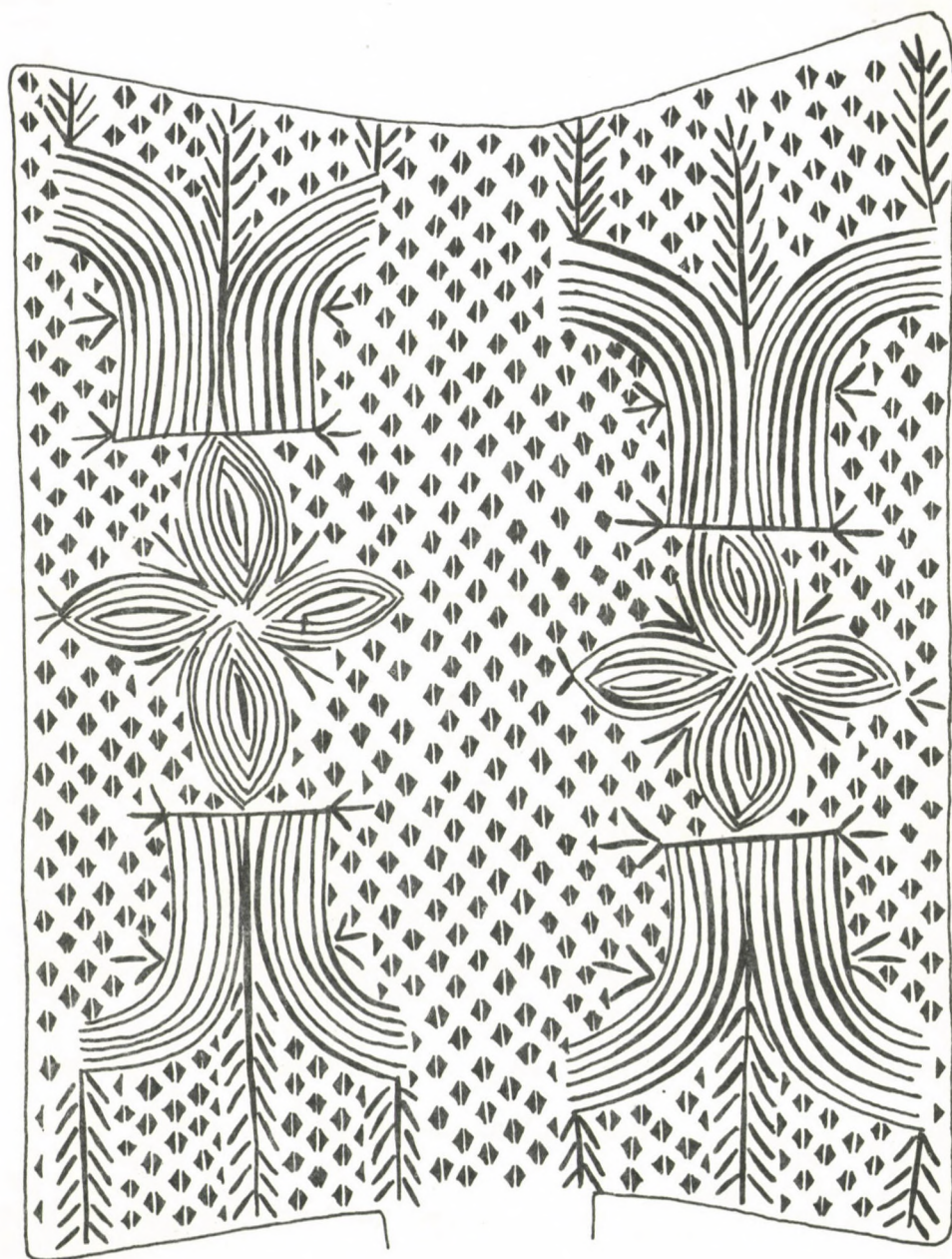

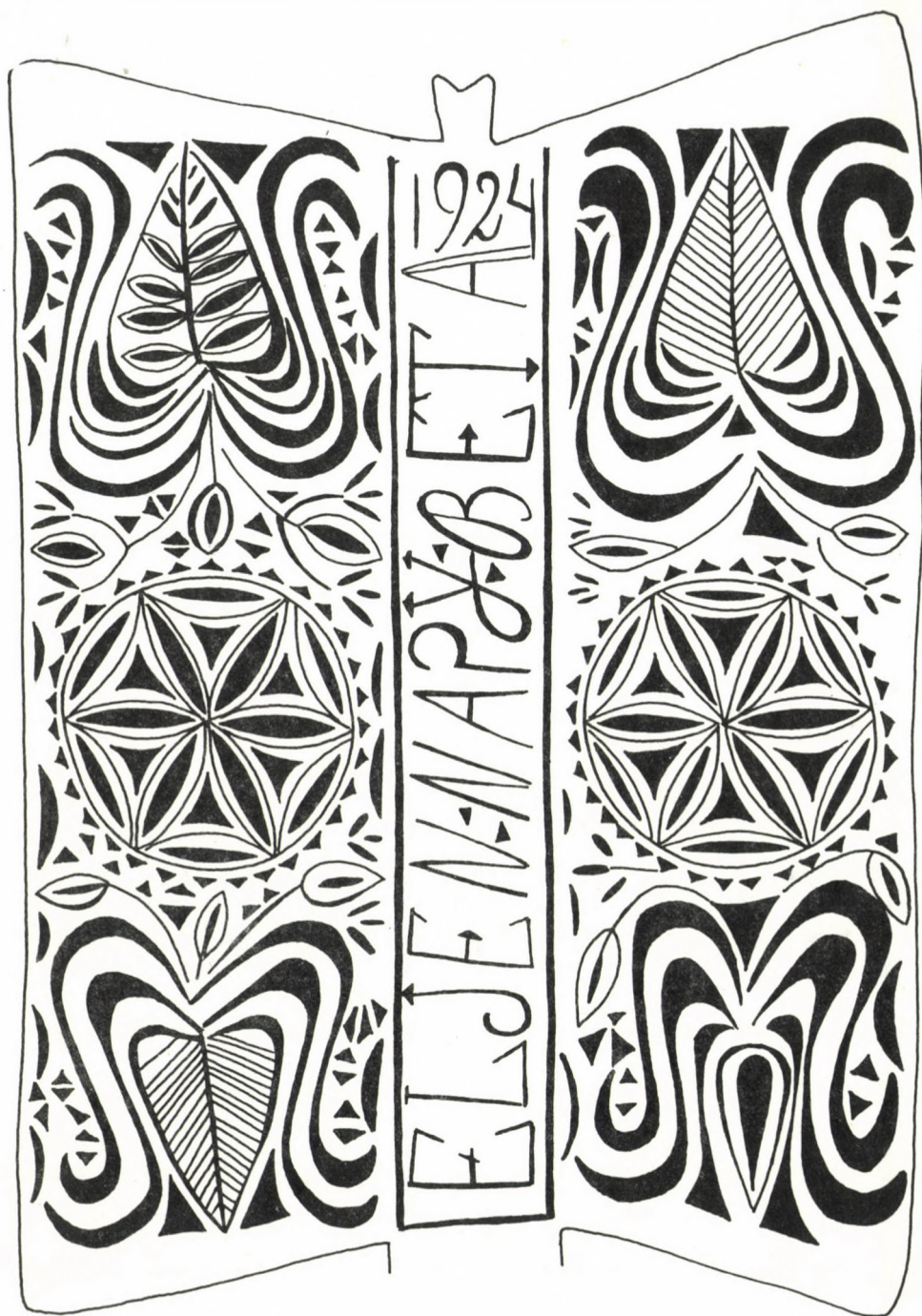

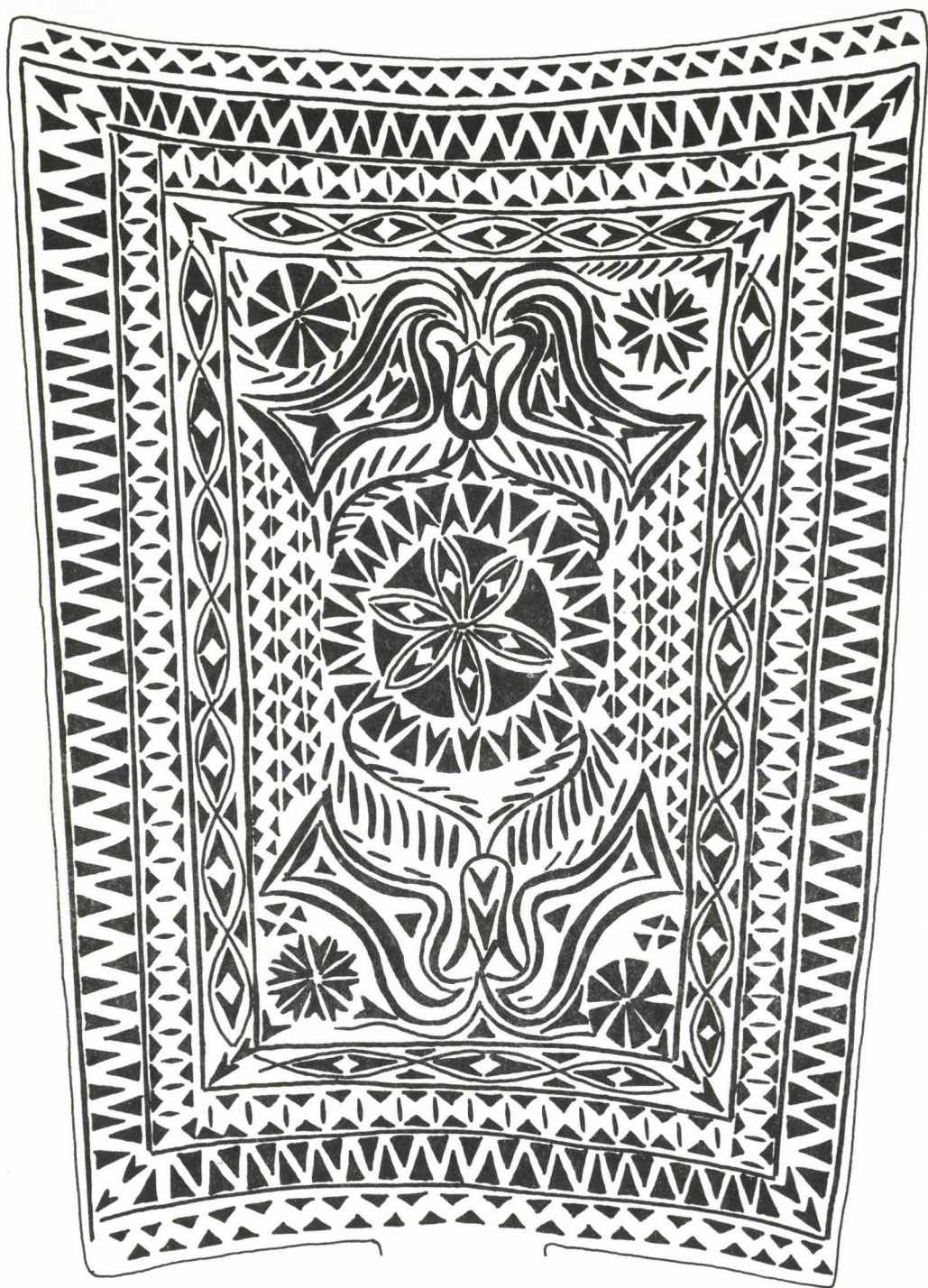

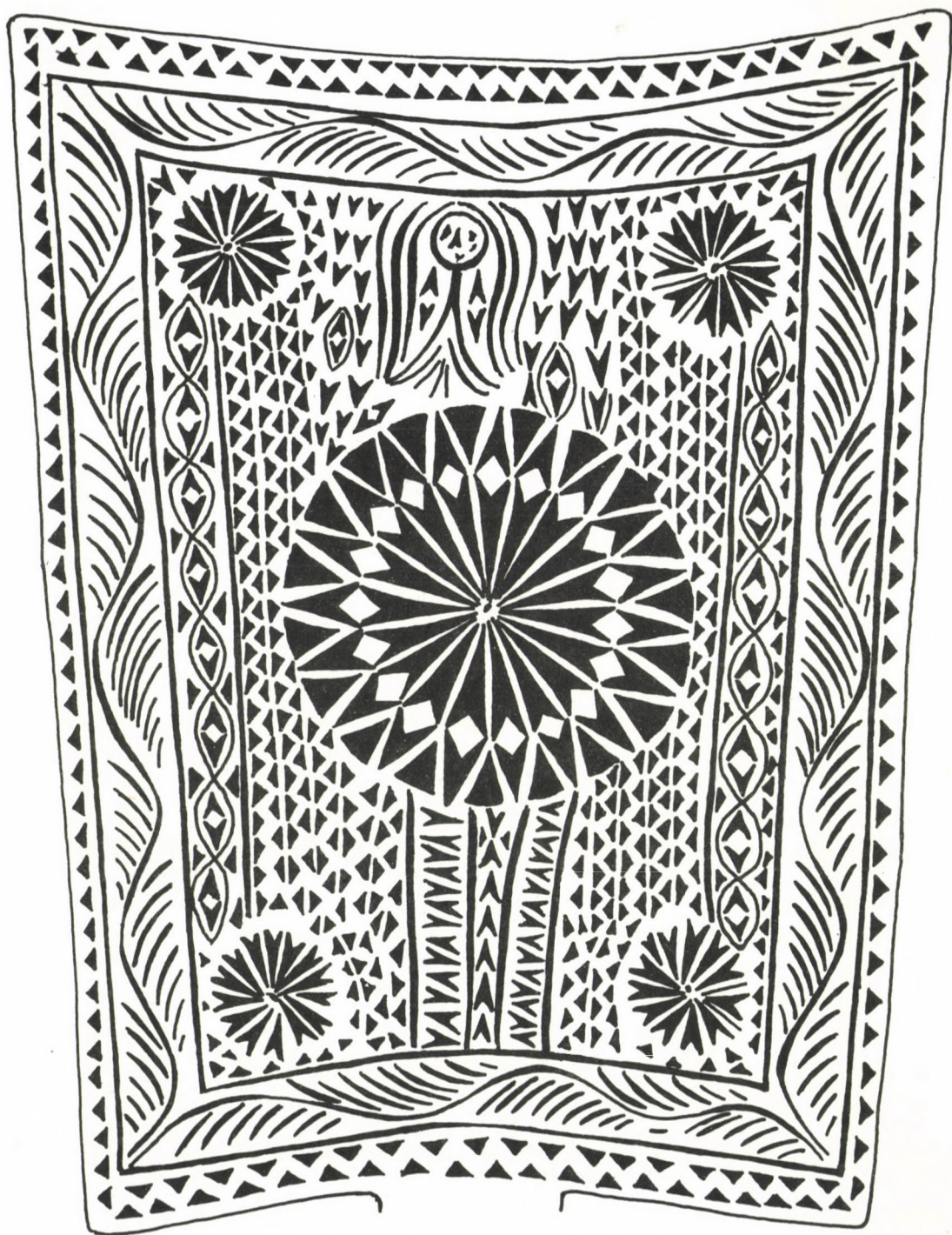

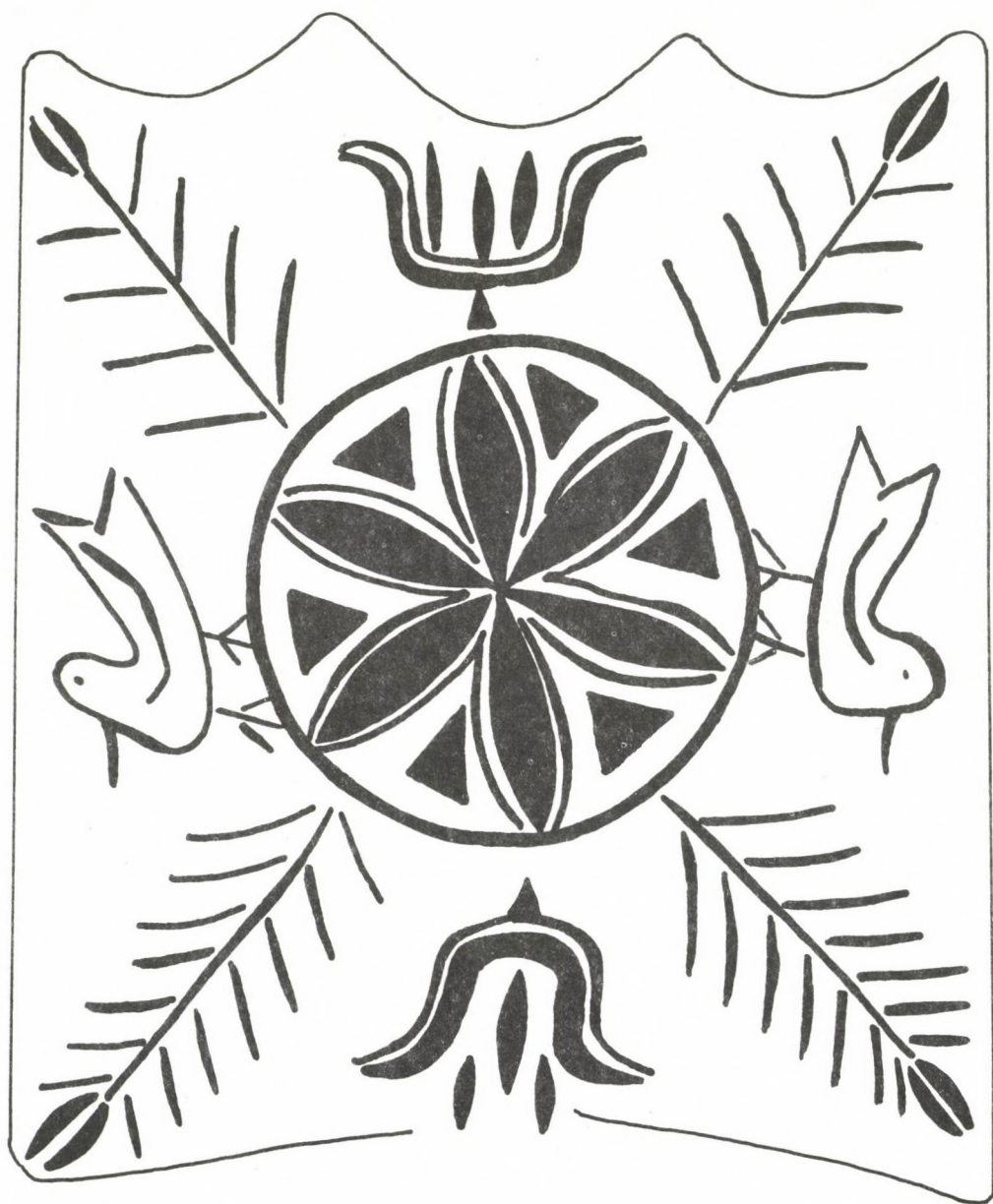

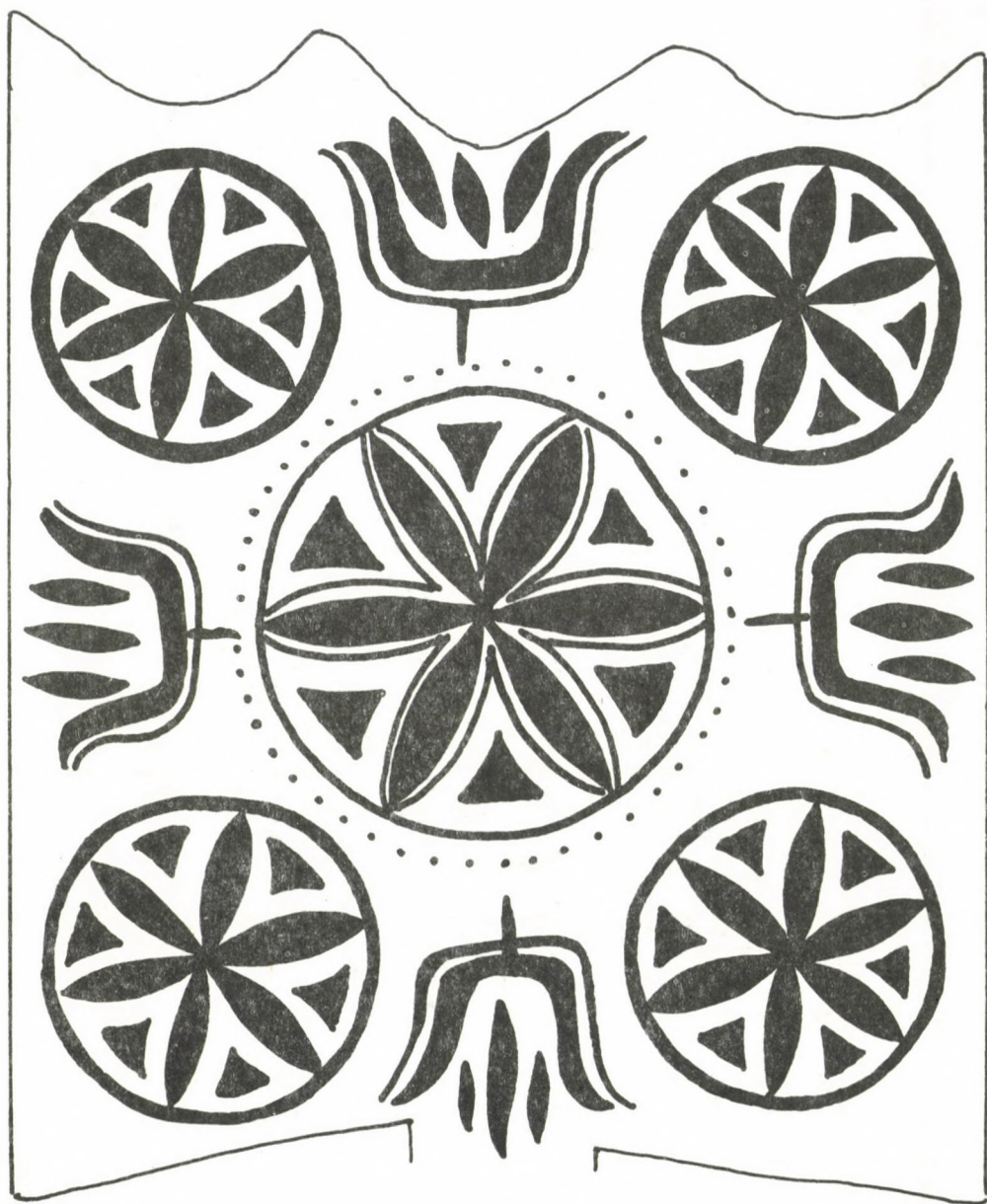

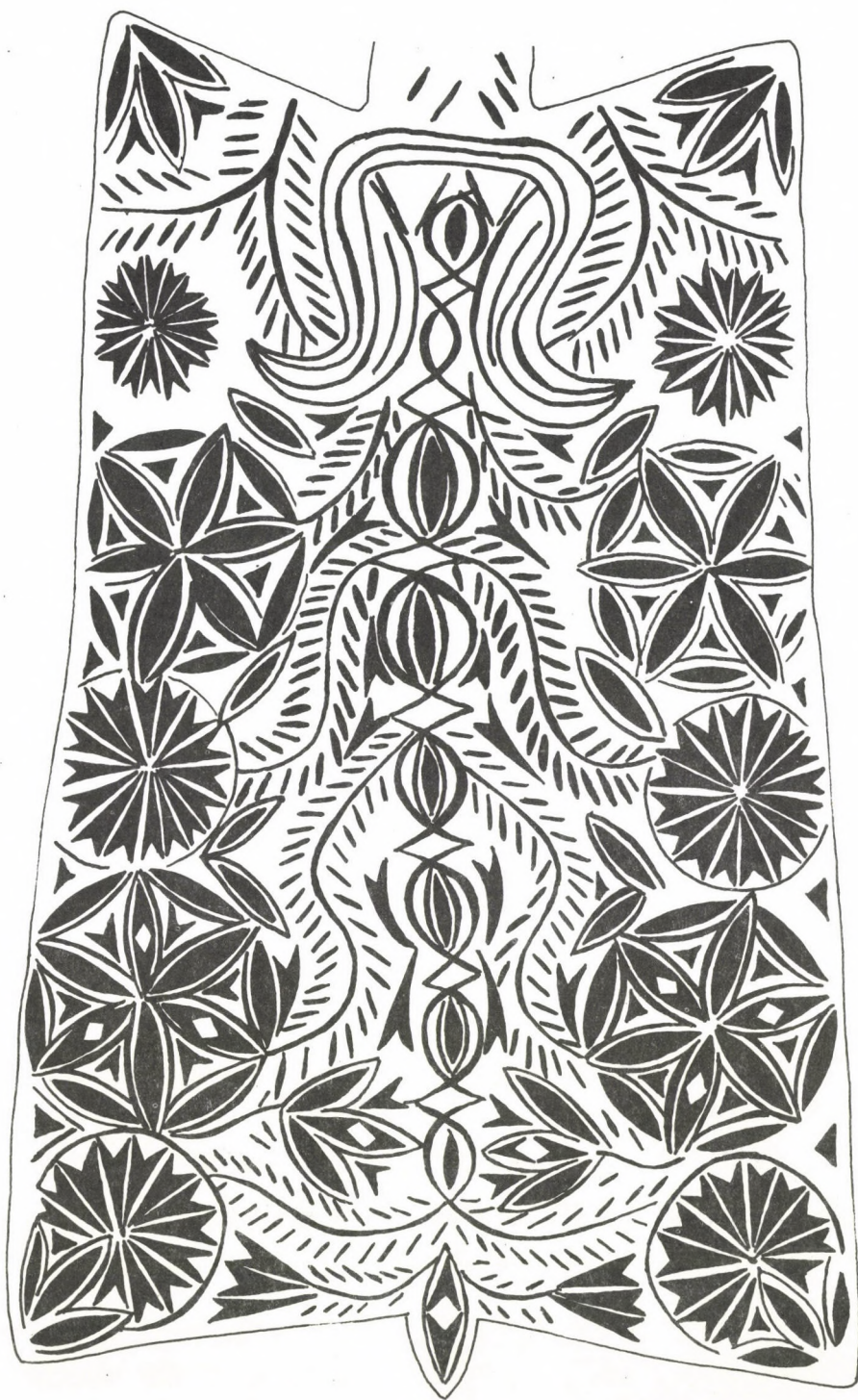

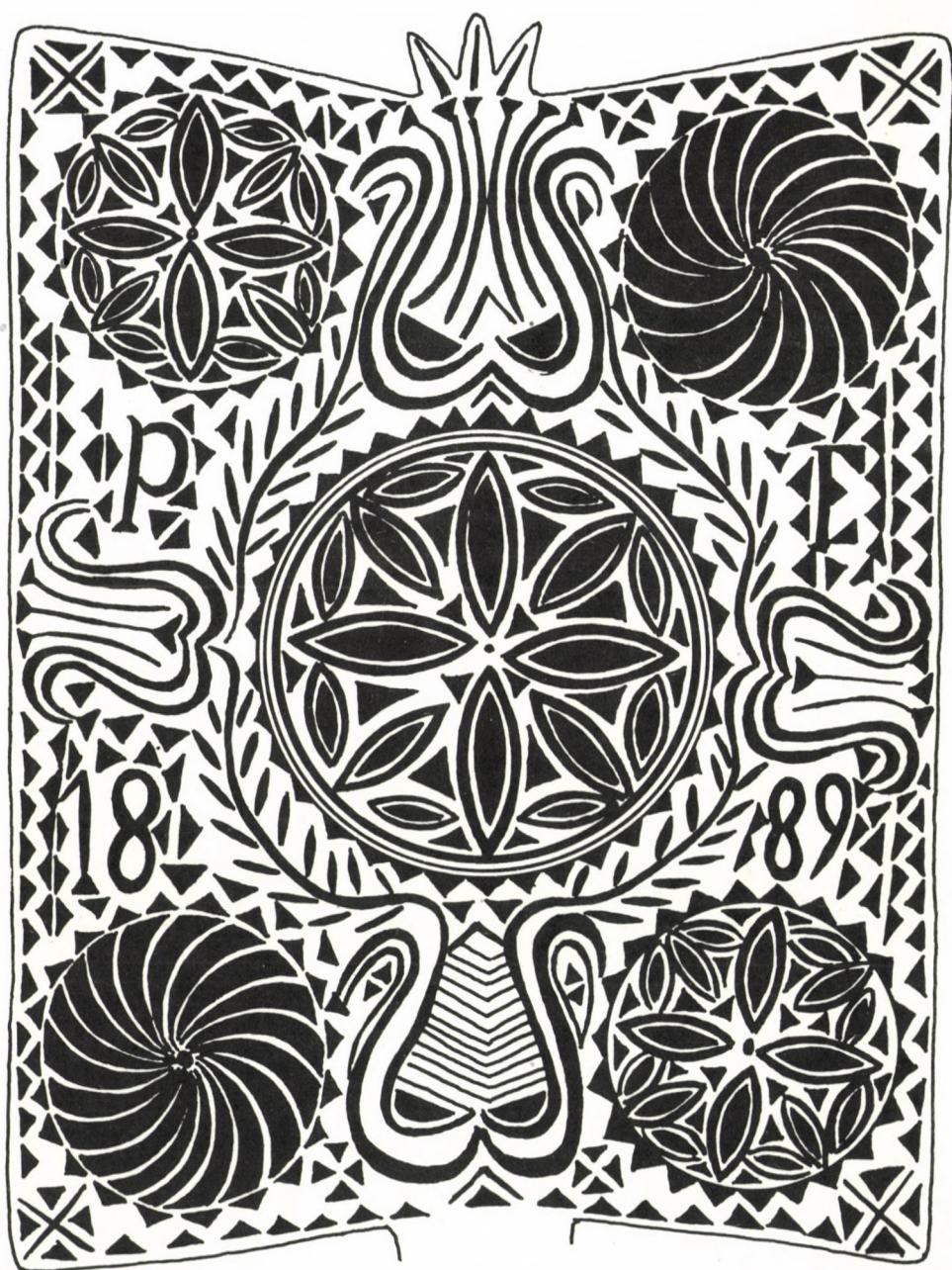

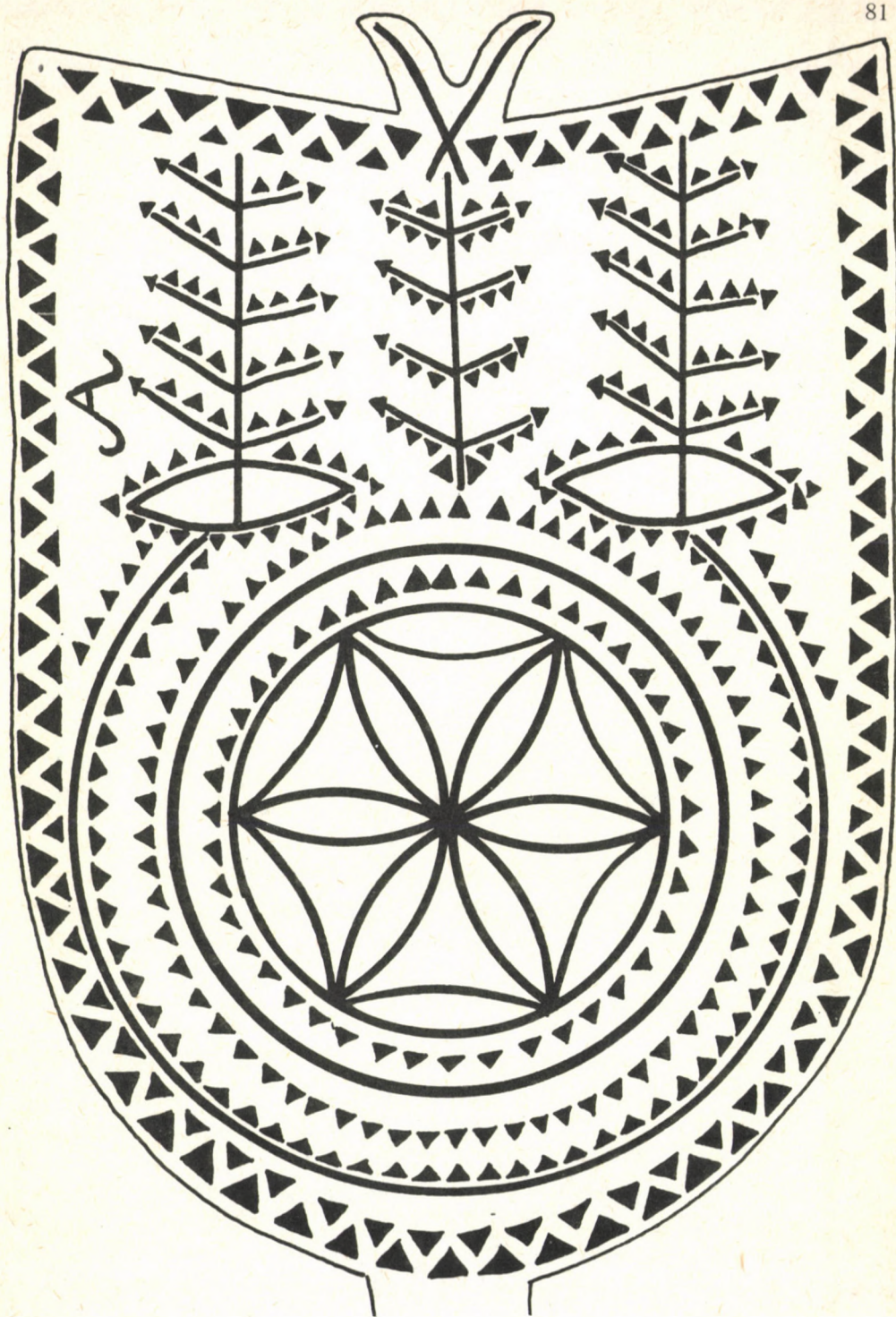

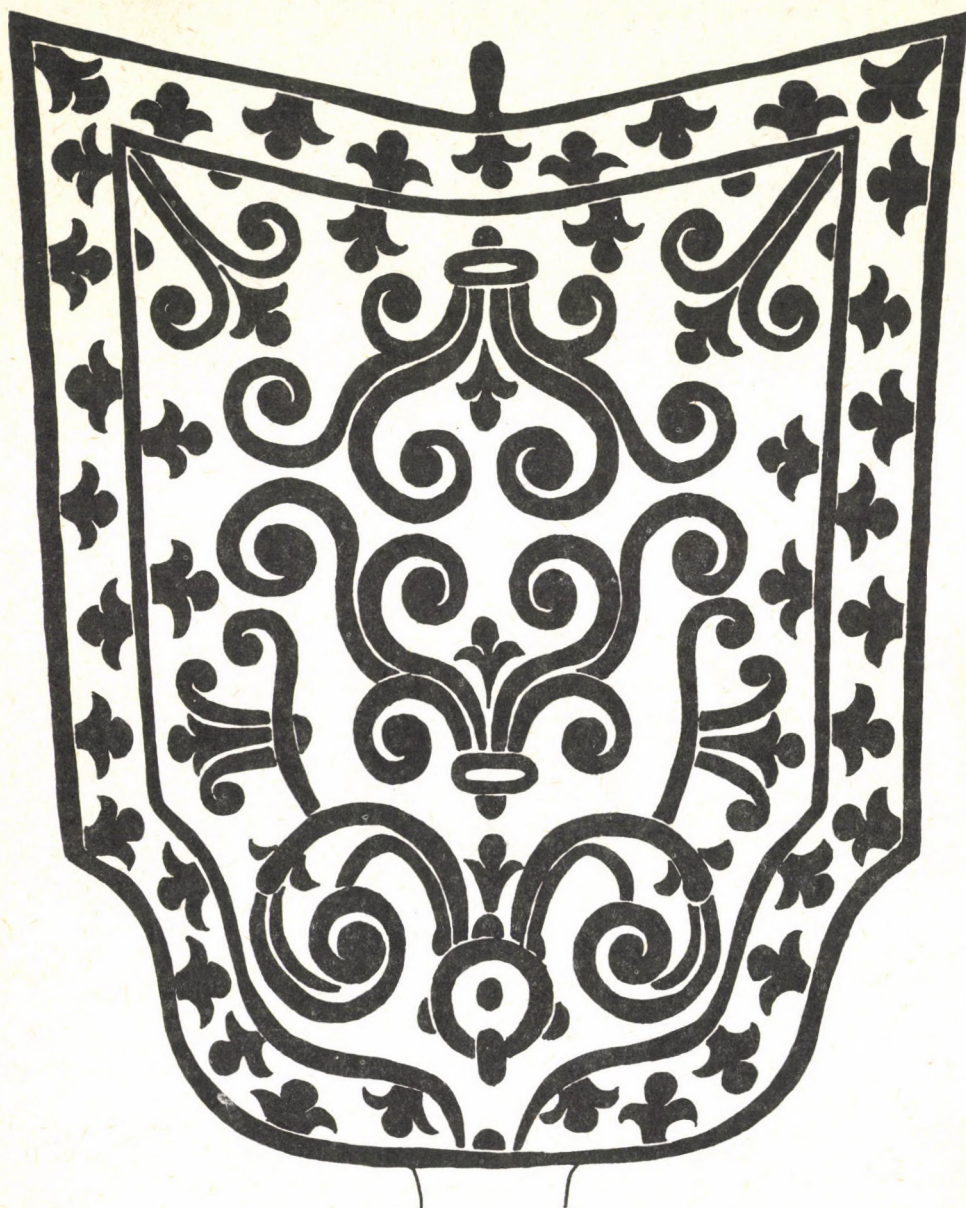

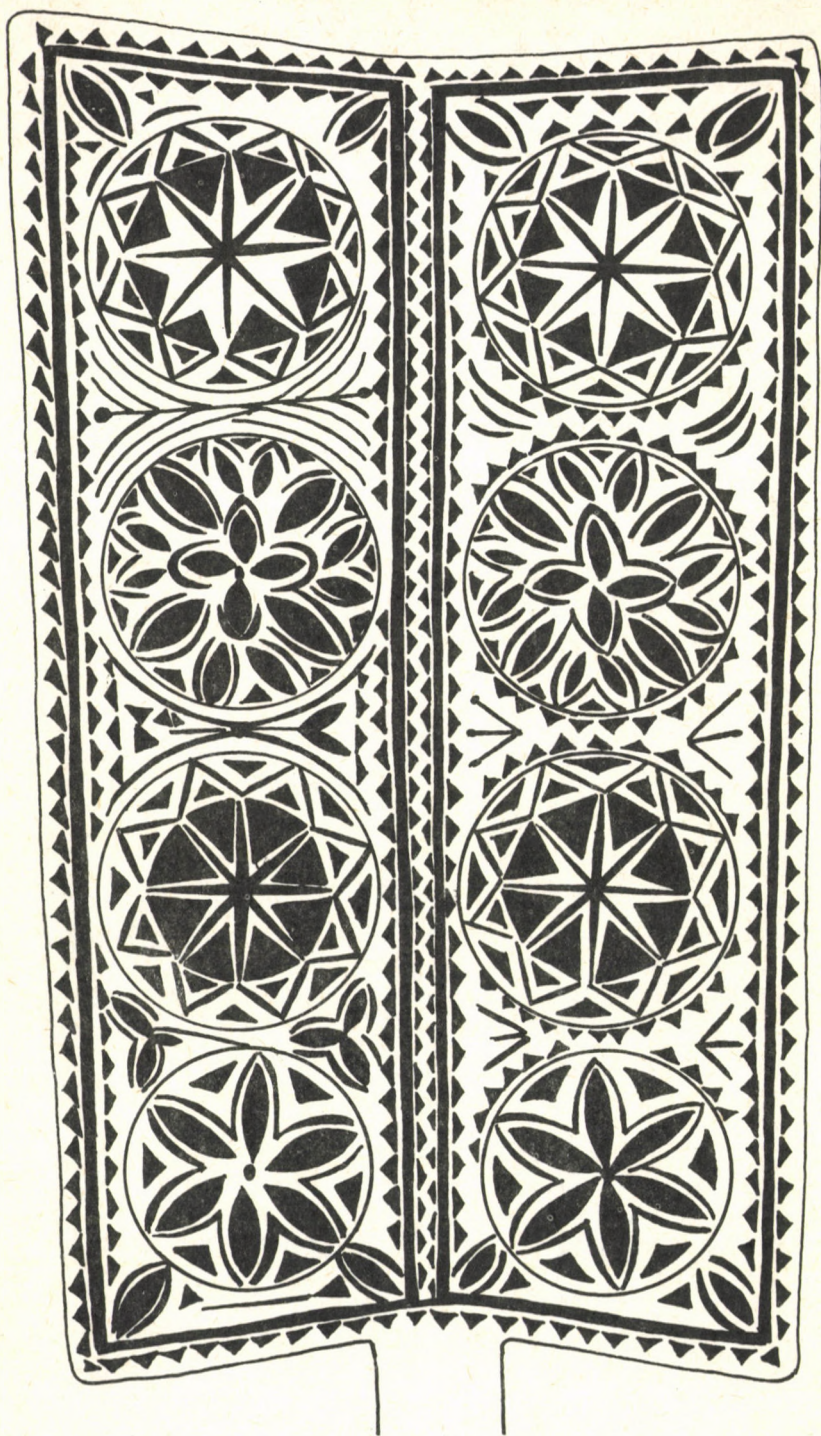

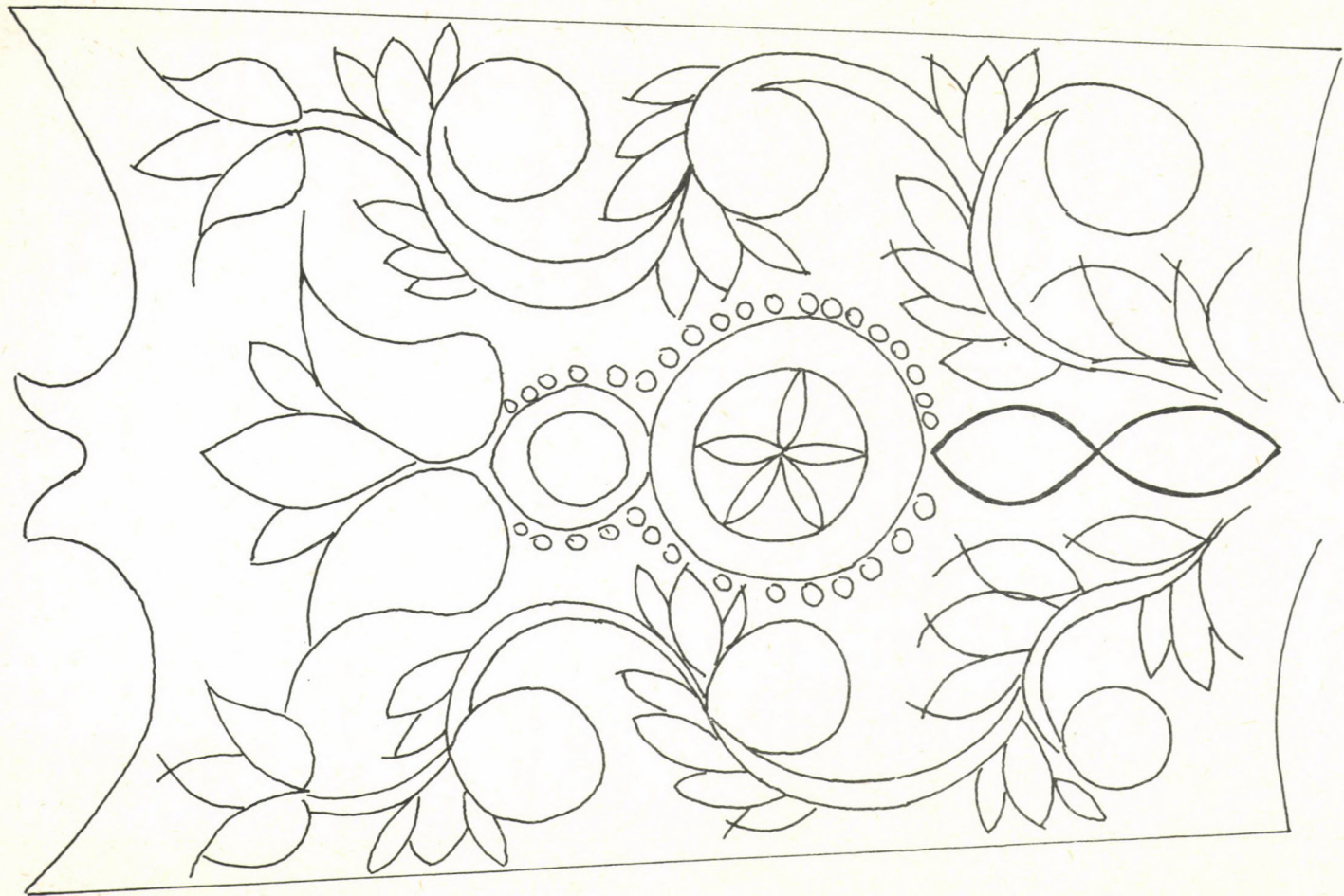

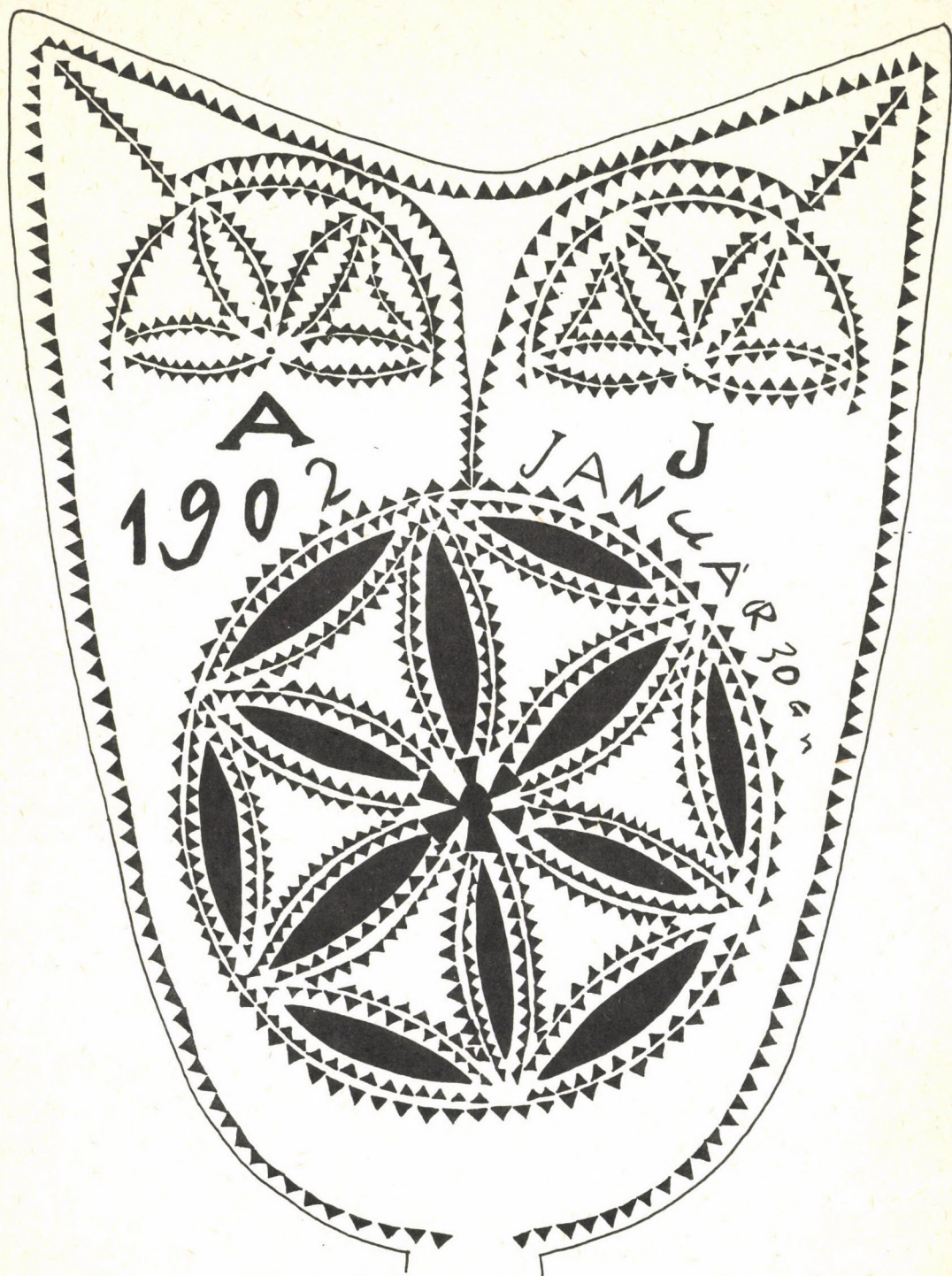

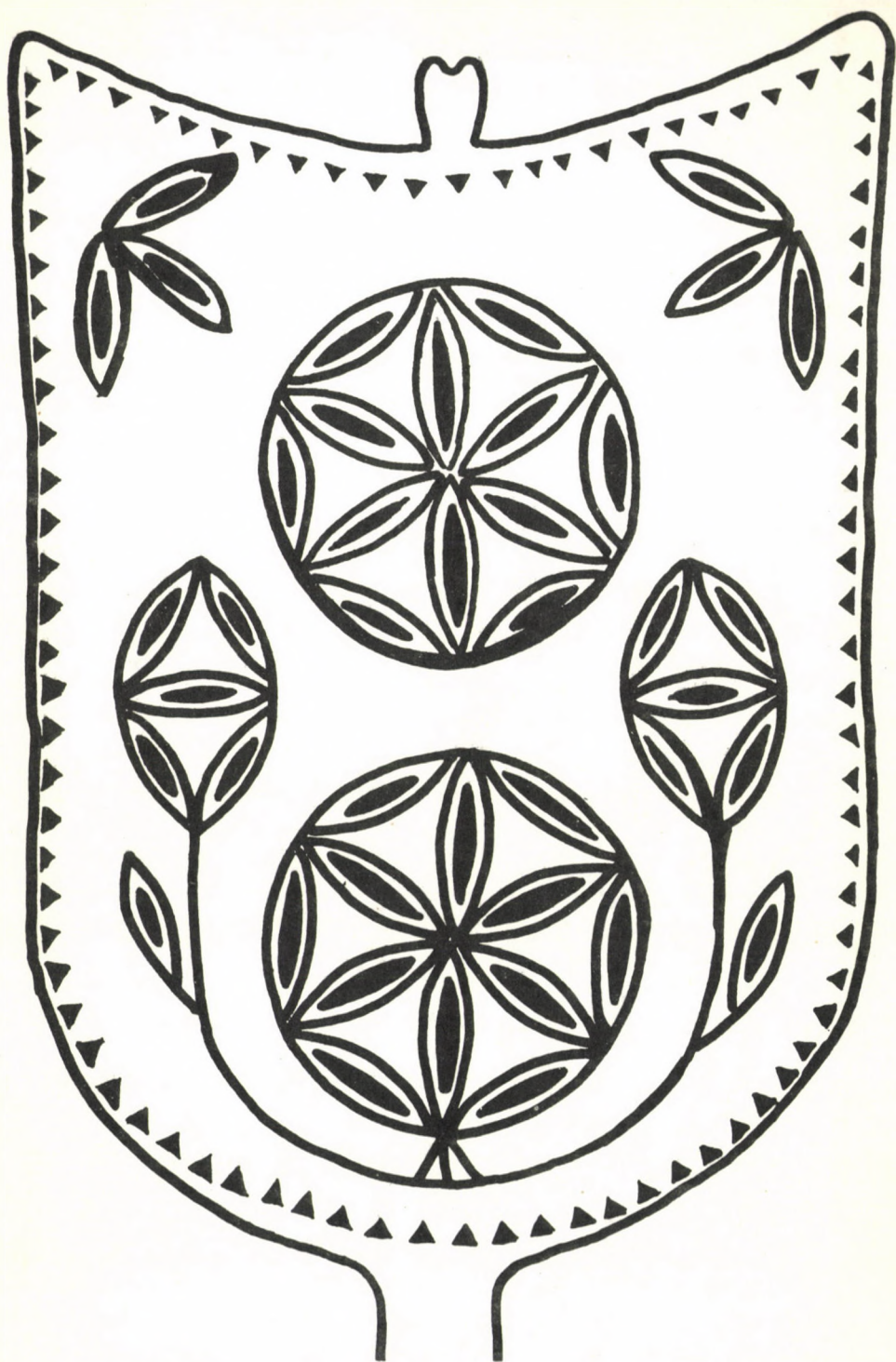

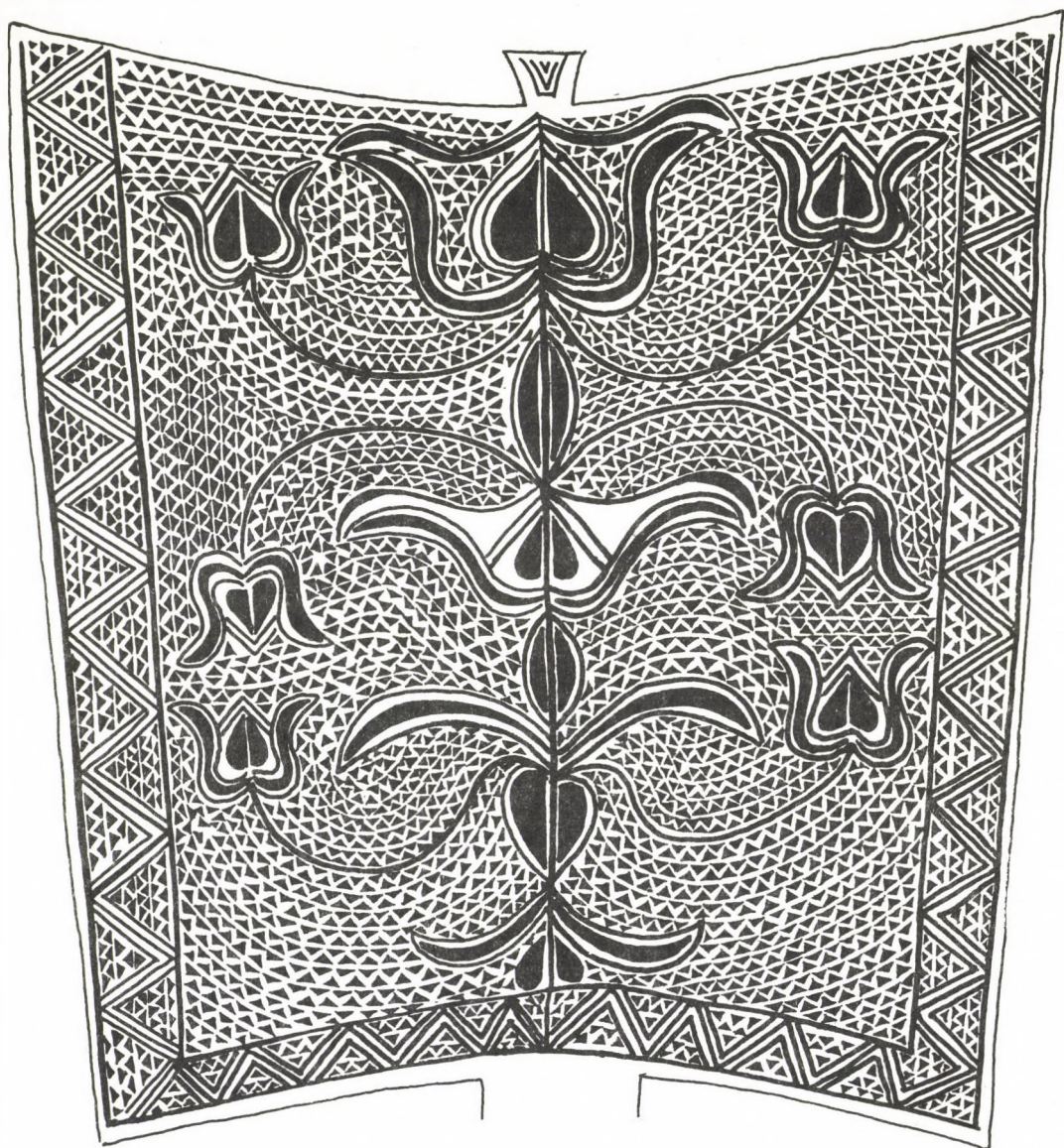

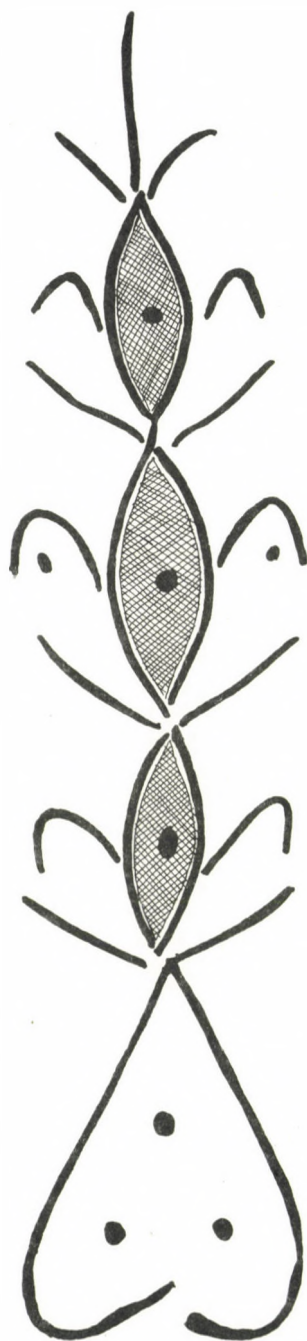

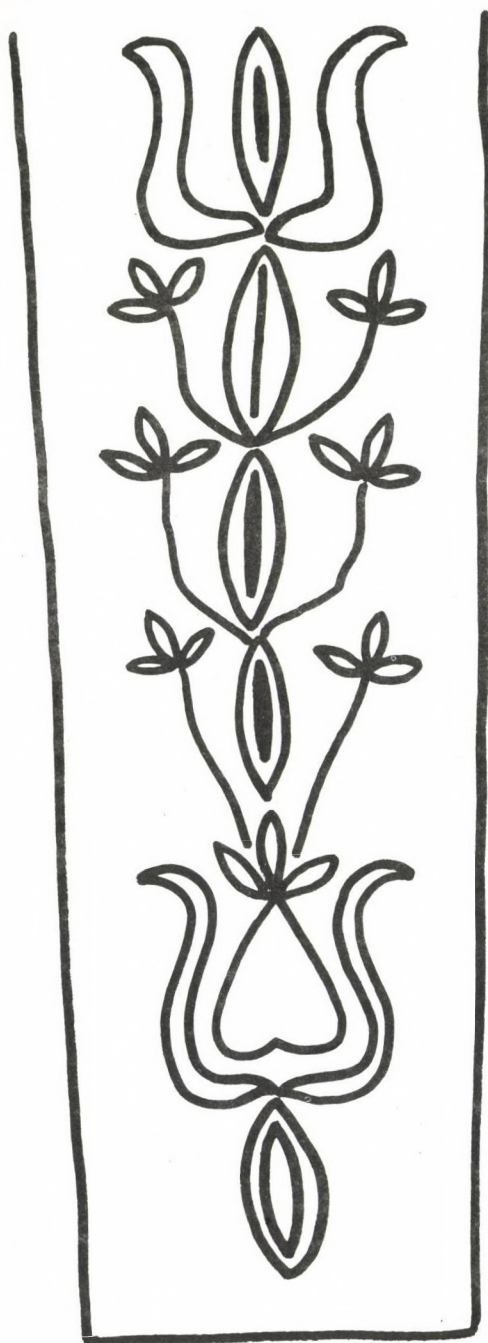

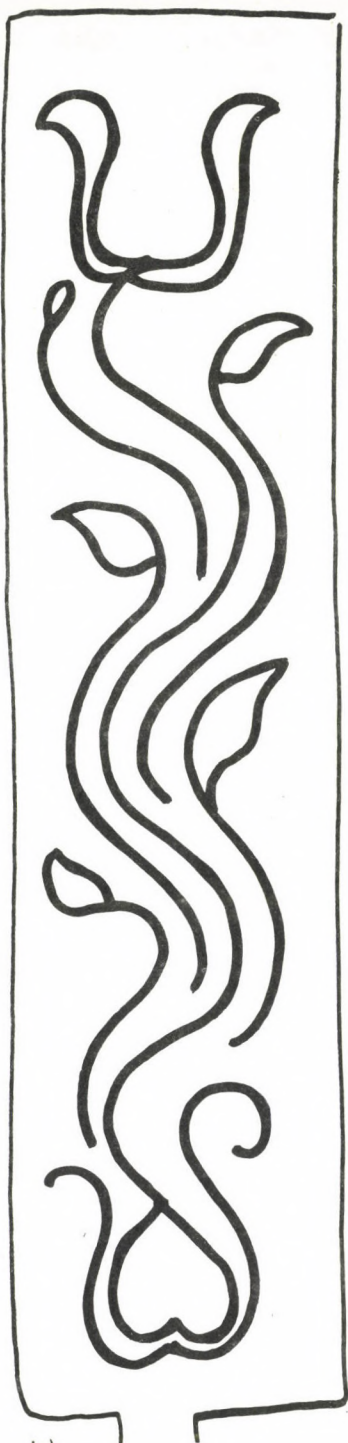

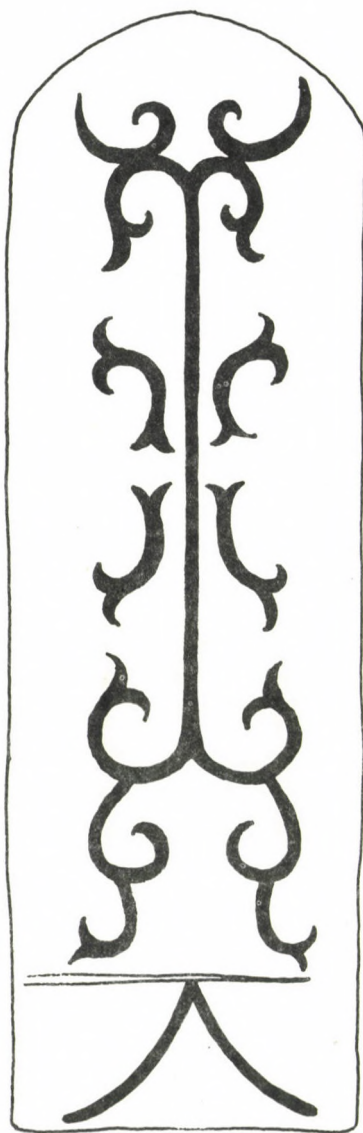
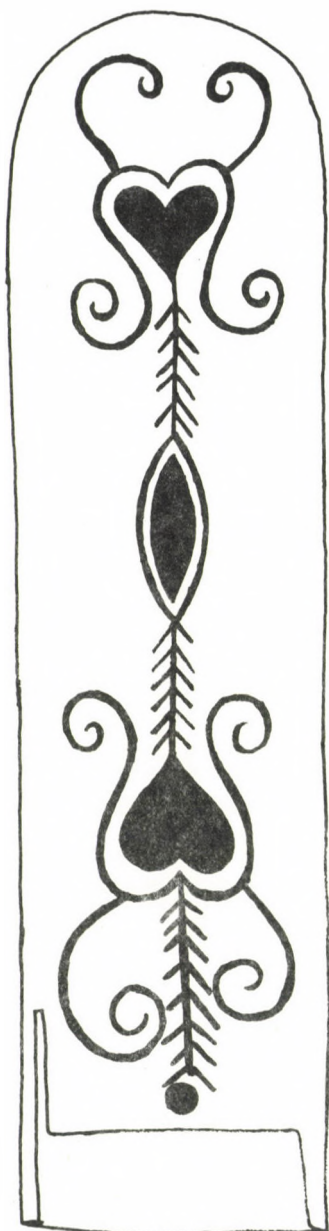

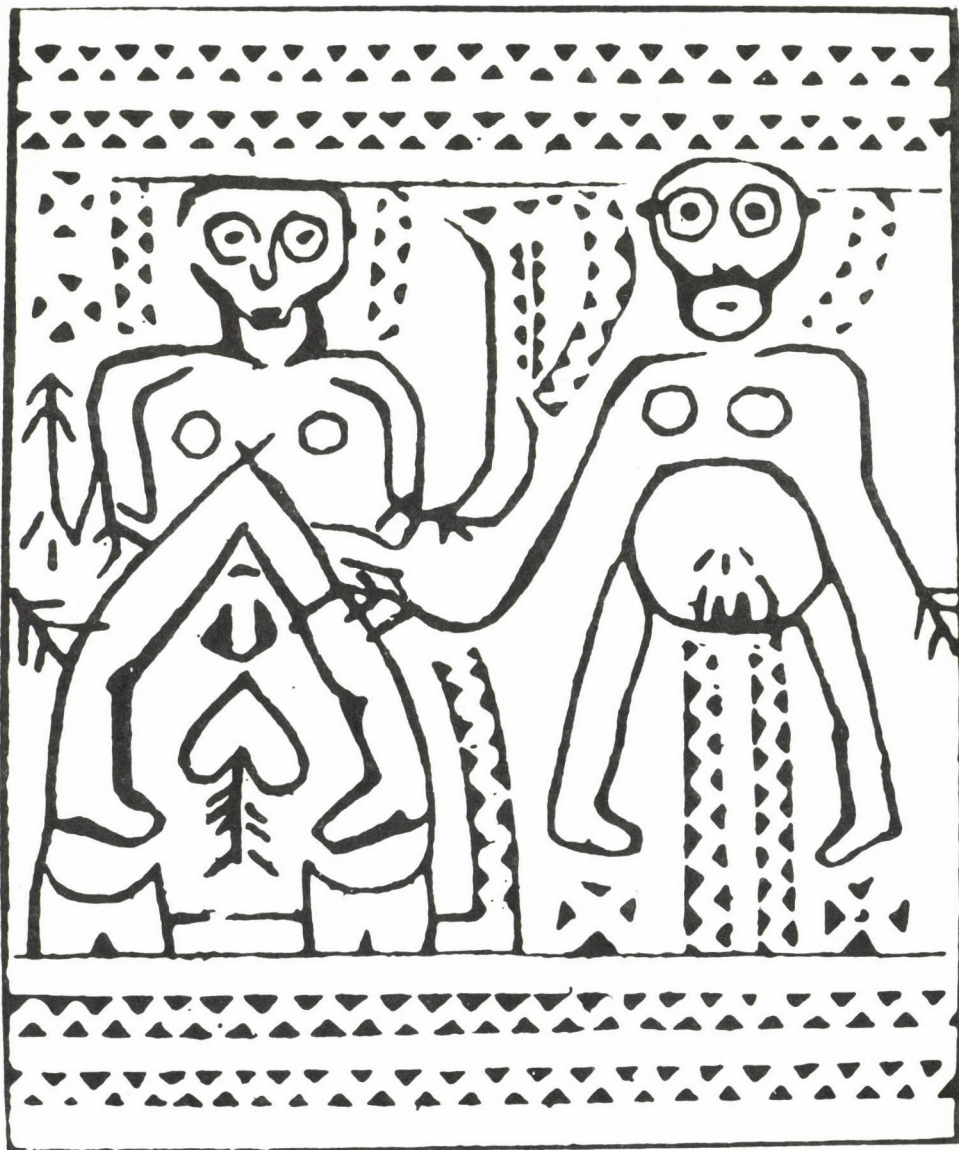

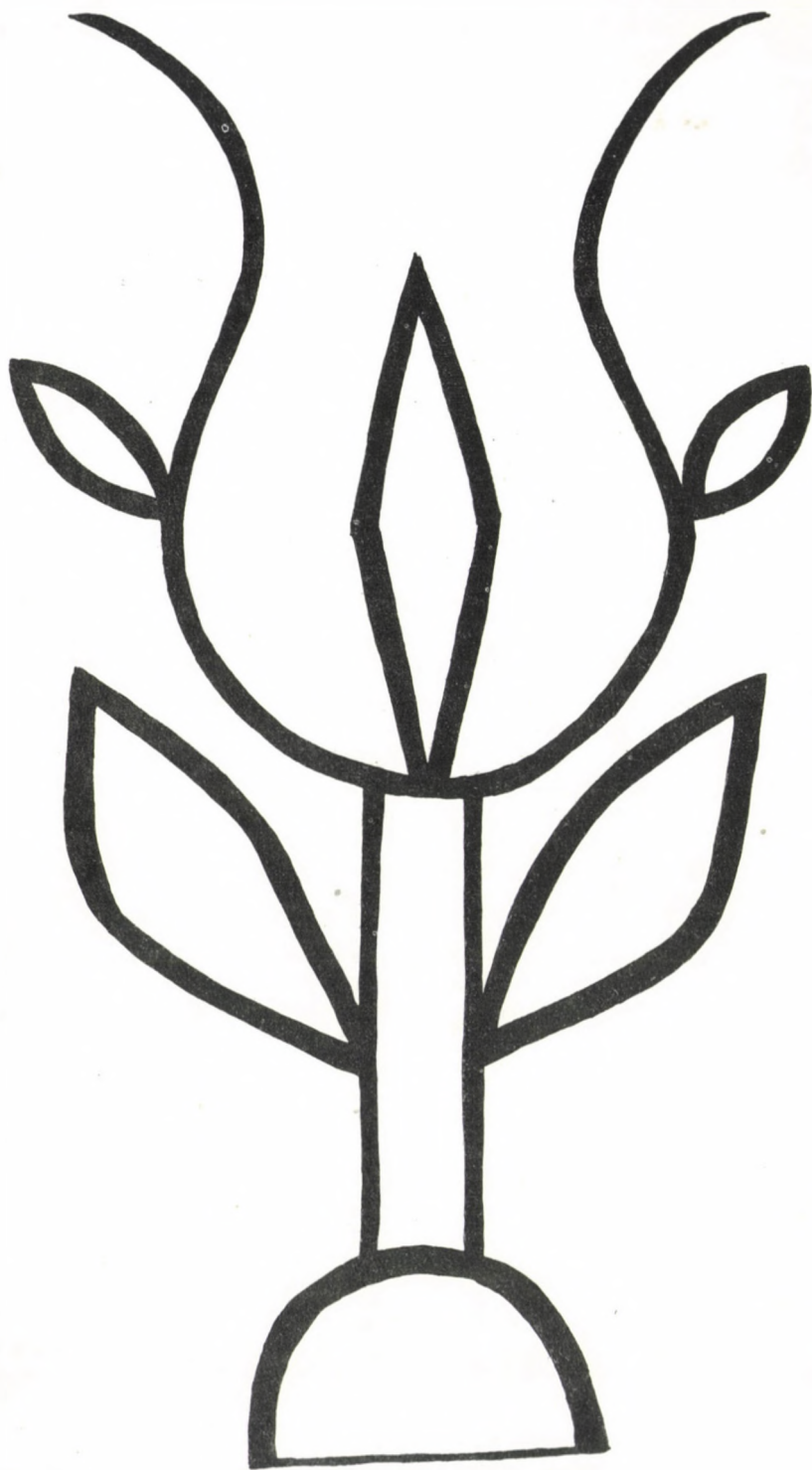
a)

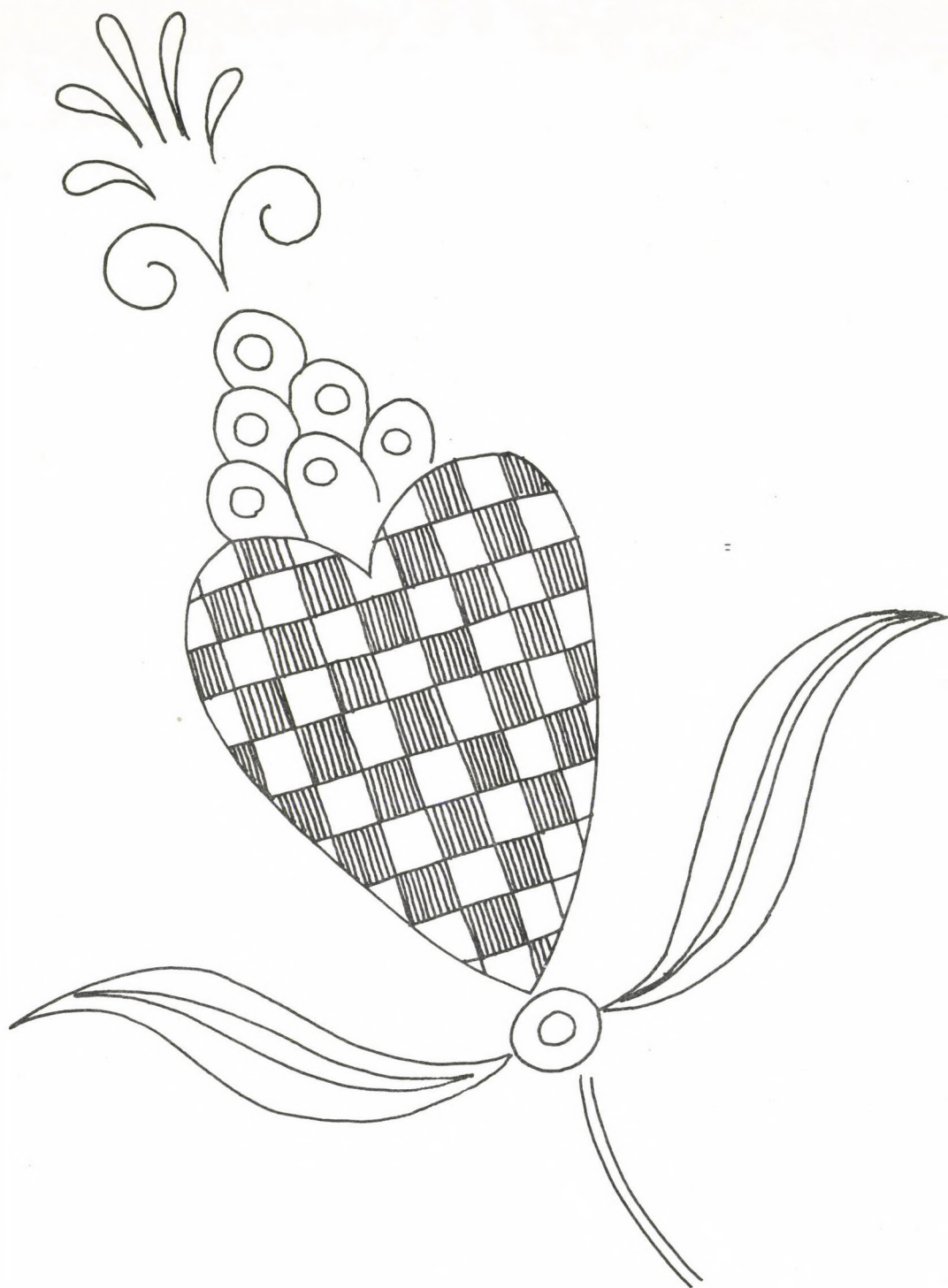

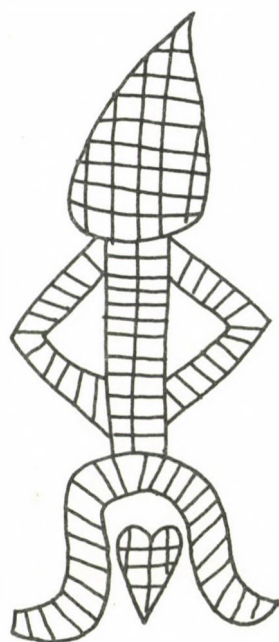
b)

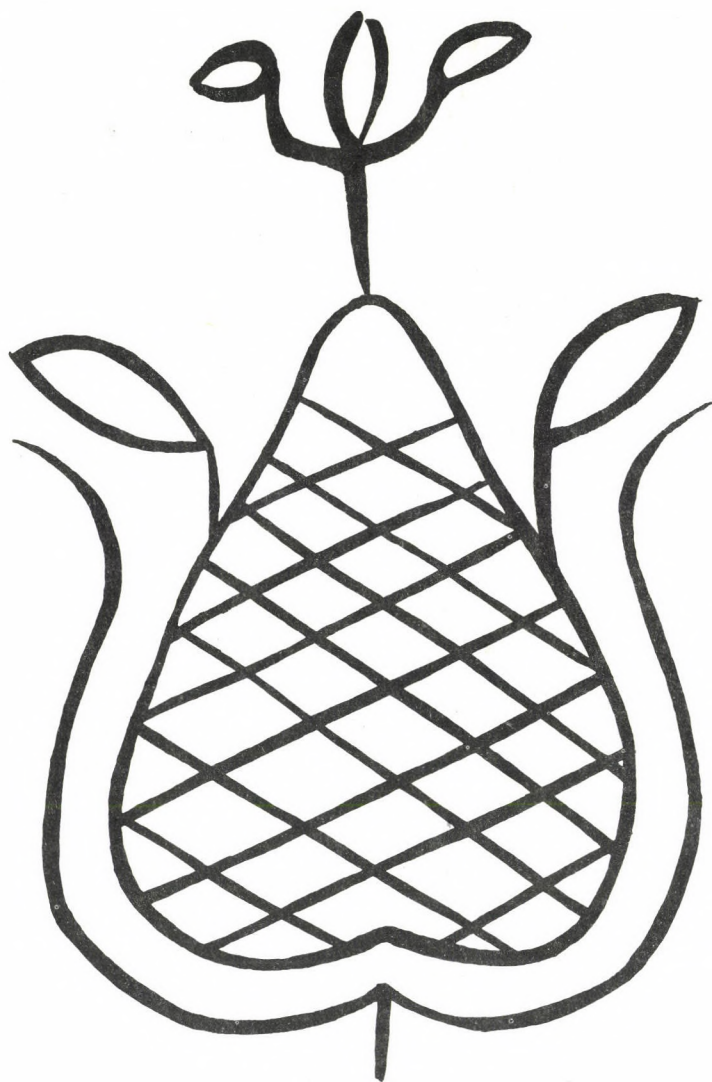

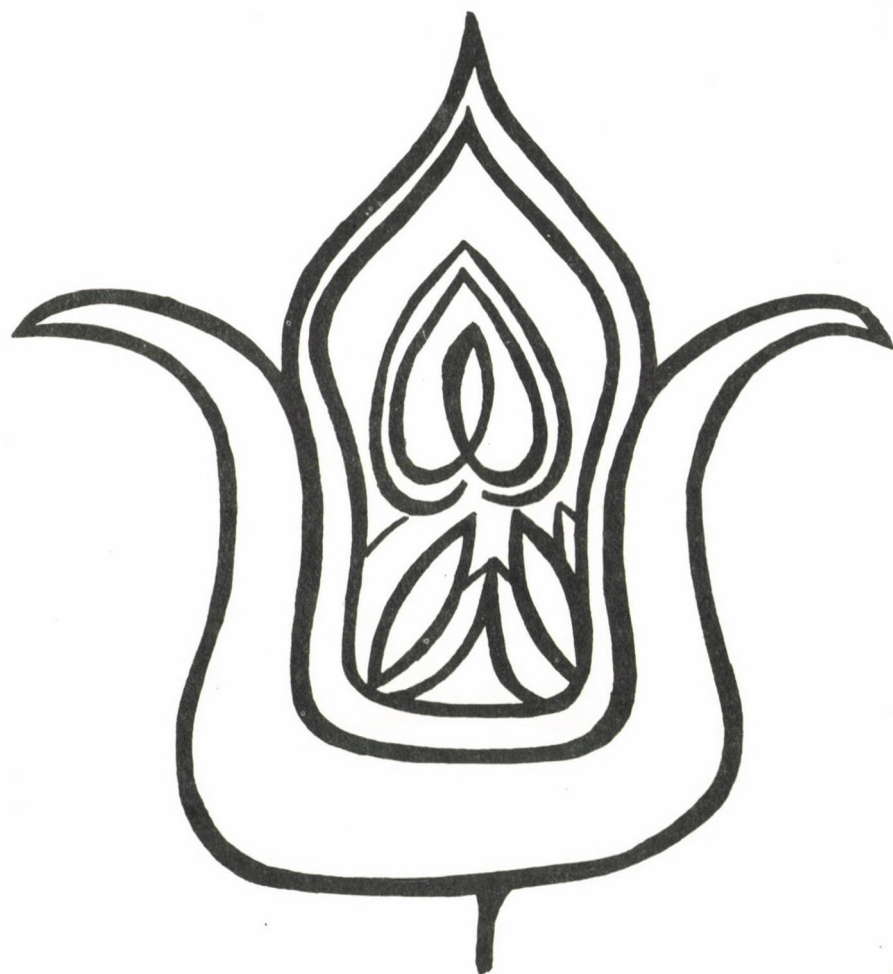

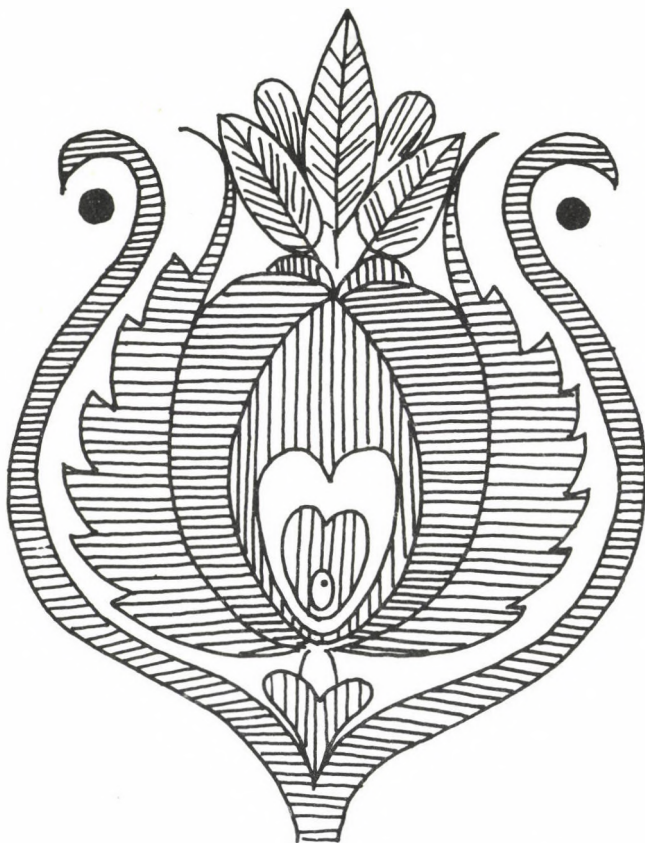

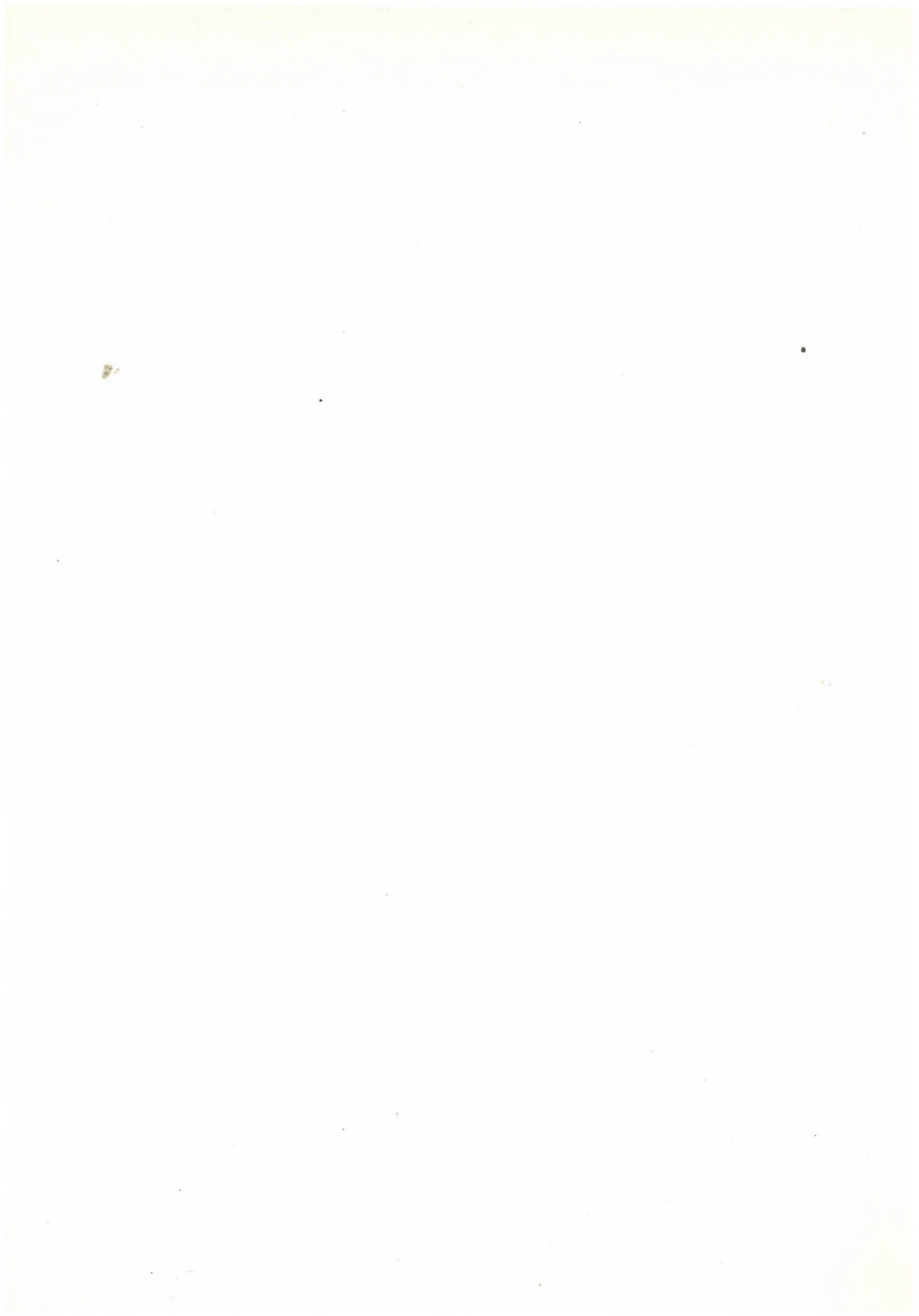

TARTALOM

Előszó ifj. KODOLÁNYI JÁNOS	5
Mosósulykok és díszítményeik	
Bevezetés: A szerelmi ajándékok jelképrendszere HOPPÁL MIHÁLY	9
A rajzokat készítette: VASS KATALIN	25
A tárgyak adatai	15
Motívumok	18
Angol nyelvű összefoglaló	20

CONTENTS

Preface <i>by</i> J. KODOLÁNYI	5
•	
Symbols of Love in the Hungarian Folk Art	
Introduction <i>by</i> M. HOPPÁL	20
Drawn <i>by</i> K. VASS	25
Notes on the objects	15
Index of the Decorative Motives	24
Summary	20

Current and forthcoming numbers of FA include the following:

1973. No. 1. NAGY, I. Aetiological Tales
BOSNYÁK, S.: Tales from Karcag
KÁKA, J.: Folk Beliefs and Customs from Nagydobrony
HOPPÁL, M. — ISTVÁN, L.: Belief Stories and Anecdotes Collected in Transylvania
BOSNYÁK, S.: Folk Belief Stories from Csongrád cuont
KAKAS, Z.: On a Medical Plant from Transylvania
KOVÁCS, Á.: AaTh 810A and AaTh 1725 — Text and Variation (pp. 109)
1974. No. 2. NAGY, D.: The Hungarian Wooden Grave Poste and their Decorative Art (pp. 287. with 639 drawings)
1975. No. 3. FEHÉR, Z.: Folk Beliefs of Bátya village a Collection (pp. 207.)
1976. No. 4. Folk Beliefs from Jászdózsa — Collected by E. GULYÁS Belief System of a Hungarian Peasant Women — Collected by Mrs. dr. M. SÁNDOR
1976. No. 5. Changing Folk Customs and Beliefs after Three Decades — Collected by Mrs. B. L. IRÁNYI
Folk Belief Stories — Collected by M. HOPPÁL
KOVÁCS, S.: Notes on the Hungarian Et hnomedicine from Transylvania
SZILÁGYI, M.: On the Folk-Humor (pp. 123)
1977. No. 6. The Mytical world-view of the Bukovina Hungarians — Collected and selected by S. BOSNYÁK
1977. No. 7. Grave-yards and grave-signs in Transylvania. (pp. 163. with cc. 300 drawings)
Collected by P. IMREH; commented by M. HOPPÁL.
Carved tomb-stones and their decorative art — Collected and drawn by L. PÉTERFY.
1978. No. 8. Dr. NAGY, D.: Hungarian Folklore in the United States of America.
1978. No. 9. Symbols of Love in the Hungarian Folk Art by M. HOPPÁL — Drawn by K. VASS
1978. No. 10. Folk Customs and Belief Stories from the Northern Part of Hungary — Collected and commented by I. HORVÁTH

* * *

Please write directly for exchange copies to our library:

MTA Néprajzi Kutató Csoport
KÖNYVTÁR
1250 Budapest, Pf. 29.
HUNGARY

FOLKLÓR ARCHÍVUM

Editor: dr. Mihály HOPPÁL
Institute of Ethnography
of the Hungarian Academy of Sciences
Folklore Department
Budapest, I., Országház u. 30.

